

עיקרי ההלכה הברורים ביותר שצריך שרטוט של-גומא וחריץ, ולא מועיל סימון קו צבעוני בלבד. ומעכ"ת ישקול דברינו:

עוד אוסיף כי לפני כשנה נשאלתי להלכה אודות מכשול זה, והשבתי בתשובה עם מקורות שאין להכשיר בשום פנים ואופן. ובהיות שעתה שלח לי ידידי הרב שי מרדכי מנדלאוי הי"ו דברים שכתב בעניין זה והרחיב הרבה, ובכלל דבריו דברינו, אעתיקם, ומעכ"ת יוכל לעיין בהם. וזה לשונו:

נשאלתי מידיד נפשי ספרא רבה נריה מידאני יצ"ו, אודות שרטוט הגויל הנעשה בימינו. שלאחר שהעבדן משרטט כדין בגומא וחריץ, הוא מכניס את העור למכבש (כדי לדחוס ולדקק עובי העור, וכן כדי שיהיה נוח לכתיבה), וכתוצאה מזה נמחק ונעלם השרטוט לגמרי. אלא שבמקומו נשאר חזותא בעלמא, כתם פס בצבע אדמדם (כהה יותר מצבע הגויל. צבעו תלוי בצבע שהוסיפו לגויל) בתוך הגויל. האם מותר לכתוב סת"ם על גויל כזה, והאם סת"ם שנכתבו עליו כשרים:

איתא בירושלמי פרקא קמא דמגילה הלכה ט', הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות, וכותבין בדיו, ומסרגלין בקנה ע"כ. וכן הוא במסכת סופרים פרק א' הלכה א', הלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה ע"כ. ופסקו הרמב"ם הלכות ספר תורה פרק ז' הלכה ד' וז"ל, ספר תורה שכתבו שלא בשרטוט וכו' פסול עכ"ל. וחזר על דבריו שם בפרק י' הלכה א', ומנה הדבר בין עשרים הדברים שפוסלים ספר תורה. והכסף משנה שם בפרק ז' כתב שכדברי הרמב"ם כן כתב הרי"ף בפרק שני דמגילה ובסוף הלכות ספר תורה, דהלכה למשה מסיני שיהיו כותבין בדיו מסורגל, כלומר משורטט יעו"ש. וכן הנימוקי יוסף במגילה דף יח: פסק על פי הרי"ף והרמב"ם בזה"ל, והלכתא, הלכה למשה מסיני מזוזה צריכה שרטוט וכו'. וכתב הרמב"ם ז"ל פרק א' דהלכות תפילין ומזוזה (הלכה י"ב) דספר תורה ומזוזה תרוייהו הלכה למשה מסיני שצריכין שרטוט. וכתב הרי"ף ז"ל בפרק מצות חליצה גבי גט, דכי משרטט ליה צריך לסרגולי במסרגלא ולא (בדיוטא) [בדיותא] (1). הילכך שמעינן מינה דכל מידי דצריך שרטוט, לא סגי במידי דליעבד רושם, כגון עופרת וכיוצא בה, דהוי ליה (כדיוטא) [כדיותא]. אלא צריך מידי דמסרגל, כלומר שחורץ. ואם שרטט במידי דלא חריץ, וכתב טפי משלוש תיבות מתורה נביאים וכתובים להתלמד, איסורא דרבנן עבד, משום דלאו שרטוט מיקרי עכ"ל. וכן כתב הבית יוסף באבן-העזר

סימן 241

בדין שרטוט שאין חריץ ניכר, בספרי תורה מזוזות ומגילות

לק"י, יום רביעי י"ז אייר ה'תשע"ו, ב'שכ"ז.

(א) שאלה חמורה נתעוררה בזמן האחרון, אשר חרד מאד ליבנו עליה, ונחוץ לפרסם ולהתריע בשער בת רבים אודותיה. והיא שאחר עיבוד הגוילים של-ספרי תורה ומגילות, יש עושים השרטוטים שבהם באופן שהחריצים שהיו מעיקרא, נסגרים ונראים לבסוף כקוים בעלמא, כאשר הראני אותם כעת לראשונה ידידי הרב נריה בר"ש מידאני נר"ו מקרית ספר מודיעין עלית ת"ו, ללא חריץ כפי המקובל והמפורסם בכל הדורות שלפנינו מימות עולם. והמה חדשים מקרוב באו, לא שערום אבותינו:

החרה החזיק אחריו ונלוה אליו הרה"ג מנחם יהודה גרוס שליט"א, מנהל לשכת הקודש, הועד למשמרת וחיזוק כשרות הסת"ם בירושלם עיקו"ת, מיסוד הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שגם כתב אלי כדברים דלקמן, במכתבו מיום ששי ח' אדר שני ה'תשע"ו. [ההוספות וההערות שלי על כך, יבואו לקמן אות ו' כסדר. וציינתי אליהן כאן באותיות בכתב רש"י כזה (6) (3) (ג) (7), בכל מקום ומקום אשר ימצא שם בדק]. וז"ל:

(ב) מכשול חדש יש על-ידי יצרנים מתחדשים, העושים שרטוט צבעוני בגוילים ובקלפים ללא חריץ, וללא פרסום על-ידי מי מהרבנים הם נתמכים מבחינה הלכתית. הם אומרים כי זה יפה, ולדעתם מתאים לרמב"ם ולשלחן ערוך, ויש מציבור הסופרים הקונים את סחורתם בתום-לב:

וידעתי גם ידעתי כי ישנם צירופים מצירופים שונים להקל בזה, שיטת רבינו תם בשרטוט ספר תורה (6), צד ספיקו של-רבינו שמחה בהגדרת שרטוט (3), דעת הבני יונה בנשתייר רושם מחיקה (א). ואולי אפילו דעת המשכנות יעקב (7) שאם היה שרטוט, אינו מעכב שישאר. ועוד כהנה. אבל לענ"ד, מגודל המכשול, לא כאן המקום לגלות כחא דהיתרא. אין כחא דהיתרא שייך אלא להוראה פרטית על מה שכתבו כבר, וכל אחד יכול לגשת לחכם המובהק בענייני סת"ם, שיבחין אם נשאר רושם משהו מהחריץ, ולהציל לפחות בגדר דיעבד. אבל בנוגע להמשך המכשול המקבל תנופה, בעיקר מחוסר תגובה של-רבנים, לענ"ד יש לצאת ביד תקיפה (8), עם

יד העבד (יא). והדין נותן שבכל מקום לא הצריכו שרטוט אלא במקראות, ומשום כתיבה תמה עכ"ל. והביאו בית יוסף באבן-העזר סימן קכ"ה. הנה מדחילק הרשב"א בין כותב על יד עבד למשרטט עליה, מתבאר שכתובה שאני משרטוט, דשרטוט הוא חובל בעבד. אלמא דמעשה שרטוט הוא דוקא בחריץ וגומא (יא*):

ומשמע כך גם מדברי ר"י אלברצלוני בהלכות ספר תורה גנוז מצרים דף י"ד בשם הגאונים וז"ל, לימדונו רבואתא טעמא דמילתא, לפי שהתפילין נכתבין על קלף [דק מאד] כדי שלא יהא כבד, ואי משרטיט ליה מר הוא מתקרע. וכן אמר רבינו עמרם בר [ששנה], קלף לא בעי שרטוט, שאי אפשר לה לקבל שרטוט עכ"ל. (כמאן דאמר שהקלף דק, כתבו עוד ראשונים הטעם דתפילין לא בעו שרטוט שלא יקרע). ויש לעמוד על דבריו, שאם שרטוט בלא גומא וחריץ כשר, למה נחשוש לקרע הקלף. אלא שמע מינה דבעינן שרטוט בגומא וחריץ, וקלף דק יכול להיקרע על ידי זה (יג):

והרדב"ז בתשובותיו חלק א' סימן קנ"ו נשאל אי שפיר לכפול הנייר שכותבין עליו הגט במקום שרטוט (מאחר שחריץ הכפל אינו מתקיים לאורך זמן). והשיב וז"ל, מסתברא שאין זה שרטוט, שהרי בעוד שכותב השיטות הראשונות, יתבטל מקום הכפל וחוזר לכמות שהיה. וטעמא דבעי שרטוט, משום דכתיב ביה ספר (דברים כ"ד, א'), וספר תורה מי סגי בשרטוט כי האי גוונא עכ"ל. ומכל-מקום לעניין אם כפל נייר קשה ולאחר מכן פשט אותו, וסימן הכפל (כעין חריץ) ניכר ועומד לפנינו עד סוף כתיבת הגט, התיר במקום שרטוט בקנה יעו"ש. והובא גם בשו"ת יביע אומר חלק ב' יורה-דעה סימן כ' אות ז' (יג):

ובאור זרוע הלכות תפילין סימן תקמ"ג כתב וז"ל, ובשרטוט עצמו נסתפק מורי הר"ר שמחה במה צריך לשרטט, אם אנו מקפידים בשרטוט המתקיים וניכר לעולם, [כגון] (ד') שישרוט בברזל. או סגי בשרטוט הנראה לסופר בשעת כתיבה כדי שיהא הכתב שווה, כגון בעופרת, אעפ"י שנמחקת השריטה לאחר זמן. או אם רוצה לשרטט בסקרא או בצבע אחר המתקיים כל ימי שהכתב מתקיים. מיהו שרטוט משמע לשון גומא וחריץ. וממה שאמרו בויקרא רבה (ריש פרשה י"ט) קוצותיו תלתלים (שיר השירים ה', י"א) זה הסרגול, הוה משמע שצריך שרטוט המתקיים הנראה כעין תלתלים עכ"ל. והביאו בית יוסף ביורה-דעה סימן רע"א בשם המרדכי בהלכות קטנות רמז תתקס"א. ובספר ברוך שאמר (הוצאת משי זהב דף ס"ה) כתב וז"ל, נראה לי לפי קיצור דעתי, שמכאן משמע שיכול לשרטט בתפילין בבדיל או בעופרת בין שיטה לשיטה, אפילו לרבינו

סימן קכ"ה בדעת הר"י והרמב"ם וז"ל, מיהו כבר כתבתי בסימן זה (בריש הסימן) שזה דעת הרא"ש ורבינו - דמועיל לשרטט הגט בעופרת יעו"ש - ושאינן נראה כן מדברי הר"י והרמב"ם, אלא דאפילו בַּאֲבָרָא (פירוש בעופרת) גופיה מיקרי כתיבה. ואם-כן לדידהו הכי נמי אם שרטט בַּאֲבָרָא לאו כלום הוא, דהוי כמו שרטט בדיותא דפסל בעל הלכות גדולות עכ"ל (י). ומבואר בדעת הר"י והרמב"ם, ששרטוט היינו סרגול. וכן כתב גם הערוך ערך סרגל, דבלשון ערב (ס) קוראים לשרטוט סרגל. וכן בערך שרטט פירש שרטוט היינו סרגול יעו"ש:

ופוק חזי דבכל ספרי תורה גויל שעלו מהגולה, מזרח ומערב ותימן, בכלם השרטוט ניכר גומא וחריץ, ולא מצינו בשום קהילה מעולם גויל בלא שרטוט בגומא וחריץ כדת (ט):

ובירושלמי מגילה פרק א' הלכה א' איתא לעניין מגילת אסתר, רבי חלבו רבי יסא בשם רבי לְעֶזֶר, נאמר כאן (אסתר ט', ל') דברי שלום ואמת, ונאמר להלן (משלי כ"ג, כ"ג) אמת קנה ואל תמכור. הרי היא כאמיתה של-תורה, מה זו צריכה סירטוט אף זו צריכה סירטוט ע"כ. ויש לעמוד על שינוי לשון הירושלמי משרטוט לסרטוט, בפרט הואיל ובני תימן מסורת בידם לקרוא שרטוט בשי"ן ימנית ולא שמאלית (י). ואין הכי נמי יש ללמוד פירוש שרטוט גומא וחריץ, מלשון סריטה. דהנה כתב הרמב"ם פרק י"א משבת הלכה ט"ו וז"ל, הכותב על בשרו חייב, מפני שהוא עור וכו'. אבל המשרט על בשרו צורת כתב, פטור עכ"ל. ומקורו מהא דתנן במסכת שבת פרק י"ב משנה ה', הכותב על בשרו, חייב. והמסרט על בשרו, רבי אליעזר מחייב חטאת, ורבי יהושע פטר. וכתב הרמב"ם בפירושו שם, מסרט על בשרו הוא שיכתוב בסריטה על פני גופו וכו' עכ"ל:

וכן כתב הרה"ג יצחק רצאבי בשו"ת עולת יצחק חלק א' סימן קל"ה וז"ל, אם-כן אמאי פסלינן שרטוט בעופרת או צבע, דשאני התם דההלכה אמרה לשרטט, דמשמע שריטה על-ידי גומא וחריץ כמו שכתב המרדכי עכ"ל:

והדברים מדוייקים עם מה שכתב רבינו נתן בעל הערוך ערך סרט, דסריטה וגרידה אחת היא. וגרידה היינו חיכוך בכלי, כדאיתא בגמרא שבת דף עה: המגרד ראשי כלונסאות בשבת, חייב משום מחתך וכו' יעו"ש. וכן כתב הדברי מלכיאל חלק ד' סימן צ"ח דלשון שרטוט נראה שהוא מלשון שריטה. וזה מורה שהוא דבר שעושה רושם בעומק הקלף, כמו שריטה בבשר יעו"ש. וכן הוא בשו"ת הרשב"א חלק ה' סימן צ"ג לעניין גט וז"ל, ושרטוט נמי לא בעי, (שהם) [שהרי] שנינו (גטין דף יט.) על הכל כותבין, על יד של-עבד. ואין משרטטין

סימן כ' וז"ל, ומיהו שרטוט משמע לשון גומא וחריץ. וממה שאמר בו יקרא רבה קווצותיו תלתלים זה הסרגול, משמע שצריך השרטוט שיהיה מתקיים לעולם. וכן כתב המרדכי בהלכות קטנות, והובא בבית יוסף סימן רע"א עכ"ל. ועיין עוד דעניין שרטוט הוא גומא וחריץ, וכן כתבו רבינו שמואל ויטאל בשו"ת באר מים חיים סימן ס"ו, והחתם סופר בשו"ת התעוררות תשובה סימן קס"א, והרב אריה לייב שפירא במעון אריות על מסכת סופרים פרק א' הלכה א', ובפירוש ברכת המים על סדר הגט סימן ס"ט ובהערות, ובמשנת אברהם שער השרטוט סימן י"ג, ובקול סופרים סימן ד' סק"ה, ובקסת הסופר סימן ג' אות ה', ובקול יעקב סימן רע"א ס"ק י"ג בתרא, ובבני ציון סימן ל"ב סוף ס"ק י"א. וכן פסק בשו"ת יביע אומר שם אותיות ז' ח':

ובעיקר עניין שרטוט וטעמיו שמשנתים מפוסק לפוסק, דלכאורה בטעמא תליא מילתא, סלל לנו הדרך אשר נלך בה בשו"ת הרשב"ץ חלק א' סימן ב' וז"ל, ומכל-מקום אעפ"י שטעם השרטוט נראה שהוא כדי שיהא הכתב מיושר, אפילו הכי אמרינן בפרקא קמא דגטין (דף ו:): האיי מילתא לאו מילתא דתליא בסברא, אלא גמרא היא. וכיון דגמרא היא, אין לנו בו אלא מה שקיבלנו. ואין לשאול מפני מה אין תפילין צריכין שרטוט ושלוש תיבות באיגרת צריכין שרטוט, דגמרא היא ולא סברא עכ"ל. והמלאכת שמים בהלכות מזוזה כלל ה' סק"א כתב דמדאורייתא פסול בלא שרטוט, אעפ"י שיש מהפוסקים דנקטי בלישנייהו עניין יישור הכתיבה, אין זה עיקר, אלא הלכה למשה מסיני היא ואין אנו יודעים טעמא דמילתא יעו"ש (יט):

ועוד יש להוסיף דבמקום ספק הלכה למשה מסיני יש להחמיר, וכמו שהוכיח בשו"ת יביע אומר חלק א' יורה-דעה סימן כ' וז"ל, בקידושין דף טל. פריך לרבי יוחנן דסבירא ליה דערלה בחוצה לארץ הלכה למשה מסיני, דהא תניא דספיקה מותר. ומשני, כך נאמרה (הלכה למשה מסיני. רש"י), ספיקה מותר ודאה אסור ע"ש. אלמא דספק הלכה למשה מסיני לחומרא. וכבר עמדו בזה הרמב"ן בספר המצוות שורש א', והרשב"ץ ביבין שמועה דף ט"ו ע"א. ועיין עוד בחידושי הרש"ש סוטה דף כ"ג שהביא דברי התוספות יום טוב שם שכתב גבי הלכה דאב מדיר את בנו בנזיר, דספקה לקולא, והוכיח מהש"ס קידושין הנזכר לעיל להיפך ע"ש. וכן הוכיח מרן הבית יוסף סימן רצ"ד ע"ש. ובתשובה אחרת כתבתי ליישב קושיא זו, ומכל-מקום העליתי שם להחמיר, ושכן דעת הרבה אחרונים, ואכמ"ל. ולפי זה הכי נמי בנדון דידן יש להחמיר. ומכל שכן שנראה מדברי רבינו שמחה, והאור זרוע והמרדכי והבית יוסף שהביאוהו, שדעתם נוטה יותר להחמיר, והוכיחו כן

שמחה [הפוסל שרטוט בתפילין. יב"ן], אחרי דלא נקרא שרטוט אלא אם-כן עושה גומא וחריץ כדמשמע לשון שרטוט עכ"ל:

ובאליה רבה אורח-חיים סימן ל"ב ס"ק י"ג הביא לשון הברוך שאמר, והבין מדברי רבינו שמחה דבעינן חריץ וגומא (אמנם לא פשט ספיקו של-רבינו שמחה אם בעינן שרטוט מתקיים או לא). וכן הוא בלבוש יורה-דעה סימן רע"א סעיף ה' וז"ל, לשון שרטוט שבא בהלכה, גומא וחריץ משמע ולא צבע עכ"ל. ובגידולי הַקָּדָשׁ יורה-דעה שם ס"ק י"ד וז"ל, ועל-כל-פנים אנו חוששין למסקנת רבינו שמחה בשם בעל הלכות גדולות דרך חריץ הוי שרטוט, וכמו שכתב הברוך שאמר עכ"ל. ובשו"ת בית שלמה אורח-חיים סימן ז' וז"ל, אבל ברור דסובר בעל הלכות גדולות דשרטוט בעינן כמשמעו גומא וחריץ, כמו שכתב המרדכי בשם רבינו שמחה, ומשום הכי כתב שרטוט בדיו לאו כלום הוא. ועיין בספר ברוך שאמר. מכל-מקום לדינא ודאי דברי הבית יוסף נכונים וברורים באין חולק עכ"ל. שוב ראיתי מה שכתב הג"ר פינחס עפשטיין ראב"ד העדה החרדית בהסכמתו לשו"ת יביע אומר להוכיח מדברי רבינו שמחה ושאר האחרונים שכתבו דבעינן שיהיה השרטוט מתקיים לעולם, דבלא שרטוט אפילו בדיעבד פסול. דאי בדיעבד כשר, למה לא מספיק מה שעכשיו כשר וישר בשעת הכתיבה, ואפילו אם ימחק לאחר זמן אז יהיה בדיעבד וכשר. וכל דבדיעבד כשר, לא גזרינן בזה לכתחילה, כידוע כלל זה בפוסקים. ועיין עוד בספרו מנחה חריבה שהאריך בנדון זה:

ובבית יוסף יורה-דעה סימן רע"א הוסיף לבאר מה שכתב הטור מהברייתא (מסרגלין בקנה) דמהך שמעינן דספר תורה צריך שרטוט הלכה למשה מסיני, דסרגול היינו שרטוט. וקצת נראה לשון שרטוט, גומא וחריץ. ובאבן-העזר סימן כ"ה הביא את דברי הכל-בו לשרטט בברזל (שעושה גומא וחריץ) ולא בעופרת. ובשו"ת רבי עקיבא איגר מהדורא קמא סימן נ' וז"ל, הובא בבית יוסף הלכות ספר תורה להסתפק אם מהני שרטוט בבדיל וכדומה שאינו מתקיים ולאחר הכתיבה יתפשט השרטוט, או דבעי שרטוט מתקיים. וסיים, וקצת משמע דבעי גומא וחריץ. ואם-כן יש לומר דשלוש אין כותבים בלא שרטוט, היינו משום שיהיה הכתב מיושר, ומהני לזה שרטוט בבדיל, דמה בכך שיתפשט אחר-כך. הא מכל-מקום על-ידי שרטוט דבעידן הכתיבה נכתב מיושר. מה שאין כן במזוזה ואינך דמדינא צריכים שרטוט בעצמותו, בעי שיהיה השרטוט מתקיים, ואינו תלוי בשעת הכתיבה דוקא, ובעי שרטוט בקנה דוקא, וקל להבין עכ"ל. ועיין עוד בשו"ת שבט הלוי חלק ב' סימן קמ"ח. וכן כתב בשו"ת יביע אומר חלק א' יורה-דעה

וכן בלבוש יורה דעה סימן רע"א סעיף ה' כתב דלשון שרטוט שבא בהלכה, גומא וחריץ משמע, ולא צבע:

אולם בבבלי מנחות דף לב: לא נזכר שצריך לשרטט בקנה. והרי"ף שם בהלכות קטנות הלכות ספר תורה דף ד: כתב בדיו מסורגל, והשמיט מסורגל בקנה. גם הרמב"ם הלכות תפילין פרק א' הלכה י"ב כתב, הלכה למשה מסיני שאין כותבין ספר תורה ולא מזוזה אלא בשרטוט, והשמיט בקנה (יט). ושרטוט הוא מושג ידוע בהגדרת הרמב"ם בהלכות שבת פרק י"א הלכה י"ז, אחד המשרטט בצבע או בלא צבע, הרי זה חייב ע"כ. ואם-כן בפשטות מותר לשרטט במיני צבעונים (שאינן להם עובי) כדין שרטוט בהלכות שבת (כ). חוץ מצבע שחור שבו אין לשרטט, משום שגורם לדיבוקים באותיות. ואין צריך בדוקא חריץ וגומא:

ויש לדון למפרשים ומסורגלין בקנה, למעוטי צבע, האם כשרטוט בצבע פוסל או לא. ומדברי הבני יונה והפרישה והדבר שמואל והלחם חמודות ומלבושי יום טוב, משמע ששרטוט בצבע הוא רק משום חסרון בנוי ואינו מעכב, עיין במקדש מעט סימן רע"א ס"ק ל"ד, ובמשנה ברורה סימן ל"ב ס"ק כ"ב. אבל אם שרטוט בשחור, פסול משום נגיעת אות אות. וכן הוכיח במישור הגידולי הקדש שם בשם רבינו שמחה:

אכן מצאנו להלבוש באורח-חיים סימן ל"ב סעיף ו' שפוסל שרטוט בצבע משום צבע יתיר. והפרי מגדים באשל אברהם שם סק"ח כתב הטעם שפסול, משום דכותב על גבי צבע ופסול (משום חציצה). ולקמן נביא את דברי הבית יוסף באבן-העזר סימן קכ"ה שדן לפסול שרטוט בצבע משום כתב על גבי כתב. אולם יש להעיר שכל זה בצבע ממשי שחוצץ, כמבואר בגידולי הקדש שם. אבל אם הדיו נספג בקלף דרך הצבע, לית לן בה. וכמובן שהמנהג מדורי דורות לכתוב בגויל, מוכיח שאין שום חשש לכתוב בצבע הספוג בעור, שהרי כל הגוילים צבועים מחמרי העיבוד, והשרטוט ניכר עליהם:

והנה בנדון דידן אם נמחק השרטוט ולא נשאר חריץ וגומא כי אם רושם הצבע בלבד שאין בו ממשות, לכאורה עדיין לפי הגידולי הקדש הנזכר לעיל יש לפסול, כיון שאין חריץ, ולשיטתו שרטוט שאינו חריץ שוקע פסול:

ברם לעניין הלכה, לא מיבעיא שפסק זה של-גידולי הקדש הוא נגד פשט הבבלי והרי"ף והרמב"ם והשלחן ערוך, שלא הצריכו חריץ וגומא לשרטוט, יש גם לדחות את הראיות שהביא דחריץ וגומא לעיכובא:

מויקרא רבה וכנזכר לעיל, אין נראה להקל בזה עכ"ל. ועיין עוד ילקוט יוסף אורח-חיים חלק ב' מדף תצ"א עד דף תצ"ו לאורך ולרוחב, בהערות שם, ובספר יריעות שלמה למו"ר הרה"ג שלמה מועלם שליט"א פרק ב' הלכות י" י"א ובהערות שם, ודו"ק:

מתבאר בהדיא מכל הני רבוותא ראשונים ואחרונים, דבלא שרטוט הניכר בגומא וחריץ, כדת וכמנהג כל קהילות ישראל, יש להחמיר והגויל פסול, ולא מהני פס חזותא צבע בעלמא מגוף הגויל. אלא יבקש מר מהעבדן, שלאחר שיסיים כל העיבוד והמכבש, ישרטט בגומא וחריץ הניכר כדת וכדין, וכמנהג ישראל מאז ומעולם. וסת"ם שנכתבו כבר בלא שרטוט הניכר בשעת כתיבה, פסולים. ועל-כל-פנים אם ניכר חריץ משהו, יש להכשיר על פי המבואר לעיל:

עכ"ל תשובת הרה"ג שי מרדכי מנדלאוי ס"ט נר"ו, מעיר אשקלון:

ג) וצירף לי הרמ"י גרוס שליט"א הנזכר לעיל, מאמר שהגיע לידו מאת חכם אחד (מיום ד' מנחם אב ה'תשע"ה) הסובר לאידך גיסא וז"ל, נשאלתי מידידי ר' יהודה שראז הי"ו בעניין יריעות של-גויל ששרטטין אותן במרצע ונעשה חריץ. אולם אחר השרטוט נותנים את היריעות לתוך מכבש חם, הנקרא בלעז פֶּרֶס, כדי להחליק את העור שיהיה נוה לכתובה, ומחמת כן נעשה החריץ ניכר בצבע העור אך הוא פחות עמוק, ולפעמים התיישר החריץ לגמרי עם העור. אולם קווי השרטוט ברורים מאד, מחמת הצבע של-גויל שהצטמצם למקום החריץ, מחמת לחץ הפרס, והוא ניכר וקיים לעולם בצבע שאין בו ממשות. האם במקרה כזה יש חשש לפי ההלכה, מאחר שאינו חריץ שוקע (טז):

ונקדים שזוהי הלכה למשה מסיני שיהו כותבין בעורות, וכותבין בדיו, ומסורגלין בקנה, כדאיתא בירושלמי מסכת מגילה פרק א' הלכה ט'. וכן הוא במסכת סופרים פרק א' הלכה א'. והטעם שדוקא בקנה, כתב המאירי בקרית ספר מאמר א' חלק ג', יש מפרשים בה שבא למעט שלא לשרטט בסכין אף בשאינו חד כל-כך, שמכל-מקום אעפ"י שאינו מחודד יש לחוש שמא יחתוך הספר בשרטוטו (יז). ובספר התרומה הלכות תפילין סימן ר"ד והמרדכי פרק הקומץ רבה רמז תתקס"ב ועוד ראשונים (יח) כתבו, ומסורגלין בקנה, לאו למעוטי סכין, אלא למעוטי מין צבע. ואולי אפשר לדייק מהירושלמי שצריך דוקא גומא וחריץ בשרטוט לעיכובא. וכן פסק הגידולי הקדש סימן רע"א אות י"ד, אלא שפסק כן מטעם אחר ולא מהירושלמי הנזכר לעיל, וכדלקמן.

ערוך אורח-חיים סימן ל"ב סעיף ו' כתב, ולא ישרטט בעופרת, מפני שמקום השרטוט נשאר צבוע. וכן כתב ביורה-דעה סימן רע"א סעיף ה', ולא ישרטט בעופרת וכיוצא בו שצבוע ע"כ. והרי לכאורה צבע זה אינו חוצץ בסת"ם, כיון שאינו כשר לכתבתם (כ"ל). וצ"ע. אלא אם-כן נעמיד שמדובר בצבע עבה הפוסל מדין חציצה, אבל בצבע שאין בו ממשות מותר:

על-כל-פנים יש להוכיח שלדעת מרן השלחן ערוך אין מעכב חריץ שוקע. שאם מרן מחייב שרטוט שוקע, היה לו לכתוב שאין לשרטט בצבע מפני שאינו שוקע, ולא לכתוב מפני שמקום השרטוט נשאר צבוע:

ובר מן דין, כבר הקשה על דברי הבית יוסף בשו"ת בית שלמה אורח-חיים סימן ז', וביתר שאת בגידולי הקדש שם, דצ"ע גדול שלא עמד(ו) על כוונת רבינו שמחה. שמזה שנסתפק רבינו שמחה אי בעינן שרטוט קיים לעולם או לזמן מועט, וכן אם מותר לשרטט בצבע, משמע שאין לו שום צד לפסול שרטוט בצבע משום כתב על גבי כתב. וכל הספק הוא על עצם דין שרטוט, אי בעינן חריץ וגומא, או סגי בדיו שקיים לעולם. ועל זה הביא רבינו שמחה ראייה מבעל הלכות גדולות שכתב ששרטוט בדיו פסול, דמוכח דחריץ הוא לעיכובא. ועוד, הרי בעל הלכות גדולות הביא ראייה מרבי יצחק שדיבר על פסוקים בעלמא, שלא שייך בהם דין כתב על גבי כתב, וכפי שנבאר לקמן. ועוד, שלא שייך כתב על גבי כתב בקו שרטוט שאינו כתב. ועוד, דלא שייך דין חציצה בדיו בגט חליצה, עד כאן תורף הדברים. ולכן מסיק הגידולי הקדש שבעל הלכות גדולות פוסל שרטוט בדיו מפני שאינו חריץ שוקע:

נעמוד כאן ונתבונן שוב בדברי בעל הלכות גדולות סימן ל"ג סידורא דחליצה דף שנ"ד וז"ל, וצריך לסרגולי מגילתא. ואם משרטט בדיו (כ"ל) ולא כלום, עד דמסרגיל סרגולי, דהלכתא כרבי יצחק דאמר (גטין דף ו'): שתים כותבין בלא שרטוט, שלוש אין כותבין עכ"ל:

הרי שכתב שני דברים. א' שצריך לשרטט את מקום הפסוקים שבגט חליצה, ב' שאם משרטט בדיו לאו כלום הוא, כי הלכה כרבי יצחק שאין כותבים באיגרת פסוק מתנ"ך בלי לשרטט מקודם. והנה מדברי רבי יצחק שצריך לשרטט כשכותבים באיגרת שלוש תיבות מפסוק, אין ראייה שצריך לשרטט בחריץ וגומא דוקא ולא בדיו. אם-כן מה הראייה של-בעל הלכות גדולות (כ"ל). ועוד, מה המשמעות של-דברי בעל הלכות גדולות דנקט ולא כלום, האם נפקא מינה לדינא בפסוקים הנכתבים באיגרת (כ"ל):

והיות והגידולי הקדש יסד את פסקו מחמת שחלק על הבית יוסף באבן העזר סימן קכ"ה, לכן ראשית נעתיק את דברי הבית יוסף, ואחר-כך נדון בדברי קדשו. וז"ל, כתוב במרדכי בהלכות מזוזה (רמז תקס"א) בשם אז"ק (אור זרוע הלכות תפילין סימן תקמ"ג) דמסופק רבינו שמחה אם צריך שרטוט שיהא ניכר וקיים לעולם, כגון לשרטט בברזל. או סגי בשרטוט כדי שיהא נראה לסופר שיכתוב בשווה, כגון בבדיל או בעופרת, ואעפ"י שלאחר זמן נמחק השריטה. או אם יוכל לשרטט בדיו או בצבע. וקצת נראה לשון שרטוט, גומא וחריץ. ובעל הלכות גדולות בעניין חליצה כתב, הלכתא כרבי יצחק דאמר (גטין דף ו'): שלוש אין כותבין, ואי שרטט בדיו, לאו כלום הוא עכ"ל. ואחר כך בדיני ספר תורה כתב המרדכי (הלכות קטנות סוף רמז תקס"ב) תניא במסכת סופרים (פרק א' הלכה א') מסרגלין בקנה, לאו לאפוקי סכין, אלא לאפוקי עופרת וכיוצא בו, שהשרטוט על ידי צבע וכיוצא בו עכ"ל. וגם הכל בו (סימן ע"ו) כתב, וצריך לשרטט בברזל ולא באבר. ונראה לי שאם שרטוט בעופרת, לא מיפסל בהכי משום כתב שעל גבי כתב, כדמשמע בפרק ב' דגטין (דף יט). גבי עדים שאין יודעים לחתום, דאמר שמואל רושמין להם באבר. ואע"ג דאמרין דרב אמר מקרעין להם נייר חלק, ורבי אבהו אמר במי מילין, ורב פפא אמר ברזל, לאו משום דפליגי אדשמואל, אלא כל חד נקט גוונא דמתחזיא ליה שפיר טפי. מיהו כבר כתבתי בסימן זה (בריש הסימן) שזה דעת הרא"ש ורבינו, ושאינן נראה כן מדברי הרי"ף והרמב"ם, אלא דאפילו באברא גופיה מיקרי כתיבה. ואם כן לדידהו הכי נמי אם שרטט באבר לאו כלום הוא, דהוי כמו שרטט בדיו, דפסול בעל הלכות גדולות עכ"ל:

וכשמתבוננים במהלך שבנה הבית יוסף, רואים שהוא הבין שיש לרבינו שמחה שני ספיקות, א' האם צריך שרטוט קיים לעולם, ב' האם אפשר לשרטט בדיו או בצבע. ויתכן שהשאלה השנייה קשורה לשאלה הראשונה, והיא נובעת מזה שהשרטוט בדיו קיים כל זמן שהאותיות קיימות. ויתכן גם שכוונתו לדון באופן כללי, מדין חציצה או טעם אחר. את הספק הראשון רבינו שמחה לא פשט. אבל לגבי הספק השני הביא דברי בעל הלכות גדולות ששרטוט בדיו לאו כלום הוא. והבית יוסף הבין באופן ברור, שטעמו של-בעל הלכות גדולות הוא משום כתב על גבי כתב. ומסיק הבית יוסף דכיון שלדעת הרי"ף והרמב"ם עופרת מיקרי כתיבה לעניין כתיבת גטין, אם-כן אין לשרטט גטין בעופרת וכל-שכן בדיו, משום כתב על גבי כתב:

ולפי זה היה פשוט שלעניין סת"ם היות ושאר מיני צבעונים אינם נחשבים כתיבה כמו גבי גטין, אם-כן יהיה מותר לשרטט בהם. אולם מרן עצמו בשלחן

ואם תאמר שכוונת בעל הלכות גדולות שבגט צריך שרטוט מדאורייתא, אם-כן לא היה לו להביא הא דרבי יצחק, שזה ראייה לשרטוט רק לפסוקים שבגט ומדרבנן (כה):

והנראה פשוט דכיון שדין שרטוט פסוקים באיגרות הוא חידוש מאוחר, שכן הגמרא שם אומרת שלא כולם בקיאים בדין זה, וכלשונה גמרא לא שמיע ליה (כו). ושורש תקנה זו בפשטות הוא מדין זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו, ב') לכתוב פסוק מיושר. וכשמשרטט בדיו, האותיות נדבקות זו בזו ואין בכך נוי לפסוקים. על כן כתב בעל הלכות גדולות ראשית שיש לשרטט את הפסוקים שבגט, מטעם שהלכה כרבי יצחק. ומוסיף שלא ישרטט את מקום הפסוקים בדיו, שהרי הלכה כרבי יצחק מטעם שצריך לשרטט לנוי לכבוד הפסוקים, ובשרטוט בדיו אין נוי, מחמת שהאותיות נדבקות, ולכן אין זה כלום ולא יצא אף ידי חובת רבי יצחק (כז):

והנה לאחרונה קמו כמה מעבדי עורות העושים מלאכתם ללא שום פיקוח, ומוכרים לסופרים גוילים וקלפים ללא שום שרטוט חריץ, אלא רק קוים צבעוניים המנחים את הכתיבה, ומטעים את הסופרים שכך היא ההלכה לדעת הרמב"ם והשלחן ערוך, ושזה מהודר ונאה יותר מהשרטוט הנהוג כפי ההלכה:

ולאור האמור, אין להוכיח מדברי בעל הלכות גדולות, לא רק דין כתב על גבי כתב וכפי שדחה הגידולי הקדש את דברי הבית יוסף, אלא גם אין להוכיח שצריך חריץ וגומא לעיכובא, מאחר שבודאי גם בזה לא דיבר בעל הלכות גדולות. ומכאן שספיקו הראשון של-רבינו שמחה, אינו מוכרע מדברי בעל הלכות גדולות:

לפי-כך באנו בזה להודיע דברים פשוטים, אבל לצערנו צריכים פרסום, שאין בעשיית קוים צבעוניים אלו משום תחליף לשרטוט המעכב. לפי-כך ספרי תורה מזוזות ומגילות הנכתבים על גוילים או קלפים שאין ניכר בהם שרטוט חריץ אלא קוים צבעוניים, הרי הם פסולים בתכלית:

וכיון שנדחו דברי הגאון הרב גידולי הקדש, אין שום מקום לפסול שרטוט בצבע שאין בו ממשות. ולכן להלכה אין שום טעם להחמיר בחסרון שרטוט שאינו חריץ וגומא דוקא, שדבר זה נגד פשט הגמרא והרמב"ם והשלחן ערוך (כח) עכ"ל מאמרו:

ועל הסופרים להיזהר ולכתוב אך ורק על גבי גויל או קלף שנעשה תחת השגחה ופיקוח מוכר, הן העיבוד והן שאר דברים המכשירים אותו לכתובת סת"ם. ולשומעים ינעם, ועליהם תבוא ברכת טוב:

הכותב וחותם בברכה מרובה
מצפה לחיזוק עסק מלאכת שמים
מנחם יהודה גרוס לשכת הקודש, ירושת"ו.

ה) בעוד שהייתי מעיין מה אשיב שואלי דבר על פתגמא דנא, ומצדד על-כל-פנים שלכתחילה ודאי ופשיטא שאין להקל בזה, כמו שהשבתי כבר בטלפון לחכם אחד ששאלני על כך קודם שאדע מהיקף שערוריה זאת, נתקבל לידי מכתב נוסף מאת הרה"ג יאיר שוורץ שליט"א, ממוצאי חג הפסח ה'תשע"ו, כהאיי לישנא:

ד) על זה סיים הרמ"י גרוס שליט"א, כי כותב המאמר דלעיל, לצערנו מוציא הרבה חיבול"י תורה בענייני סת"ם. חילו מחיפוש אוטומטי במאגרים ממוחשבים, ובעיקר באינטרנט ומחקרי גויים. אם מעכ"ת יעיין בדברים שכתבנו בהקדמת מאמרנו על עפצים שמסרנו למעכ"ת ביד, ידע ויבין את אשר לפניו. וכל שאלה שהיצרן נתקל בה, הוא כותב על כך מחקר תורני, ומוכיח מהראשונים והאחרונים שכך היא ההלכה כביכול. הצד השווה בכולם, גילוי פנים בתורה שלא כהלכה:

לכבוד המשב"ק הרב שילה יגאלי נר"ו. נא להביא אל הקודש את המאמר דלקמן לעיון ראש חכמי תימן כבוד הרב הגאון רבי יצחק רצאבי שליט"א:

הלכך נראה לענ"ד שצריך להוציא קול קורא של-אזהרה על מכשול ספרי תורה מזוזות ומגילות לא משורטטים כדלקמן, וכמובן יתקן וישפר כת"ר כפי דעתו הרמה. ואם יראה מעכ"ת לנכון לחתום עליו, ולו זכות הבכורה, נוסף אחר-כך להחתים עליו רבנים נוספים. וזהו:

אחלה פניו אולי יתרצה לי לעבור על הצעת דברים אלו בעניין שרטוט חריץ שהפך לצבע חום, אחר שזיכני השי"ת לעסוק בהלכות סת"ם זה שלוש שנים, וכך עלתה בידי בעניין זה. ואמנם שמעתי מיימינים ומשמאילים בעניין זה, ואת אשר דיברו בשם הרב שליט"א. על כן אבקשהו אולי ישא פני לעבור על

השרטוט בספר תורה מזוזה ומגילת אסתר, חיובו מהלכה למשה מסיני (כט), וחסרונו מעכב

אכץ כולנו חכמים כולנו נבונים וכולנו יודעים שהמנהג הוא שהשרטוט הוא כעין חריץ, ושכל ספרי הראשונים והאחרונים מלאים מהוראה זו. יש שכתבוהו לכתחילה, ויש שכתבו דאף מעכב בדיעבד. אבל יש לנו לידע ביסוד דין זה, האם שרטוט חריץ הוא סיבה בהלכה למשה מסיני זו, או סימן. דהיינו האם ציווי ההלכה למשה מסיני לשרטט שהכריעו הפוסקים שיש לעשותו בחריץ, הוא פירוש בדין השרטוט, ובלאו הכי אינו קרוי שרטוט כלל. או שמא אינו אלא סימן בעלמא, דהיינו ששרטוט חריץ מכיל את התנאים שמצריכה ההלכה למשה מסיני, אבל יתכן שאפשר לקיים את הדין בשלימותו גם על ידי אופנים נוספים. אלא שכדי לעמוד על הדברים, נצטרך ראשית-כל לידע את מקור דין חריץ לקיום דין שרטוט:

שרטוט חריץ, אם הוא סיבה או סימן. בברוך שאמר (הוצאת משי זהב דף ס"ד) מייתי לשון רבינו שמחה שכתב, ובשרטוט עצמו אני מסופק במה משרטטין, אם אנו מקפידים בשרטוט המתקיים וניכר לעולם, שישרטוט בברזל. או סגי בשרטוט הנראה לעיני הסופר בשעת כתיבה כדי שיהא הכתב שווה, כגון בבדיל או בעופרת, אעפ"י שנמחקה השריטה לאחר זמן. או אם רוצה לשרטוט בסקרא או בצבע אחר, ויתקיים כל ימי שהכתב קיים. ומיהו לשון שרטוט משמע לשון גומא וחריץ עכ"ל. ודברי רבינו שמחה אלו, הובאו גם-כן באור זרוע הלכות תפילין סימן תקמ"ג, אלא דהתם מייתי להו בתוספת נופך קצת וז"ל, מיהו שרטוט משמע לשון גומא וחריץ. וממה שאמר בויקרא רבה קווצותיו תלתלים זה הסרגול, הוה משמע שצריך שרטוט המתקיים הנראה כעין תלתלים עכ"ל:

בדקדוק לשונו של רבינו שמחה מתבאר, כי נסתפק ביסוד דין זה מהו גדרו, האם צריך שיהא השרטוט מתקיים לעולם, דהיינו שנתחדש מהלכה למשה מסיני כי מדיני הספר תורה והמזוזה צריך שתהא הכתיבה נכתבת וקיימת על גבי עמוד משורטט. או שמא לא נתחדש בהלכה למשה מסיני כי אם דין במעשה הכתיבה גרידא, שיהא הסופר מיישר כתיבתו על ידי שרטוט הנראה לעיניו רק בשעת כתיבתו [ואחר הכתיבה סיים תפקידו]. להצד הראשון שצריך שרטוט המתקיים, הביא רבינו שמחה אפשרות לכך, שישרטוט בברזל. ולצד השני שאינו אלא לעיני הסופר בשעת כתיבתו, הביא אפשרות לכך, כגון שישרטוט בבדיל או בעופרת, שהן מיני מתכות רכות שאין כתיבתן מתקיימת לאורך ימים כידוע. ובסוף דבריו הוסיף רבינו שמחה למצוא סמך לצד הראשון דבעי שרטוט המתקיים. א' מלשון שרטוט, דמשמע ליה שהוא לשון גומא וחריץ. ואם-כן ממה שנקטו חז"ל

הדברים. ומה ששגיתי, יעמידני על האמת. וזה החלי בעזרת החונן לאדם דעת:

הראוני גויל המיוצר בימינו, הנעשה מעור בהמה גסה, ובו שרטוט בצבע שאינו מורגש במישוש כלל (ל"א). משום שכיום הדרך היא שאחר סיום העיבוד, נעשה גיהוץ קל, ונקרא בלעז פרס, ליישר ולדקק את העור, ואחריו משרטטים אותו במרצע כנהוג. ואחרי כן מכניסים אותו שוב לגיהוץ ודיקוק בפרס בחום (יש שמורחים את פני הגויל אחר השרטוט וקודם הפרס, בשרף שקוף הקרוי (קטירא) [פתירה], כדי להחליקו יותר. ואינו מן העניין, אחר שנדון דין הוא אף באלו שאינם משוחים בחומר זה). ולמעשה, התוצאה המתקבלת אחר הדיקוק היא קלף חלק לחלוטין, דהיינו כל רושם החריץ שהיה קודם לכן נמחק לגמרי, ותחתיו נמצא קו חום כצבע עובי הגויל (פני הגויל בהירים יותר מעביו כידוע). ונשאלתי לחוות דעתי הענייה בזה:

קודם שניכנס לנדון ההלכתי, ראוי למצות את הברור המציאותי בעניין, כדי שנדע על מה אנו דנים. והעולה הוא כי גוף השרטוט על פני הגויל, פוגע בשכבה העליונה הקרנית (המכונה ליצה), מפני ששכבה זו היא קשיחה יותר מן הקלף, ונרחקת בכח כלפי מטה, ואין בה גמישות כל-כך (בפרט בבהמה גסה בוגרת), ועל כן נעשים בה סדקים רבים, דבר המקשה מאד על הכתיבה במצב זה, מכח התפשטות הדיו במקום החריצים, וכן שאין הקלף חלק (ומכאן בא הצורך בשכבת הקטירה המוזכרת לעיל). ואמנם אף שנסדקה השכבה העליונה, עדיין מחוברת היא במקומה לעור שתחתיה ואינה זזה ממקומה, ועל כן אין נראה צבע העור שתחתיה (שהוא כאמור כהה יותר). כעת בא הפרס השני ודוחס את כל פני הגויל, עד שאף מקום החריץ נמחק, ומשתווים פני הקלף לגמרי. תהליך זה גורם לתזוזת חלקי הליצה ממצב שקע רחב, למקום צר. וכיון שכן, הם זזים ממקומם ונגלה העור שתחתיהם. לפי-כך חריץ השרטוט ניכר כעת כפס חום כהה, שהוא בעצם צבעו של-עובי הגויל. כן עלה בידי מבירור העניין באופן מעשי, וכן בשיחות עם כמה מומחים בתחום:

מקור חובת שרטוט מהלכה למשה מסיני. המקור לדין שרטוט המעכב לספר תורה ומזוזה, הוא ממסכת סופרים פרק א' הלכה א', אין כותבין ספרים לא על וכו'. הלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה ע"כ. ובגמרא מנחות דף לב: ומגילה דף טז: נזכר אף דין שרטוט המזוזה. ואמנם מלבד מה שנכתב במסכת סופרים שהשרטוט נעשה בקנה, לא נתברר מהותו של-זה השרטוט, מה עניינו והיאך נעשה:

השריטה. או אם יוכל לשרטט בדיו או בצבע המתקיים כל הימים שהכתב קיים. וקצת נראה לשון שרטוט, גומא וחריץ עכ"ל. דהנה המעיין היטב יראה שהוסיף נופך מדיליה על לשון רבינו שמחה. כי רבינו שמחה כתב שרטוט המתקיים וניכר לעולם שישרוט בברזל, או סגי בשרטוט הנראה לעיני הסופר וכו' כגון בבדיל או בעופרת. והיה מקום לדקדק בלשונו, דגבי שרטוט הנראה לעיני הסופר, כתב כגון בבדיל או בעופרת, והיינו דאיך זיל גמור כל אופני ומיני צבע שאפשר לשרטט על ידם שרטוט הנראה לעיני הסופר. אבל לצד הראשון דבעי שרטוט המתקיים, נקט המתקיים וניכר לעולם שישרוט בברזל, בלי תיבת כגון, דהיינו שהגדיר והגביל את קיום השרטוט המתקיים לאופן של-שריטה בברזל, דהיינו חריץ בלבד. אבל הבית יוסף שהביאו, הוסיף תיבת כגון גם בצד הראשון, שרטוט שיהא ניכר וקיים לעולם כגון לשרטט בברזל, דהיינו שלא בא להכריח כן, אלא להציע ולהמחיש קיום שרטוט המתקיים על-ידי חריץ, כשם שהמחיש קיום שרטוט הנראה לעיני הסופר בבדיל או בעופרת, ותרוייהו לאו דוקא, ודו"ק. והמבקש את האמת, ימצא טוב טעם ודעת בדקדוק זה (לז):

ומוכחים הדברים עוד ממה שהביא הפתחי תשובה יורה-דעה שם ס"ק י"ג מתשובת הרדב"ז חלק א' סימן קנ"ו, שכתב על מה שנהגו הסופרים לכפול הנייר שכותבין עליו הגט במקום שרטוט וז"ל, ומכל-מקום מודה אני שאם הנייר קשה שיהיו הכפלים עומדים וניכרים עד סוף כתיבת הגט, סגי בהכי, דמה לי שישרטט בקנה או בחוט או בכל דבר העומד וניכר, [שהרי] הטעם הוא כדי שתהיה כתיבה ישרה, והא איכא עכ"ל. מדבריו נמי מתבאר כי החריץ אינו סיבה, כי אם סימן לרושם שנעשה בלא צבע ומתקיים לעולם. ואין הכי נמי כל שיגיע לתוצאה של-סימן רושם מגוף הקלף, כשר (לח):

ובמקדש מעט יורה-דעה סימן רע"א ס"ק ל"ג מייתי מתשובות אהלי יעקב למהריק"ש סימן י"ב וכן מדעת קדושים שם סק"ה, דטעם שרטוט בחריץ הוא כדי שיהא השרטוט מתקיים לעולם. דהיינו אין החריץ עיקר בקיום דין ההלכה למשה מסיני, כי אם היותו מתקיים לעולם:

ואפשר שיבוא המערער ויאמר כי אף אם הוכח דלעולם אין צריך כי אם שרטוט המתקיים לעולם, אכתי נאמרו בפוסקים כמה טעמים לפסול או לאסור לכתחילה שרטוט בצבע. ואם-כן כל שלעינינו נראה שרטוט צבע, לא יועיל היותו מתקיים לעולם. וכדי להשיב על טענה זו, יש לנו להביא את הטעמים שכתבו הפוסקים לחסרון שרטוט בצבע, ולראות אם אכן יצדק דבריהם גם בנדון דידן:

לשון שרטוט לעצם הדין, מוכח שרצונם שנעשה באופן המתקיים לעולם. ואם-כן נמצא בזה סמך דדין שרטוט מוכרח שיהא עומד לעולם. ב' (לגירסת אור זרוע) מדברי המדרש שדרש קווצותיו תלתלים זה הסרגול, ומשמע ליה שדברי המדרש מתפרשים לעניין שרטוט המתקיים:

ואף בדברי המרדכי בהלכות קטנות רמז תתקס"א מוכח כן, שהרי הוכיח כן מדברי המדרש דיליף מדכתוב קווצותיו תלתלים. וז"ל המרדכי, וקצת נראה לשון שרטוט, גומא וחריץ. ובבראשית רבה דורש קווצותיו תלתלים זה שרטוט, משמע דבעינן שרטוט המתקיים כמו תלתלים (לז). וכן הוא בלשון האור זרוע וז"ל, וממה שאמר בויקרא רבה קווצותיו תלתלים זה הסרגול, הוה משמע שצריך שרטוט המתקיים הנראה כעין תלתלים עכ"ל המרדכי:

[אמנם בביאור כוונת המדרש, נחלקו הראשונים. כי הרמב"ן והרשב"א והריטב"א והר"ן על הש"ס, פירשו שמדבר על הצורך בשרטוט כל שיטה ושיטה (לג). ואלו רבינו שמחה והמרדכי פירשוהו על שרטוט המתקיים (לד):

והרב שי מרדכי מנדלאוי פירש דברי המדרש בשם הגר"י רצאבי שליט"א, דאיירי שנעשה כתלתלים על-ידי חריצים שבין השיטין שהן שוקעין, וממילא כל הגליון נראה כתלתלים. ואני מצאתי שלא כן כתב הגר"י רצאבי בשו"ת עולת יצחק חלק שני סימן ר"כ אות ב' ד"ה ומה וז"ל, אלא הכי פירושו, קווצותיו נדרש מלשון קרץ, על דקות שם (לח) החריץ של-שרטוט - לא כפשטיה דקרא כמו קבוצותיו בבי"ת, בחילוף בומ"ף, ר"ל אסיפת שערותיו - שעל-ידי זה נעשה הכתב בשורות מסודר כתלתלים, ודוק עכ"ל (לו):

ויסוד ספיקו של-רבינו שמחה, נתבאר בהרחבה בס"ד בבירור ההלכה בעניין זה, דמספקא ליה אי הלכה למשה מסיני דבעי שרטוט בספר תורה ובמזוזה, היא משום יישור הכתיבה, או שהיא הלכתא בלא טעמא. שאם היא ליישור הכתיבה, סגי שיהא השרטוט לעיני הסופר בעת כתיבתו, למען יוכל ליישר הכתיבה כראוי, אבל אחר סיום הכתיבה אין צריך לשרטוט כלל. ואם היא הלכתא בלא טעמא, בעינן שיהא שרטוט המתקיים לעולם בגוף הקלף:

והדברים מדוקדקים היטב בדברי יוסף יורה-דעה סימן רע"א, דמייתי לספיקו של-רבינו שמחה בזה"ל, בשרטוט עצמו מסופק רבינו שמחה אם צריך שרטוט שיהא ניכר וקיים לעולם, כגון לשרטט בברזל. או סגי בשרטוט כדי שיהא נראה לסופר שיכתוב בשווה, כגון בבדיל או בעופרת, ואעפ"י שלאחר זמן נמחק

כדמשמע בפרק ב' דגטין וכו'. מיהו כבר כתבתי בסימן זה (ברישי הסימן) שזה דעת הרא"ש ורבינו, ושאין נראה כן מדברי הרי"ף והרמב"ם, אלא דאפילו באברא גופיה מיקרי כתיבה. ואם-כן לדידהו הכי נמי אם שרטט באבר לאו כלום הוא, דהוי כמו שרטט בדיותא דפסל בעל הלכות גדולות עכ"ל. ושפתיו ברור מיללו, לדון דין העופרת משום כתיבה. וברור שאינו עניין למקום שהיה הצבע מגוף הקלף, שאין בו לתא דכתיבה כל עיקר:

כיוצא בזה יש לומר אף בדברי הפרי מגדים אורח-חיים סימן ל"ב אשל אברהם סק"ח שכתב, ומה שכתב בשלחן ערוך בעופרת, עיין עטרת צבי [ס"ק] ט"ז משמע הטעם דכותב על גבי צבע פסול וכו' ע"כ. הרי דלדעת הפרי מגדים בשם עטרת צבי, כתיבה על גבי שרטוט בצבע, חשיבא ככתב על גבי כתב. וכשיטתו סבר נמי בשו"ת בית שלמה אורח-חיים סימן ז' [וחילק בין עופרת דבדיעבד כשר, כיון דאין לה שם כתיבה בסת"ם, לבין דיו דחשיבא כתיבה]:

והלבוש יורה-דעה סימן רע"א סעיף ה' כתב, ספר תורה צריך שרטוט, משום שהוא נוי, שמיישר הכתב על ידו. ואם כתבו בלא שרטוט פסול, דילפינן כתיבה כתיבה ממזוזה וכו'. ולא ישרטט בעופרת וכיוצא בו בדבר שהוא צובע, שאינו נוי לכתוב. ועוד, דלשון שרטוט שבא בהלכה, גומא וחריץ משמע ולא צבע עכ"ל. הנה אף שפסל הלבוש ספר תורה שאינו משרוטט, אין טעמו משום חסרון נוי, אלא משום חסרון חריץ. שהרי חילק דבריו, כי בפתח דבריו תלה את חובת השרטוט מטעם נוי הספר, דהיינו יישור כלל הכתיבה. והעמיד שדין זה הוא לעיכובא, במה שכתב ואם כתבו בלא שרטוט פסול. ואחר-כך המשיך לעניין שרטוט בצבע, שהגם שמתקיימת בו תכלית יישור הכתב שהוא נוי הספר, אכתי יש בו חסרון שאינו נוי לכתוב על גביו. ולכך לא נקט בו לשון פיסול, כי אם לשון לא ישרטט. [וכן בסימן רפ"ח לא כתב לפסול כי אם מזוזה שנכתבה בלא שרטוט, ולא המשיך בפסול שרטוט בצבע. ואילו היה מעכב, היה לו להביאו אף שם, שהרי משם נלמד]. המתבאר מדקדוק לשונו, כי כל שישרטט שרטוט חריץ ויוסיף עליו צבע, אין בדבר פיסול גמור כחסרון שרטוט, אלא חסרון נוי בלבד. ואינו פוסל, כיון שכבר נתקיים על-כל-פנים עיקר דין שרטוט המתקיים:

והפרישה שם ס"ק י"ז פירש דברי הטור דקנה לאפוקי עופרת וכיוצא בו שצובע, לפי שאין הכתב שעליו ניכר יפה ע"כ. והיינו כטעם הראשון שכתב הלבוש. ואף האליה רבה אורח-חיים סימן ל"ב ס"ק י"ג מייתי מלחם חמודות דאינו לעיכובא, אלא שאסור לעשות כן לכתחילה (מ"ג):

טעם חסרון השרטוט בעופרת או בצבע. בקובץ שיטות קמאי מגילה דף יח: מייתי דברי הנימוקי יוסף שכתב וז"ל, כתב הרמב"ם ז"ל פרק א' דהלכות תפילין ומזוזה [הלכה י"ב] דספר תורה ומזוזה תרוייהו הלכה למשה מסיני שצריכין שרטוט. וכתב הרי"ף ז"ל בפרק מצות חליצה גבי גט, דכי משרטט ליה צריך לסרגולי במסרגלא (טל) ולא (בדיוטא) [בדיותא] [עכ"ד הרי"ף]. וממשיך נימוקי יוסף ומפרש] הילכך שמענין מינה דכל מידי דצריך שרטוט, לא סגי במידי דליעבד רושם, כגון עופרת וכיוצא בו, דהוי ליה (כדיוטא) [כדיותא]. אלא צריך מידי דמסרגל, כלומר שחורץ. ואם שרטט במידי דלא חריץ וכתב טפי משלוש תיבות מתורה נביאים וכתובים להתלמד, איסורא דרבנן עבד, משום דלאו שרטוט מיקרי, ובטל נוייו. אבל יש לו קדושה כשאר ספרים שלא נעשו כתקנן עכ"ל:

נמצא שהנימוקי יוסף פירש דברי הרי"ף [אשר משום מה לא נמצא בדפוסים שלנו (מ)] דטעם חסרון השרטוט בעופרת, הוא מפני שהעופרת אינה חורצת כי אם מותרה רושם לחוד כדיו (מא), ועל כן חשוב כמי שלא שרטט. והמתבונן בדבריו יראה שפתח דבריו הוא מדברי הרמב"ם לעניין ספר תורה, והמשיך לדברי הרי"ף גבי גט, וסיים בדין שרטוט שלוש תיבות דרבי יצחק שלרוב הפוסקים אינו אלא דין דרבנן, ואף הוא סיים בלשון איסורא דרבנן עבד. וכל הדברים השנויים, יש בהם מחלוקת ראשונים אי חובת השרטוט בהם היא מדאורייתא. ולא כלל בהם חובת השרטוט במזוזה, אשר בה הכל מודים שמעכב בלא שרטוט. ועל כן לא השתמש בלשון פיסול, אלא בלשון איסור. אכן נשמע לכאורה מדבריו כי כל שיעשה כן בדבר אשר השרטוט מעכב בו מן התורה, יהא פסול, שהרי חשוב כמי שלא שרטט, והיינו כהצד השני שבדברי רבינו שמחה. אלא שלא תלה טעמו בהיות אין השרטוט מתקיים כרבינו שמחה ודעימיה, אלא תלה טעמו בחסרון נוי, ועל כן סבירא ליה דאינו חשוב שרטוט כלל [וכלשונו משום דלאו שרטוט מקרי]. ולכאורה דעתו היא דעת יחידאה ממש, להעמיד טעם פיסול שרטוט דיו ועופרת משום שאינו חשוב שרטוט. ולעומתו רוב הראשונים הסכימו דאם צריך שרטוט חריץ, טעם הדבר אינו אלא משום דבעינן שרטוט המתקיים. ואת שיטתם הביאו הפוסקים, כדמייתנן לעיל מדברי הבית יוסף באורח-חיים, וכדלקמן:

ובבית יוסף אבן-העזר סימן קכ"ה מייתי כדלעיל באורח-חיים, וכן לספיקו של-רבינו שמחה דלעיל. והוסיף וכתב, וגם הכל בו (סימן ע"ו) כתב, וצריך לשרטט בברזל ולא באבר. ונראה לי שאם שרטוט בעופרת, לא מיפסל בהכי משום כתב שעל גבי כתב,

ואמנם לא באתי בדברים אלו להורות היתר להמשיך בייצור הגויל באופן זה, אחר שבפועל נעשה בו שינוי מן המסורת שבידינו. ובפרט בדורנו שבאים בני קהילות קודש להדר בכתיבה בגויל כפי מסורת אבותיהם, שאין ראוי לשנותה כמלא הנימא. [ואפשר שיצא שכרם בהפסדם, שהרי הכל מודים כי כתיבה על הקלף כשרה לכתחילה, אלא שרוצים להדר אחר דעת הראשונים הסוברים שישנה מעלה יתירה בכתיבת ספר תורה על הגויל]. ובייחוד דיש לחוש לדברי הלבוש דאולי איכא חסרון נוי. ועל כן ודאי שיש להמשיך במסורת אבותינו מקדמת דנא, לעשות שרטוט בחריץ הניכר. וכל המשנה, ידו על התחתונה:

אלא שראיתי מי שרצה לפסול ולגנוז ספרי תורה ובהם שמות קדושים, וכן מגילות, הכתובים על גוילים שנעשו כך. ואין בדבריו ממש, ומיהר להורות במקום שיכול לבוא לגניזת ספר תורה, שיש הסוברים דיש בכך הורדה מקדושה, ויגרום מחיקת השם במשך הזמן. ועוד לו, שמאבד ממון ישראל שלא כדין:

אשמח עד אין שיעור לשמוע חוות-דעת כת"ר
יאיר שוורץ, קרית ספר.

(ו) **אמר** הכותב יב"ן. הנה הבאתי רוב ככל דברי הרבנים בעלי תשובות הנזכרים לעיל כמעט כצביונם, בתוספת ומגרעת של-תיקונים ושיפורים ללשונם. וזאת כדי שלא אצטרך להתחיל לכתוב מבראשית, ולמטחן קמחא טחינא. אחרי שכבר הביאו הם כל שרשי העניינים ונשאו ונתנו בהם כיד ה' הטובה עליהם, אלכה בעיקבותיהם ואמשיך במה שיש לבאר או לברר או להוסיף עליהם. והינך רואה כי נחלקו מן הקצה אל הקצה, אחד מכשיר, ושנים פוסלים, ואחד מפשר. ומעתה אני הקטן אבוא אחריהם, אם ללא את דבריהם ואם להשיב עליהם, דרך הערות על סדר האותיות בכתב רש"י כפי שסימנתי לעיל תוך תשובותיהם. אמנם כדי לקצר ולבוא אל התכלית, לא אעמוד על כל פרט ופרט, לצייץ ולדקדק בהם הדק היטב, כי יכלה הזמן והמה לא יכלו. רק אכתוב את העיקר ואפטור את הטפילה, במגמה לבוא מתוך כך לידי מסקנא להלכה, כאשר יורוני מן השמים, יִשָּׁב רוחו ממעון קדשו יזלו מים:

¶ דלא בעינן כי אם שרטוט שיטה העליונה, כדאיתא בתוספות גטין דף ו: ד"ה א"ר, ובמנחות דף לב: ד"ה הא יעו"ש. אמנם בתוספות סוטה דף יז: ד"ה כתבה אגרת, העלו בשם רבינו תם דבעינן ארבעה שרטוטים, למעלה ולמטה ומן הצדדים. ועיין עוד בית יוסף ושלחן ערוך אורח-חיים סימן ל"ב סעיף ו' ואחרונים, ובקובץ

ובגוף הטעם של-חסרון בשרטוט בדבר הצובע, ישנו שתי משמעויות. האחת, כדמשמע בלבוש דהיינו חסרון נוי, דהיינו שהכתיבה אינה יפה בכללותה. והשנית, שאין הכתב ניכר יפה, דהיינו השרטוט בעל גוון עופרת מטשטש את מראה הכתב [אף שאינו מדבקו ממש, מחמת שינוי הגוון]. ואם-כן אין עניינו לנוי גרידא, אלא להכרת האותיות [כדברי הפרי מגדים דלעיל]. ואם-כן כל זה דוקא כשמשרטט בצבע המשתלב עם צבע הכתב, דהיינו גווני אפור ושחור. אבל אם היה השרטוט בגווני הקלף, אין מקום לטענה זו. ואף לטעם של-חסרון נוי, אפשר לחלק כן. ועיין במקדש מעט יורה-דעה סימן רע"א ס"ק ל"ד שהביא את שני הטעמים שכתב הלבוש, ומפרש דנפקא מינה למי שעבר ועשה. דאם הוא משום נוי, ודאי כשר. אבל אם הוא משום חסרון שרטוט חריץ, פסול. ומייתי דברי פרי מגדים, ודברי המרדכי והאור זרוע דמייתו לספיקו של-רבינו שמחה, דמשמע שהחיסרון הוא משום שאינו מתקיים:

עוד יש טענה על השרטוט בדיו, והובאה במשנה ברורה סימן ל"ב ס"ק כ"ב, דאיכא חסרון משום דיבוקי אותיות. ואולם אין צריך לומר שבנדון דידן לא שייך זה כלל. [ואין להוכיח מדבריו דכשר בדיעבד, דהא התם איירי בתפילין שאינן צריכין שרטוט כי אם למי שאינו יודע ליישר הכתיבה, ועלה קאמר דשרטוט בצבע או בדיו כשר בדיעבד]:

היוצא מכל מה שנתבאר, שרוב החסרונות שנאמרו בשרטוט בצבע, אינם שייכים בנדון דידן, כיון דהכא איירי בגוון צבע שהוא מגוף הקלף, ולא גרע מאילו היה העור בכמה גווני כפי שמצוי הרבה. ואין בדבר לא משום כתב על גבי כתב, ולא משום דיבוקי אותיות, ואפילו לא משום חסרון נוי. והטעם שנאמר משום שאין הכתב ניכר יפה, נמי לא שייך הכא כאמור:

העולה לדינא: הוכח באופן ברור כי מקור דין חריץ הנאמר בראשונים ובפוסקים, אין עניינו אלא שיהא שרטוט המתקיים, על-ידי שנעשה בגוף הקלף ממש, ולא ככתיבה שהיא דבר חיצוני. ואם-כן כל שיעשה בגופו של-קלף רושם המתקיים לעולם, שפיר דמי. אלא שהקפידו דרושם זה יעשה על-ידי חומר שאינו מותר עקבות, משום כמה חששות. והכא דאיירי בסימן שהוא מגוף הקלף, אין מקום לרוב החששות, מלבד טענת נוי שאולי יש להסתפק בה באופן כזה:

ונדון דידן איירי שנעשה חריץ ושרטוט כדין, אלא ששינה מראהו אחר אותו הגיהוץ כאמור. ואין לך שריטה גדולה מזו ששרט את כל פני הגויל ונתגלה הצבע שתחתיו, והוא צבע הגויל עצמו. ואין כאן שום בית מיחוש. וכל שנכתב כן עד עתה, כשר הוא לכתחילה:

מיד כי אכן יתכן שהיו שרטוטים לשעבר, ואי אפשר לדעת כיום:

י מובן שאין סתירה למסורת דידן מגוף הירושלמי, דאפשר כי רק הסופר המעתיק שממנו הודפס הירושלמי, כתב כן מדעתו לפי השגור בפיו. ואכן בדקנו ומצאנו כי רבוותא קמאי שהעתיקו דברי הירושלמי בזה, כתבו שרטוט בשי"ן, כגון הרמב"ן בחידושו לגטין דף ו: ד"ה וכתב, והר"ן על הרי"ף מגילה דף ה: ד"ה והלכתא. הלכך מסתברא כדקא אמרן שאתו סופר כתב כן מדעתו, כמו שמצוי כיוצא בזה בשאר ספרי חז"ל, כגון סוטה במקום שוטה, מפני שאין בהם ניקוד. ועיין עוד מודע לבינה לרוו"ה, על פסוק כי תשטה אשתו (במדבר ה', י"ב) וסדר עבודת ישראל לרי"ז דוב דף ל"ז ד"ה לעשוך בדברי תורה. וממילא בנדון דידן דמלבד הירושלמי לא מציינו אף לאחד שיכתוב שרטוט או לשרטט בסמ"ך, רגליים לדבר שלפחות רבוותא קמאי הוו גרסי בשי"ן ימנית, מלבד אותם שכתבו דשרטוט משמע לשון גומא וחריץ:

ו**אביא** כאן מה שהיה מיועד אצלי לספר לשון חכמים מרפא ע' שְׁרָטוּט, שלגירסתינו בשי"ן ימנית, אולי הוא מלשון שיטה. וכפל הטיי"ת, על שם ריבוי השיטות, כאילו אמר שיטה שיטה. והגם שנקרא בשם שרטוט אפילו לשיטה אחת, ואף לכמה אותיות בלבד, מכל-מקום דרך כלל הוא נעשה לשיטות מרובות. ותוספת הריי"ש, להורות על יושר, כי השרטוט מיישר הכתיבה. נמצא כי שרטוט, פירושו יָשׁוּר שיטה שיטה. ופירוש שיטה, סֶדֶר, כיעויין במוסף הערוך ע' שט. ועיין עוד מאמרי הרמ"ע מפאנו חלק ג' ע"ב ידיעות דף קע"ו אות כ"ב, ביאור תיבת שרטוט עד"ה:

ו**לגירסת** שאר קהילות שרטוט בשי"ן שמאלית [ולא עוד אלא שבירושלמי פרקא קמא דמגילה הלכה א' נדפס סירטוט בסמ"ך], מלשון שריטה, כמו וּשְׁרָט לנפש (ויקרא י"ט, כ"ח) לא ישרטו שרטת (שם כ"א, ה'). וכיעויין בטור ובבית יוסף יורה-דעה שלהי סימן רע"א כי השרטוט נעשה בקנה או בסכין, לשון גומא וחריץ יעו"ש ובשאר ספרים:

ו**גם** בתימן שהיו משרטטים על-ידי לוח-עץ שמסדרים עליו חוטים מיושרים ולוחצים עליהם, הנקרא "מִצְטָרָה" [וכבר הבאתי בס"ד כמה מקורות לזה בשו"ת עולת יצחק חלק א' סימן קל"ה ריש אות ב'. ועיין עוד במסכת כלים פרק י"ב משנה ח' גבי הַפֶּן והַפְּנָה בפירושי הרמב"ם רבינו עובדיה תפארת ישראל ואלהיו רבא שם, ובספר המספיק כת"י שער כנן, ובפתח האהל הלכות גטין סימן ח' סעיף ד'. ולקמן הערה כ' ד"ה וכן. ו"כְּנָה" נזכרה גם בחיבורו של-הרמב"ם פרק ט' מהלכות ספר

ספרי סת"ם כרך א' דף ס"ב, ולקמן הערה ל"ג. אבל אין זה מספיק בנדון דידן, שאם אין החריצים ניכרים בשרטוט זה שאנו דנים עליו, נמצא כי גם בשיטה ראשונה אין חריץ. ועוד, במזוזה ומגילה שגם רבינו תם מודה דבעינן לשרטט כל השיטות, מאי איכא למימר. ועיין עוד לקמן הערה ט"ו ד"ה אגב:

ויש להעיר מכאן על מה שדנו כמה רבוותא אם טעם השרטוט אינו אלא משום ישור הכתיבה, שמדברי רבינו תם הללו מוכח שאינו כן, שהרי בספר תורה קוראים הרבה יותר מאשר במגילה וקל וחומר שיותר ממזוזה, ואעפ"כ סבירא ליה לרבינו תם שבספר תורה אין ההלכה למשה מסיני לשרטט, יציבא בארעא וגירא בשמי שמיא. אלא הלכה היא ולא נודע לנו טעמה העיקרי. ועיין עוד גינת ורדים אורח-חיים כלל ב' שלהי סימן ז', ומה שהשיג עליו הברכי יוסף בורה-דעה סימן רפ"ח סק"ז:

3 כמו שהובא בתשובות דלעיל:

ג עיין מ"ש בס"ד בתשובותי עולת יצחק חלק א' סימן קל"ה:

ד מקרלין אורח-חיים סימן מ'. אך לפום רהטא לא מצאתי שם פרט זה:

ה דברים של-טעם המה, וכדלקמן אות י"ג ד"ה ואפילו: ו הוא י"ו בלשון הקודש, כדלקמן הערה כ"ב:

ז עיין לקמן אות י"א ד"ה עוד:

ח עיין לקמן הערה י' ד"ה ובגליון:

ט והחריצים ניכרים עד היום, אף שעברו מאות שנים, כאשר גם עיני ראו ולא זר. אמנם מפי ידידנו הרה"ג יעקב כחלון שליט"א מעיר זכרון יעקב, שהוא בקי ומומחה בענייני סת"ם (מחבר הספר חושבי שמו ושו"ת מלאכת שמים) שמעתי שבכל זאת ראה שלושה ספרי תורה ישנים על גויל בלא חריץ, רק קו צבעוני. שנים מתורכיה, ואחד כנראה ממצרים עכ"ד. ברם לענ"ד בטילי במיעוטייהו, ומנלן דברצון חכמים עשו, וכמו שבזמנינו הם עושים בלי לשאול הגדולים אשר בארץ. ואף אם תמצוי לומר שבמשך הדורות קראו תלמידי חכמים בספרי תורה אלו, יתכן שלא שמו לב לכך, יען שאין הדבר ניכר, ולא אדעתייהו. וכבר כתב בשו"ת אהלי יעקב שמעולם לא שמענו בספר תורה ישן לבדוק אם עדיין ניכר השרטוט, עיין מקדש מעט יורה-דעה סימן רע"א ס"ק ל"ד, ויריעות שלמה הלכות סת"ם חלק א' פרק ב' דף ט"ז סעיף י'. ובדברינו לקמן אות י"ב מד"ה ומאי. ואעיקרא מנלן שלא עשו, אולי מרוב הזמן נעלמו, כדמוכח מכמה פוסקים. ושאלתי אותו על כך, והודה

הא דאיתא בשבת דף נו: בשעה שנשא שלמה את בת פרעה, ירד גבריאאל ונעץ קנה בים ועלה בו שרטון, ועליו נבנה כרך גדול של-רומי, פירש רש"י נעץ קנה, ושרטון מדבק בו, עד שנוסף והולך וגדל. שרטון, חול ורפש וטיט שהים גורש ע"כ. הרי כי מובן שרטון, הוא גירוש טיט. בפרט שבארמית הוא נקרא טין בנו"ן, כגון שהוא תרגום בחמר ובלבנים (שמות א', י"ד) בטינא ובלבני. רפש וטיט (ישעיה נ"ז, כ') סיין וטיין. ונמצא שהשיין ימנית כגירסתינו. והגימ"ל שבתחילה, נפלה כדי לקצר. [ועיין עוד בניין שלם שפה ברורה (זכרון יעקב ה'תשס"ח) דף פ"ט, שבעברית החדשה צומצמה ללא הצדקה משמעות שרטון לקרוא כך רק לגבעת סחף בים, [און סלע בים המפריע לתנועת אניות]. ועיין פירוש קדמון ממצרים הנדפס ברמב"ם הוצאת פרנקל פרק י"ז משבת הלכה ה'. ובשם שְרָטוֹן, נקרא גם מקום גבוה אף ביבשה, כיעויין בבא בתרא דף פב. ודף קכד. ועוד מקומות. וכנראה הוא לשון מושאל:

ומה שבשאר קהילות גורסים שרטוט בשי"ן שמאלית, אפשר שנתחלף להם מפזח המלה המקבילה לה שהיא סרְגוּל, שבכל מקום היא נכתבת בסמ"ך, ואין ספק בקריאתה. וז"ל הערוך ע' סרגל, בבראשית רבה (פרשה כ"ד אות ז') זה ספר (בראשית ה', א') אפילו סרגול הסופר, אדם הראשון למדו. בויקרא רבה פרשת זאת תהיה (ריש פרשה י"ט) ראשו כתם פז קווצותיו תלתלים (שיר השירים ה', י"א) זה הסרגול. ספרים אחרים, זה השרטוט. בלשון ערב קורין לשרטוט סרגול יעו"ש:

גם במדרש הגדול פרשת משפטים דף תקנ"ז איתא, קווצותיו, זו היא הסרגול [לא העלה תיבת תלתלים שבפסוק, וכן בדקתי ומצאתי גם במדרש הגדול כתי"י דליתא, ומכל-מקום פשיטא שלכך הכוונה. ועיין לעיל אות ה' ד"ה והרב. יב"ן]. שחורות כעורב (שם), זו האותיות ע"כ. ולא גריס גם בכת"י "קוצי" האותיות כמו שהוא לפנינו בויקרא רבה שם, ועיין מ"ש בס"ד בתשובתי עולת יצחק חלק ב' סימן ר"כ אות ב' ד"ה ומה. ובאבן ספיר חלק ב' דף קצ"ז:

ומסתברא דשרטוט בקוץ ממש, נמי מהני, ונכלל בדרשת הפסוק קווצותיו תלתלים. ולא גרע מציפורן, כדלקמן הערה י"ח. ועל-כל-פנים הדבר פשוט מצד עצמו, דבכל אופן ובכל מכשיר שיעשה על ידו חריץ וגומא, שפיר דאמי:

ובגליון מדרש הגדול כתי"י שם מצאתי, כתוב בערוך, בלשון ישמעאל קורין לשרטוט סרגול ע"כ.

תורה הלכה ד' לפי נוסחאות כתי"י, דלא כנדפס שם קְנָה [בטעות], אי נמי בסמ"ך מְסָרָה, ועיין לקמן ד"ה ובגליון, זהו דוקא בנייר שהוא רך, סגי בהידוקו ולחיצתו על החוטים. אך גויל וקלף שרטוטו בברזל, כגון סכין או אזמיל. אף כי מקרוב בתימן יש אמנם מעטים שחידשו לעשות כן גם בגויל וקלף, על-ידי שריככו אותם תחילה, כנראה מפני שיותר מהר לעשות כך, שמשרטט כל הדף בבת אחת, מה שאין כן בברזל שצריך לעשות כל שיטה ושיטה בפני עצמה. ועוד משום שנאמר (דברים כ"ז, ה') לא תניף עליהם ברזל, וכדרך שמצינו נוהגים לימנע מלחתוך חוטי הציצית בברזל מהאיי טעמא, כמ"ש בס"ד בשלחן ערוך המקוצר סימן ח' סעיף ח'. וכן ה"מכְנָאט" של-ספר תורה, כמובא שם בסימן כ"ב הערה י"ט:

ואיני יודע מה טעם לא נהגו העולם לחוש בזה כאן לגבי שרטוט, והרי יכולים לעשות על-כל-פנים בשאר מיני מתכות ולא בברזל. ועיין דעת קדושים סימן רפ"ט סק"א, שמעתי בשם הר"י בעש"ט שנוכח לקבוע המזווה בתיק שאינו ברזל, מעין מה שאמרו חז"ל (מירות פרק ג' משנה ד') אינו בדין שיונף המקצר על המאריך, ובמזווה כתיב (דברים י"א, כ"א) למען ירבו ימיכם וכו' ע"כ. [וכן כתב בספר סגולת ישראל מערכת מי"ם אות י"ד]. וגם התורה היא חיינו ואורך ימינו. ולפי זה גם כל מהלך עיבוד העור וחיתוכו לא יהיה בברזל, ומדוע לא נמנעו, וצ"ע. ואף בשו"ת שבט הלוי חלק ב' סימן קמ"ח כתב לגבי זמנינו, שמותר לעשות השרטוט על-ידי מכונת גלגלים, שהאדם מחשב לשמה ומהפך הגלגל, ועל-ידי זה יוצא "הברזל" שמשרטט. ועיין עוד מכות דף כ. אמר שמואל הַמְשָׁרֵט בכלי וכו'. ובשאר מקומות. ומ"ש עוד בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר יורה-דעה הלכות כתיבת ספר תורה סימן קס"ה הערה כ"א אות ד', והערה ל"ה:

על-כל-פנים כיון דשרטוט בעלמא הוא לאו דוקא דרך סריטה בסכין וכיוצא בו, שפיר גרסינן בשי"ן ימנית שהוא לשון כולל טפי, ופירושה ישור שיטה שיטה כדבר האמור:

ועל דרך זה גירסתינו שְרָטוֹן בשי"ן ימנית. וגם נדפס כך בדיואן (בסוף השיר המתחיל אהובי איך יסוד תשאל תחילה) ושלוש רב לרְפוּתִי פְשָׁרְטוֹן. [דהיינו כשם שמתקבץ ומתרבה החול והטיט עד שנעשה שרטון, כך יתרבה שלומכם]. ומצאתי בס"ד סמך לזה מפירוש רבינו חננאל בעירובין דף ח. שהוא מלשון (ישעיה נ"ז, כ') ויגרשו מימיו רפש וטיט, פעמים שמגרש הים בזעפו על שפתו רפש וטיט, ומתקבץ על שפתו ועולה כמין גבשושית. וכשנס הים, ישאר זה הטיט ומתייבש, ונעשה קרקע מהלך לבני אדם לרשות הרבים יעו"ש. גם גבי

שגויה, ומשמש גם כלי למדידת אורך עכ"ד שלא בלשונו. ולפום קושטא כמדומה אני שבעבר לא היה כלי מיוחד לכך, רק הפעולה נקראת סרגול, והם מקרוב חידשו לקרוא כן על פי זה לכלי המיוחד לכך בשם סַרְגָּל:

יח עיין לקמן אות י"א:

יח* ועיין עוד לקמן אות י"א ד"ה עוד:

יג עיין עוד מ"ש בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר חלק יורה-דעה הלכות כתיבת ספר תורה סימן קס"ה אות כ"ב ד"ה המאירי, ולקמן אות ג' ד"ה ונקדים:

יג ועיין לקמן הערה ל"ח:

יד עיין לקמן הערה ל"ז:

טו הרחבתי על כך בס"ד בתשובתי עולת יצחק חלק א' סימנים קל"ה קל"ו, וחלק ב' סימן ר"כ. ואכן הכי נמי מסתברא לענ"ד הקצרה על פי סודן של-דברים דבעינן חריץ ממש ולא רושם חריץ, יען טעמו הפנימי של-שרטוט הוא להורות על צינורות השפע היורדים אל המלכות, כמו שהעליתי שם בסימן קל"ה אות ב' ד"ה ועד"ה, בשם ספר הקנה. ועיין עוד לקמן בסמוך סוף ד"ה אגב:

ואחר זמן ראיתי כן גם להרב"ז במצודת דוד טעמי המצוות מצוה פ"א וז"ל, מזוזה צריכה שרטוט, כי השרטוטים רומזים בצורות עליונות, להוריד השפע אל העטרה. וצריך לעשות מעשה למטה, כדי שיעשה למעלה. ותפילין אינם צריכין שרטוט, כיון שיש שם רצועות להוריד השפע וכו'. גם-כן תבין למה תפילין אין צריכין שרטוט, לפי שמורה רחמים, ולפי-כך אין צריך ליקח לו דרך. ומזוזה צריכה שרטוט, לפי שמורה דין, ולפיכך צריך ליקח לו דרך להנהגת העולמות יעו"ש. ולקמן ד"ה והנה:

ויובן היטב לפי זה, שורש ונימוק לדין שכתבו הפוסקים דבעינן על-כל-פנים לכתחילה לשרטט גם במקום החלק של-ריוח פרשה פתוחה וסתומה, כיעויין מלאכת שמים כלל ה' סעיף ה', וגידולי הקדש ומקדש מעט סימן ער"ה סק"ב, וספר חובת שרטוט פרק י"ז בשולי דפים קכ"ט ק"ל, ושאר ספרים. דלולא זאת לכאורה מאחר שאין שם כתב, ואין צורך ליישר אותיות, ממילא אין צורך לשרטוט. אלא הוא לצורך המשכת הצינורות. [וממה שנהגו לשרטט הכל, פשוט כי אין הוכחה לדין זה, כי מעיקרא אין המשרטט יכול לדעת היכן יהא הריוח, ומעדיף לשרטט את הכל כמובן. אך נפקא מינה לכמה עניינים, כנזכר בספרים שצינתי. ועיין עוד למהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק חלק ג' סימן ב' בדין ספר

וכן נעתק בכמה ספרים, ובכללם בקובץ ספרי סת"ם כרך ראשון (ירושלם ה'תש"ל) שולי דף ס"ב, שרטוט בלשון ערבי סרגול יעו"ש, ובמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך במגילת קהלת על פסוק טוב שם משמן טוב ד"ה ופירוש. אולם בעה"ש ע' סרגל דף קל"ב ע"א העיר שהנכון כי סרגול, גיזרתו מלשון רומי יעו"ש. וכנראה הצדק עמו, כי לא נודע לנו שורש סרגול בלשון ישמעאל וערב. והשרטוט נקרא בלשונם תְּסִטִיר, ולוח-השרטוט נקרא מסטרה כדלעיל ד"ה וגם. וקרוב הוא ללשונו שרטוט, אלא שכן דרכם להפך סדר האותיות ולשנותן קצת, וכן מתחלפת ש"י"ן ימנית בשמאלית, כגון יום חמישי הם אומרים יָמִים. שָׁבַת, סָבַת. קָשַׁט, קָסַט. ועיין עוד לקמן ד"ה ושרטון:

ותיבה זו נזכרה גם בתרגום המיוחס ליונתן גבי האמור במן, דק מחספס (שמות ט"ז, י"ד) דְּקִיק מְסַרְגָּל, ונראה לענ"ד שפירושו שהיו על גבי המן קוים דקים חרוצים, ממש כעין שרטוטי ספר תורה, וכמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך שם:

ושרטון בשי"ן שמאלית לדידהו, אפשר שנתקבל אצלם על פי לשון היווני סִרְט, ובלשון רומי סירטיס, כדמוכח ממה שהובא בעה"ש ע' סרטון דף קס"ו קס"ז, שנכתב שם בשפתם כמו סמ"ך שלנו. אבל כיון דמסתברא שהם עצמם שרשם מלשון הקודש, חזר הדין שצריך להיות שרטון בשי"ן ימנית. ועיין עוד לעיל ד"ה ובגליון:

מעתה שמא יש לומר עוד באופן נוסף, שהתיבות שרטוט ושרטון מובנן הפוך זה מזה, שרטוט גומא שקועה, ושרטון בליטה גבוהה. והיא מן התיבות המתהפכות, כגון לְהִשְׁרִישׁ לְשָׂרֵשׁ, קדוש קָדַשׁ כידוע, וכמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת תולדות על פסוק למה אשכל גם שניכם ד"ה ואולי, ופרשת וישלח על פסוק שכם בני חשקה נפשו בבתכם ד"ה ומבואר, ופרשת שופטים על פסוק כי יפלא ממך דבר למשפט ד"ה וכדי:

ולפי זה יצא לנו דבר חדש בס"ד, שיש הוכחה אף לדין מהלשון שרטוט גופא שהוא גומא וחריץ, אמנם לא כמשמעותה שהיא שריטה כמו שכתב רבינו שמחה, אלא מבניין המלה שהיא היפך תיבת שרטון. ועיין לקמן הערה כ"ח ד"ה אמנם:

ובזמנינו קוראים בעברית החדשה בשם סַרְגָּל, לְחַפֵּץ מעץ או מפלסטיק שמיישרים על פיו עשיית קוים בעט או בעפרון וכדומה, וגם רשום בו מְסַפְרֵי הסנטימטרים, והוא כמו לשון מושאל. שוב ראיתי שהעיר על זה בספר בניין שלם שפה ברורה דף ס"ה שהנכון בפירוש סרגל, כלי לסימון קוים ישרים ו"חריצים", וציין לערוך. דלא כבעברית החדשה שהרחיבה במשמעות

והדרשה וכתבתם ולא וחקקתם שכתב בשם רבותינו ז"ל, לא מצאנו מקורה. וישנה כבר בלבוש אורח-חיים סימן ל"ב סעיף י"ז, ולא בשם רז"ל. וכן העתיקוהו בשלחן ערוך הגר"ז שם סעיף כ"ב, וערוך השלחן סעיף ל"ו. ולשון מרן בשלחן ערוך שם וכתב (דברים כ"ד, א') ולא וחקק, ומקורו בגטין דף כ. לעניין גט, אלא שהלבוש שינה כדי שיתאים ללשון הפסוק גבי מזוזה:

ובשערי גן עדן דרך אמת דף י"ח ע"ב ד"ה תחלת, האותיות נארגו לארכן ולרחבן, כמו לבוש שהוא שתי וערב. ועל-ידי תנועות המקיפים, נעשו מזה האור גם-כן כמו שרטוטין לרחבו דרך מהלכתם סביב הנקודה. כי כל מהלכתן הוא דרך רוחב הטהירו, אם תבין היטב. והיא סוד שרטוט של-ספר תורה. והוא סוד (ישעיה ס"א, י') בגדי יש"ע, שמזה עולם המלבוש מקבלים העולמות שלמטה על-ידי ש"פ צינורות, שהוא סוד יש"ע במספר השווה, בסוד הכתוב (תהלים צ"ג, א') י"י מלך גאו"ת לבש, סוד בגדי קוד"ש (שמות כ"ח, ב') במספר השווה וכו' יעו"ש:

ובקדושת לוי דף שמ"ט ד"ה ונמצא, מבואר באופן אחר וז"ל, הא דמזוזה ומגילה צריכות שרטוט, כי סוד השרטוט כידוע שכתב האר"י ז"ל כמה פעמים, ומבשרי אחזה אלוה (איוב י"ט, כ"ו). והנה דע סוד שרטוטין שבמצח, הוא כמו הרצון של-אדם, והרצון נגלה בשרטוטין. לכן חכמים הראשונים והאר"י ז"ל ידעו בשרטוטי מצח, הזכיות של-אדם ועוונותיו, כי בשרטוטין נגלה הרצון, והוא כמו אותיות של-כתב שהמה בדמות אורות הרוחניים, כן השרטוטין הוא כדמות הרצון. וכן שרטוטי ספר תורה מזוזה ומגילה, הוא התגלות רצון הבורא ב"ה. ולכן אין חיוב לשרטוט רק במזוזה ובמגילה, כי רצון העליון היה לברוא העולמות וכו' יעו"ש. ולקמן ד"ה ואין, ואות י"א ד"ה ולאידך. ומכל זה מובן שהשרטוטים הם חקוקים ושקועים דוקא:

ועיין עוד סוד השרטוט במאמרי הרמ"ע מפאנו חלק ג' דף קע"ו סוף אות כ"א, ובמעין החכמה עם חקרי לב חלק ב' דף קע"ב. עוד איתא בבני יששכר חודש סיון מאמר ד' אות ג', ביקש (שלמה) [קהלת] למצוא דברי חפץ, וכתוב יושר דברי אמת (קהלת י"ב, י') סוד דברי חפץ, הוא סוד השרטוט, שהוא סוד התורה הנעלמת, קודם התגלותה בבחינת אותיות הדיבור וכו' סוד החקיקה התורה הנעלמת במחשבה מבלי התלבשותה בדיבור וכו' יעו"ש:

וראוי לצרף לזה דברי שו"ת משכנות יעקב (מקלין) אורח-חיים סימן מ' דף מ"ז ע"א, דמהאיי קרא נפק אסמכתא לכל עניין השרטוט [ומכאן חיזוק לדברינו

תורה שאין דפיו שווים בשיעוריהם, שאין חשש פיסול אלא אם-כן נמצאת חלקה שיטה משורטטת]. גם נראה לענ"ד בס"ד שיש ללמוד מזה שלא יועילו להיחשב שרטוט, חריצים העשויים חורים כעין נקודות זו לצד זו כזה רק קו משוך, כי לא יתכן הפסק בצינור. ועיין עוד לקמן בסמוך ד"ה ומכל:

וכעת יש לי להוסיף בס"ד סודות גדולים ונוראים, ונקדים מה שכתב בקול הרמ"ז תיקון ז' דף ה' ע"ב וז"ל, א' אמרו רז"ל קווצותיו תלתלים, זה הסרגול. ב' והוא מיישר את השיטה. ג' ומיישר את השורות [החילוק בין זה לזה, יתבאר לך ממ"ש בס"ד שם בשו"ת עולת יצחק חלק א' סימן קל"ו ד"ה ואפשר] ע"כ:

והמפרש שם אות א' העלה מה שכתוב בעמק המלך עניין השרטוט, כי תורה העליונה, מורה לעולם המלבוש. כי אחר הצמצום כשנכנס אור אין סוף בטהירו עילאה, נשתעשע בעל הרצון שיצאה מחשבתו מכח אל הפועל. שמחשבתו הקדומה אשר אין לה סוף ותכלית שהיתה לברוא העולם, יצאה מכח אל הפועל וכו'. ומהשעשוע נולד התנועה. ועל-ידי זה אור אין סוף נכנס בתוך הטהירו, והיה מתנועע אנה ואנה, מזה נולד שיעור וגבול לכל מדה ומדה. והוא עניין השרטוט, שהוא נגד החקיקה הבאה מסוד התנועה, וכל תנועה הוא מצד הגבורות, סוד הדין המביא חום התנועה. ולעולם הגבורות הם נותנים גבול ושיעור לכל מדה ומדה, כנודע בסוד בוצינא דקרדוניתא שהוא סוד קו המדה. ואחר-כך נצטיירו האותיות על-ידי קו המדה סוד השרטוט. והשרטוט שהוא כמו חקיקה, היה זה האור הנכנס תחילה בסוד נפש, שהוא סוד סטרא דנוקבא, שבה סוד החקיקה וסוד הגבורות כנודע. והאותיות הוא אור הנכנס אחרי זה בסוד הרוח, סטרא דכורא, שבו סוד הבליטה וסוד החסדים כנודע. לכן אמרו רז"ל (לא מצאתי. ועיין לקמן בסמוך ד"ה והדרשה. יב"ן) וכתבתם (דברים ו', ט') ולא וחקקתם עכ"ל עמק המלך בשינוי לשון לתוספת ביאור. קווצותיו תלתלים, זה הסרגול. זה לשון הרמ"ז [בקונטרס אם לבינה, והובא גם-כן בספר קדושת יצחק דף רנ"ח. יב"ן], אף שלא מצינו בכתבי האר"י ז"ל מזה העניין [עיין לקמן ד"ה ואין. יב"ן]. יש להבין דבר מתוך דברי קדשו בפסוק מי מדד בשעלו מים (ישעיה מ', י"ב) שסוד המידה היא באימא, שהרי במעֶהָ גנוז בוצינא דקרדוניתא שממנו כח הגבול וכו'. לכן מד"ה במילוי מ"ם דל"ת ה"ה, גימטריא שרטוט. כי השרטוט בא מכח הדין, מצד גבורות אימא, לכן הוא כעין חקיקה, בסוד יסודה שהוא שקוע. אבל לכתובה, כשמצטרף בו הדיו שהוא מסטרא דאבא, לכן הוא כעין בליטה וכו' יעו"ש:

ושנים שרטוטים הם כנגד ארבעים ושנים מסעות, שזהו המניין היותר מועט של-שיטות ספר תורה כפי המבואר במסכת סופרים פרק ב' הלכה ו' ובספרים נוספים, עיין עליהם. וחזינן שלא היו בלוחות יותר מארבעים ושנים שרטוטים. וכן הוא כפי חשבון התיבות בלוחות שהן קע"ב, שלושים ושמונה שרטוטים לארבע ארבע תיבות, וארבעה שרטוטים לחמש חמש תיבות, כמ"ש שם בפסוק ויכתב משה וגו' ד"ה וזה. ונראה לענ"ד בס"ד דאפשר שמנהג שאר קהילות לשרטט גם למטה, יצא מפני דעת האומרים אליבא דרבננו תם דלא בעי ספר תורה שרטוט בכל שיטותיו מהלכה למשה מסיני זולת למעלה ולמטה ומן הצדדים כדלעיל הערה א', ואמנם מצד זה אלי ואנוהו (שמות ט"ו, ב') מודה שצריך בכל שיטותיו, אבל מכל-מקום אינם לעיכובא כיון שאין זה מהלכה למשה מסיני. והנה מן הצדדים הוא בשביל ליישר התחלות השיטות וסופן, ולמעלה כדי שלכל הפחות כתיבת השיטה הראשונה תהא ישרה, וממילא יתיישרו כל שאר השיטות. [כי גם למה שביארנו בס"ד לעיל דלרבננו תם אין זה מטעם ישור, מכל-מקום איכא נמי האי טעמא]. וזה שלמטה, הבינו שאין הכוונה כדי לכתוב תחתיו את השיטה האחרונה, אלא השרטוט הוא תחת השיטה האחרונה, נמצא שהשרטוט הוא כמין מסגרת סביב לכתב מארבעת צדדיו, וזה מועיל לסופר ליישר שיטות האחרונות על-פי השרטוט הנראה למטה לנגד עיניו. ועל-כל-פנים על-ידי השיטה האחרונה ישרה טפי, יהיו כל הדפים שווים למטה, וממילא הוא נוי לכל הדף, ולכל הספר, כי העין קולטת יותר את ההתחלה ואת הסוף. [ואף שכל התוצאות הללו ממילא יהיו, מפני שמחמירים לשרטט את כל השיטות. מכל-מקום מחמת זה אי אפשר לבטל ההלכה למשה מסיני]. ואתי שפיר שאבותינו נע"ג לא נהגו לחוש לזה, כדרך שלא היו נוהגים לחוש לדעת רבינו תם ברוב ככל הלכות התורה, כפי המסורת המשתלשלת בידיהם מדור לדור. ואיך שיהיה, אין שום קפידא במה שנוהגים כיום גם בספרי תורה שלנו לשרטט שיטה נוספת זו, אף שהוא ללא צורך לדיין, דמכל-מקום לרבננו תם יש לו מקום לפום מאי דקאמרן, וממילא נחשב חומרא. ואם לא יועיל, על-כל-פנים לא יזיק. שאין מקום לומר שמורה על ריוח פרשה, כיון שכך הוא בכל הספר. ועיין גליוני מהרי"ץ בהלכות תפילין סימן ל"ב שהעלה בשם ספר הקנה על-פי הסוד לעשות שרטוט בארבע פינות הקלף, כמו שכתב הרמ"א שם בהגהתו לסעיף ו', כי ארבעה שרטוטים אלו הם במקום חומות והבדל הפרדס מכוחות הטומאה. ואמנם המזוזה צריכה שרטוט כולה, מטעם שהשרטוט הזה מורה בצינורות היורדות על העטרת וכו'.

דלקמן בסמוך ד"ה ומצינו, בכוונת דברי מהר"ש שבזין וז"ל, ספר תורה בעי שרטוט לכולי עלמא. ולפנ"ד יש סמך מקרא דוכתוב יושר דברי אמת, פירוש דברי תורה הנקראת אמת, דאמת זו תורה, דכתיב (משלי כ"ג, כ"ג) אמת קנה וגו'. כדרשינן קרא במסכת ברכות פרק א' (דף ה:) בחדס ואמת יכופר עון (משלי ט"ז, ו') לתורה וגמילות חסדים, אמת זו תורה וכו'. וכן דרשינן (ראש השנה דף כא:) גבי שלמה, ביקש [קהלת] למצוא דברי חפץ [קהלת שם], [ביקש קהלת להיות כמשה]. יצתה בת קול ואמרה וכתוב יושר דברי אמת, דכתיב (דברים ל"ד, י') ולא קם נביא עוד וכו'. ולכולהו דרשי, האי קרא וכתוב יושר וכו' בתורה כתיב. ומשמע שצריך לכתוב ביושר, והוא שרטוט. ולפנ"ד זהו סמך נכון מאד, אולי ימצאהו המעיין מבואר על ס' המדרש [לא מצינו. יב"ן]. ולהכי פשיטא לן בספר תורה דצריכה שרטוט. ולהכי נפקא לן במגילה (דף טז:) מקרא דדברי שלום ואמת (אסתר ט', ל') וכו' דצריכה שרטוט. ומה ראו לרבות שרטוט יותר משאר דיני ספר תורה, או מזוזה לרבננו תם ז"ל. ואיך מוכח דוקא על שרטוט. ולפי מה שכתבתי נחא טובא, דמדקרייה דברי שלום ואמת, ובתורה שקרויה אמת כתיב וכתוב יושר דהיינו שרטוט, ולא הוזכר כאן שום דין מדיני ספר תורה וכתבתו רק הכתיבה ביושר, ולכן גם במגילה מרבין שרטוט כאמיתה של-תורה. וזה לענ"ד דבר מתוק מאד בעזהש"י בתורת אמת וכו' ע"כ:

ומצינו כי כבר לוחות הברית היו משורטטים, שכן אמרו רז"ל שארבעים ושנים המסעות שנסעו בני ישראל במדבר, מכוונים כנגד ארבעים ושנים שרטוטים שהיו בלוחות שהוריד משה מהר סיני, כמו שהעליתי בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת מסעי על פסוק ויכתב משה את מצאיהם למסעיהם [ושאפשר דלזה נתכוון מהר"ש שבזי בשירו' אם תחפצה, לוחות שנים הם ביושר נכתבו יעו"ש. וחזוק לכך, מצאתי עכשיו מדברי שו"ת משכנות יעקב דלעיל ד"ה וראוי, דסמך לשרטוט מקרא וכתוב יושר דברי אמת]. וכי הקב"ה היה צריך סיוע ליישר את השיטות. ואם בשביל שילמדו ממנו בני אדם, הלא אינם מעותדים לכתוב לוחות כמותם. אלא בודאי נרמז בכך סוד נסתר. וזהו טעם ההלכה למשה מסיני, או לכל הפחות אחד מן הטעמים. ועיין עוד סדר כתיבת הדיברות, בבית אלהים להמב"ט שער היסודות פרק י"ב, ובמ"ש בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת יתרו על פסוקי לא תרצה, לא תנאף וגו' ד"ה אף:

[אגב], מכאן יש ללמוד כמנהגינו שאין צורך בשרטוט נוסף בספר תורה למטה מן הכתב, שהרי ארבעים

ליזהר בזה וכו' ע"כ. ועיין עוד לעיל בסמוך ד"ה הרחבתי]:

ולא עוד אלא שאפילו סרגול הספר מסר הקב"ה לאדם הראשון, כדאיתא בדעת זקנים מבעלי התוספות על פסוק זה ספר תולדות אדם (בראשית ה', א'). ומקורם בבראשית רבה שם פרשה כ"ד אות ז', רבנן אמרין אפילו סרגולו של-ספר אדם הראשון למדו יעו"ש. והמפרשים פירשו שלימד אותו לבניו, מובן שגרסו לְמָדוּ. אבל בעלי התוספות גרסו לְמָדוּ, ור"ל מפי הקב"ה. ואפשר אולי להעמיס כי הכוונה שלמד אדם הראשון את סודו מפי הקב"ה, אך עצם העניין יכל להבין מעצמו מתוך חכמתו הגדולה, כגון לשרטט בעופרת או בבדיל וכדומה ליישר השיטין. והודיע לו הקב"ה הסוד הנסתר שדוקא בחריץ, ונפקא מינה שבשאר ספרים וכתובות דעלמא אין צריך דוקא חריץ:

וחדוש יש בספר המנהיג שגורס במדרש סרגול הגט, מלבד מה שמתבאר ממנו כדעת התוספות דלעיל שהכוונה כי למד זאת מהקב"ה, וז"ל בהלכות הגט הובא באוצר שיטות קמאי על מסכת בבא בתרא דף י"ג ע"ב, ויכתבנו בשרטוט, דספר נקרא. ובבראשית רבה, זה ספר תולדות אדם, מלמד שאפילו סרגול הגט לְמָדוּ הקב"ה לאדם. וסרגול, הוא שרטוט הספר. ובהלכות גדולות, לסרגולי לגיטא במסרגלא ולא בדיותא. וגם בעופרת כעין הגלחים לא יתכן, כדיותא. ובריש מסכת סופרים, והלכה למשה בסיני שמסרגלין בקנה. מכאן יש לי סמך למנהג צרפת לסרגל כל עמודי ספר תורה שיטה ראשונה. ואם עשה כן בגט, טוב מאד, דספר נקרא ע"כ. ועיין לקמן הערה י"ח ד"ה מכל-מקום:

ומכל האמור לעיל, יבין וידון המשכיל לעניינים שהקדמנו לעיל ד"ה ויובן. וכן דלא מהני שרטוט מעבר החיצון שיהיו השרטוטים בולטים, כשם שדנו הפוסקים לגבי גט, כיעויין מקדש מעט סימן רע"א דף י' ע"א ס"ק ל"ג. ושמא יש לתלות בעומק פנימיות עניין זה של-אבא ואימא, מה שדנו הפוסקים אם הכתב צריך להיות נוגע ממש בשרטוט, או על-כל-פנים סמוך לו, או סגי אפילו בין שיטה לשיטה, כיעויין מה שהארכתי בס"ד בתשובותי עולת יצחק חלק ב' סימן ר"כ [ועיין עוד לקמן אות ח' ד"ה ואעיקרא, ובשו"ת דברי יציב חלק ד' יורה-דעה סימן קפ"ז], סוד י"י ליראיו ובריתו להודיעם. וא"ש ההי"ב:

והנה בתשובות הרדב"ז חלק א' סימן קנ"ו מבואר דבנייר קשה סגי לכפול אותו במקום שרטוט, אם

יהיו הכפלים עומדים וניכרים עד סוף כתיבת הגט, והוא הדין לספר תורה יעו"ש"ב, ומ"ש בס"ד בתשובותי עולת יצחק חלק א' סימן קל"ה אות ב' ד"ה וראיה, ובחובת שרטוט פרק י"ז דף קל"ה אות ח', ובשאר ספרים. וידוע מתוך ספריו ומתולדותיו שהוא היה מקובל גדול ובקי בסתרי תורה, ואיך לא חש בזה משום חסרון חריץ. [ואולי לא רצה להורות חומרא לרבים, היפך הבנתו את דברי הפוסקים, וכמו שכתבו כלל זה בשמו. איתמר]. ואף שאין מזה הכרח, דילמא איהו סבירא ליה שאין צורך לכך על-פי הסוד, וכי גברא אגברא קא רמית. הלא אין מקור מפורש לכך בזוהר הקדוש ובספרי המקובלים הקדמונים, שהוא מוכרח להודות ולהסכים להם. ומה שנימק שם הרדב"ז שטעם השרטוט הוא כדי שתהא כתיבה ישרה והא איכא אף בכפל הנייר, אפשר כי לדעתו הוא גם לפי הסוד. אך נוכחתי לדעת אחר זמן שעומדים לנגדנו דבריו עצמו בספר טעמי המצוות, שהולך כדרכו בשיטת ספר הקנה שהשרטוטים רומזים על דרך הורדת השפע לעטרה, היא מדת המלכות, וכמו שסידרתי בס"ד לעיל ד"ה ואחר. ברם אף בלאו הכי נראה לענ"ד שאין סתירה, כי בכפילת הנייר נעשים סדקים כעין חריצים, נמצא שהוא הדין והוא הטעם. אמנם זה לא בכל מיני הניירות, אבל הוא מיירי בנייר כזה. והוא הדין לספר תורה, כשהגויל והקלף קשים, אם על-ידי הכפילה נעשים שם סדקים. ועיין עוד לקמן הערה ל"ח:

ואין לטעון שהסודות הללו דלעיל, לא גילה אותם רבינו האר"י, שהרי בכתביו לא נזכר מאומה מזה. כי הרי על-כל-פנים המה נכתבו בהבנת דבר מתוך דברי האר"י, כמפורש לעיל ד"ה וכעת בשם הרמ"ז, ובד"ה ובקדושת. ולא עוד אלא שכבר אמרתי וכתבתי בס"ד שהאר"י לא הספיק לגלות סודות רבים, כי הוא לא האריך ימים כידוע וכו', כיעויין בהרחבה בשערי יצחק שיעור מוצאי שבת קודש מסעי ה'תשע"ב ב'שכ"ג ד"ה צריכים, ובקונטרסנו תנורו של-עכנאי דף ק"ח:

נ שמעתי כי אותם העושים כך כיום, הוא דוקא בגויל, מפני שלפי דרך עיבודם, שוב אינם יכולים לחרוץ בו אחרי החלקתו בסוף. מה שאין כן בקלף, שהשרטוט הוא הדבר האחרון שעושים. ויש המכחישים זאת, ואומרים כי אפשר לחרוץ בגויל גם אחרי החלקתו. וכנראה זה מפני שישנן שיטות שונות באופן העיבוד והחלקה. כגון אם לא יחליקו כל-כך יהא אפשר לשרטט, או אם לא שרטט המשרטט בכח, אזי החריץ מתיישר ונעלם, וכיוצא בזה. אבל אין לסמוך כשאין חריץ ניכר אלא בזכוכית מגדלת, אך אם ניכר הדבר במקום שנכתב על גבי השרטוט, כי יורד שם הדיו מעט, שפיר דאמי:

נ ועיין בדברינו דלעיל הערה י"ב:

והפירוש המקובל, שהוא קורא לו הישן, פשיטא שהוא האמת והנכון. והפירוש שחידש משתמשים בקנה כדי ליישר השורות, הוא בלתי מובן, וכי מסכת סופרים [והירושלמי] צריכים להשמיענו כיצד משתמשים בקנה, דבר דלא נפקא מינה לדינא כלל ועיקר, שאפילו בכחינת עצה טובה קא משמע לן שמצינו דכוותה בכמה מקומות בש"ס, לא שייך בנדון דידן מאחר שהוא דבר פשוט, וכל אחד מבין ועושה לעצמו מה שנוח לו. ועוד, דלדידיה עזבו את העיקר במה יחרוץ, והזכירו את הטפל. אתמהא. ודברי החתם סופר שהעלה, מסייעים לכאורה מלשון הירושלמי ומסכת סופרים דנקטו סתמא שכותבים בעורות, בלא לפרט קלף ודוכסוסטוס. ומאידך נסתרים דבריו, מדנקטו ומסרגלים בקנה, הרי שבזה פירוטו:

מכל מקום לעניין דינא, שריטת ציפורן פשיטא לענ"ד דמהניא, לא רק לגט, אלא אפילו לעניין ספר תורה מזוזה ומגילה, כיון שיש גומא וחריץ. וראיתי שם בבאר אליהו, שהובאה לאחר מכן הערה בשם הרב יצחק שפירא וז"ל, בעניין מה שכתב כ"ת נ"י אודות שרטוט בציפורן, הנה בעניין שרטוט גופא אם לא שרטוט כלל, נראה מכמה מחברים גדולים דמדינא גט אין צריך שרטוט, עיין בספר גט פשוט מה שכתב בשם רב האי גאון. ועיין ערוך השלחן בסימן קכ"ה אות מ"ח. ועיין ב[שלחן ערוך] סימן קכ"ה במפרשים שם וכו'. וידוע שיש סוברים ששרטוט הגט הוי מדאורייתא, עיין מנחות דף ל"ב ע"ב ברש"י ד"ה כתבה. ועיין שם בתוספות ד"ה כתבה, ומ"ש על הגליון, וצריך ביאור, והבן. ועיין בבראשית רבה, הובא בספר המנהיג, זה ספר תולדות אדם (בראשית ה', א') מלמד שאפילו סרגול הגט למדו הקב"ה לאדם הראשון, וזה פלא. וסרגול היינו שרטוט יעו"ש. ונעלם מגדולים מה שהובא במדרש לקח טוב המכונה פסיקתא זוטרתא פרשת תצא בפסקא כי יקח איש אשה וגו' ספר כריתות (דברים כ"ד, א') מלמד שצריך שרטוט כספר יעו"ש. ועיין בקב נקי בפתיחה לסדר הגט אות ט' שהביא בשם שו"ת דברי אמת קונטרס רביעי, אשר ראה את דברי הפסיקתא זוטרתא. ולי יש המדרש לקח טוב, ומצאתי עוד בפרשת תצא סידור חליצה, גט חליצה צריך לסרגולי למגילתא במסרגלא ולא בדיותא וכו' יעו"ש [מקורו מהרי"ף, כדלעיל אות ב' ד"ה איתא. יב"ן]. משם ראה שיש לשרטט ובסרגול דוקא, ולא בציפורן וכדומה וכו' יעו"ש:

ובלתי מובנת ראיתו ממה שכתוב לסרגולי במסרגלא וכו', דלא אתא אלא לאפוקי צבע, כמו שכבר ביארו רבוותא קמאי וכנזכר לעיל, אבל ציפורן וכל כי האי גוונא שפיר דאמי. ואפילו קוץ, כדלעיל הערה י' ד"ה ומסתברא. שוב נודע לי על ידידנו הרה"ג לוי קשת

י כגון הטור ביורה-דעה שלהי סימן רע"א:

וראוי להעיר כאן על מה שכתב בספר באר אליהו (כ"ף) אבן-העזר דף קכ"ח סימן ע"ו וז"ל, שרטוט גט בציפורן, לפענ"ד מותר בלי שום פקפוק, אם צריך לזה מחמת איזה טעם. כי אצל ציפורן אין אותם הטעמים שיש אצל הדברים שכתבו הפוסקים לאסור ולהזהיר בהם לגבי שרטוט, כמו עופרת ובדיל או ברזל וכל דבר הצובע, כי אין שום הבדל במה מסרגל ומשרטט אם בזה אין החששות, ודו"ק. וכמו שמותר בקנה, כן מותר גם בציפורן, ואין בזה שום הבדל. ועיין במסכת סופרים פרק א' הלכה א' שאמרו, הלכה למשה מסיני שמסרגלין בקנה. ודעתי נוטה בפירוש הלכה זו, שהכוונה שמסרגלין בכל דבר, וכדי ליישר השורות משתמשין בקנה [כמו בסרגל בזמנינו. וכנראה העברית החדשה הטעתו. איתמר], ודו"ק. אך אף אם נקבל פירוש הישן לאמת, שהכוונה שהסרגול נעשה ממש בקנה, מכל מקום אי אפשר לומר שרק בקנה ולא בדבר אחר. ואעפ"י שהיא אחת מההלכות למשה מסיני, אך אין הפירוש שלמשה נאמר שמסרגלין דוקא בקנה ולא בדבר אחר. אלא שההלכה היתה שמסרגלין, וחז"ל אמרו כגון בקנה, היינו הדבר שבזה השתמשו בימיהם לצורך זה. וכעין זה כבר כתב מרן חתם סופר ז"ע בתשובותיו בחלק אורח-חיים [סוף] סימן ג' וז"ל, לא נאמר בהלכה למשה לא קלף ולא דוכסוסטוס אלא כנזכר לעיל, וחכמי התלמוד נקטו בלשונם כפי שהיה בימיהם עכ"ל. וממש כן אפשר לומר גם לגבי סרגול ושרטוט וכו' יעו"ש:

מתוך דבריו ניכר דאשתמיטתיה דברי כל הנך רבוותא קמאי כגון ספר התרומה והמרדכי והטור שכבר כתבו דקנה לאו דוקא וכו'. ומיירי בקנה שיחדדו ראשו לחרוץ, כעין שמחדדין אותו לעשות ממנו קולמוס לכתוב בו. והרי אף שאמרו בתענית דף כ. מפני מה זכה קנה לכתוב בו ספר תורה וכו', ידוע שהוא לאו דוקא, ועיין עוד מ"ש בס"ד בתשובותי עולת יצחק חלק שלישי סימן רל"ז לגבי כתיבה בנוצה ובברזל ובפלסטיק וכדומה, ומכל מקום נקיטנין שמצוה מן המובחר לכתוב בקנה אם הדבר אפשרי, וכן נהגו בקהילותינו, ובנדון דידן חזינן שאפילו למצוה מן המובחר לא נהגו בכך. זולת דעה יחידאה מצאתי שסובר כך בסדר גטין סימן ד' סעיף ב' וז"ל, יסרגל בקנה כמו בספר תורה, כדאמרינן מפני מה זכה קנה וכו', והובא בקיצור על-ידי הרמ"א בדרכי משה אבן-העזר סימן קכ"ה אות י', ויעו"ש בהגהות והערות שבהוצאת מוסדות שירת דבורה דף ס"ב אות י"ג. ועיין עוד ערוך השלחן יורה-דעה סימן רע"א סעיף ל"ח ובדברינו לקמן הערה כ' ד"ה והאיר::

אלא לעניין עצם הסרגול, כלומר השרטוט של-ספר, וללמדנו שאדם הראשון למד סרגולו של-ספר, והיינו של-כל ספר בעלמא. וז"ל המדרש בבראשית רבה פרשה כ"ד אות ז', רבנן אמרין אפילו סרגולו של-ספר אדם הראשון למדו, שנאמר זה ספר, הוא וסרגולו. ופירש במתנות כהונה, זה ספר, משמע הספר כולו בכל סדר תיקוניו והליכותיו ע"כ. הרי שלא הוזכר כלל עניינא דגט במדרש, ורק הקדמונים ז"ל הוא דמצאו מקום לרמוז בדברי המדרש מה שנוהגים לכתוב שתיים עשרה שיטין בגט. ובדברי המדרש הם רק סמך ורמז לענין זה, אבל חז"ל גופיהו לא אמרו כלל שום דרשה בפסוק זה לעניין גט. וממילא שפיר י"ל דבדיעבד גם בליכא שתיים עשרה שיטין בגט, הוא כשר אף שלא במקום עיגון, דבעצם ליכא שום דרשה של-חז"ל המחייבת דין זה. ולפי זה יש לתמוה על מה שראיתי בספר קב נקי סדר גט ראשון ושני סימן ס"ד סק"ט שכתב בזה"ל ובבראשית רבה, זה ספר תולדות אדם, מלמד שאפילו סרגול הגט למדו הקב"ה לאדם הראשון. וסרגול, שרטוט ע"כ. וכן לקמן בסימן ס"ו ס"ק י"א כתב הקב נקי, ובמדרש, זה ספר וכו' אפילו סרגול הגט וכו' וזה בגימטריא שתיים עשרה ע"כ. הרי דהעמיס בגוף דברי המדרש דמיירי בסרגול הגט, שאפילו סרגול הגט למדו הקב"ה לאדם. וזה תימה, דבלשון המדרש גופא לא הוזכר כלל דמיירי על הגט, ורק הראשונים ז"ל הם שרמזו מנהג זה שנוהגים לכתוב שתיים עשרה שיטין בגט בדברי המדרש, מזה דהוי גימטריא שתיים עשרה, ולעולם אין זה אלא סמך ורמז בעלמא עכ"ל ספר מראות ישרים:

ולענ"ד אין כאן שום תמיהה, כי מובן על-כל-פנים שהמנהיג וסייעתו גרסו כך במדרש גופא. דהיינו את עניין סרגול הגט, אבל לא את עניין הגימטריא. ולדידהו אתא המדרש למימר שלא רק ספר תורה ומזוזה ומגילה הראה לו הקב"ה סרגולם, אלא אפילו את סרגול הגט, שמע מינה כי לימד אותו פרטי כל עניין ועניין. כי אדם הראשון לא הוצרך לגט הלכה למעשה, כיון שלא גירש את חוה. ועיין עוד לעיל הערה ט"ו ד"ה וחיידוש:

ובעיקר נדונו לעניין דיעבד אם פחת משתיים עשרה שיטין או הותיר עליהם וכו', יש להוסיף כי נראה דבזה לא שייך מאי דקיימא לן שתוספת אינה מקלקלת רמז המניין (כגון שכתבנו בס"ד ל??), שלא אמרו כן אלא בדברים שמניינם הוא כנגד דבר מסויים, כגון שני נרות שבת כנגד זכור ושמור. מה שאין כן בנדון דידן שהמניין אינו כנגד דבר מסויים, אלא למדו מתוכן זה שצריך להיות שתיים עשרה שיטין, ואם-כן גם להוסיף אינו רשאי. [ולדינא פשוט שאינו לעיכובא, וכמו שסיים הוא עצמו. ואיני יודע מדוע טרח להאריך

וצ"ל שכאשר תיקן ספר תורה על-ידי גרידת תיבה או כמה אותיות ונמחק מחמת זה השרטוט, היה נוהג להשלים תחילה את השרטוט על-ידי ציפורן אגודלו שהיתה מחודדת לצורך הפריעה כיון שהיה גם-כן מוהל:

ונראה לענ"ד בס"ד שצריך לדקדק ולהזהיר שהחריצה בציפורן תהיה בחוזק, משום דבעינן לכתחילה שיהא השרטוט קיים לעולם, ובסתמא אינו מתקיים, דמהאיי טעמא קיימא לן בשלחן ערוך הלכות שבת סימן ש"מ סעיף ה' שמותר לרשום בציפורן על הספר לסימן. ויעויין שם באחרונים אם יש בזה חילוק בין נייר לבין קלף. ובמ"ש בס"ד בתשובתי עולת יצחק חלק א' סימן קכ"ז ד"ה וכן, לעניין רישומים שנעשו בספר תורה שלא בדיו אלא בציפורן אם יש להם דין ספר תורה המנוקד, ובשו"ת אדני פז חלק ב' סימן קי"ג. ולקמן הערה כ' ד"ה כל-שכן:

וראיתי בשו"ת מראות ישרים חלק ב' סימן ל"ז אות ב' דף רפ"ה רפ"ו, יש להעיר לכאורה ממה שכתב בספר סמ"ג הלכות גירושין, שהטעם דמשרטטין הגט שתיים עשרה שיטין, משום דכתיב במדרש זה ספר תולדות אדם, מלמד שאפילו סרגול הספר למד אדם הראשון. פירוש סרגול, שרטוט. וגט קרוי ספר. ומנין "זה", שתיים עשרה. וכעניין זה אנו אומרים בפרקא קמא דכריתות דף ה' ע"ב [גבין שמן המשחה, (זה) יהיה [זה] לי (שמות ל', ל"א) זה [בגימטריא] שנים עשר לוג ע"כ. וכן כתב בספר מרדכי ריש גטין, דמשום דברי המדרש הנזכר לעיל יש לכתוב שתיים עשרה שיטין בגט, וכדדרשינן בכריתות גבי שמן המשחה דזה גימטריא שתיים עשרה, וכן בגט. וכן איתא בתשב"ץ חלק א' סימן ו', ושכן כתב הרב בעל המנהיג. וכן כתב בספר גט פשוט בסימן קכ"ה ס"ק מ"ג בשם ספר התרומה סימן קי"ב יעו"ש. ומעתה הנה לעניין שמן המשחה מאי דילפינן מקרא דזה גימטריא שתיים עשרה, דבעינן שנים עשר לוגין, בפשוטו זהו לעיכובא, ובודאי זהו דין גמור ולא רק רמז בעלמא, והכי נפסק ברמב"ם הלכות כלי המקדש פרק א' הלכה ב' יעו"ש. ואם-כן הכי נמי לעניין גט, מכיון דאתיא לן דבעינן מספר שתיים עשרה שיטין מדכתיב זה ספר וכו', זה גימטריא שתיים עשרה, וספר קאי אגט, יש לומר דזה הוי לימוד מעלייא ולא רק רמז בעלמא, ובדיעבד אם פחת משתיים עשרה שיטין או הותיר עליהם יש לפסול, אם לא במקום עיגון. מיהו נראה דזה אינו, דלקושטא דמילתא לא נתבאר כלל בדברי המדרש גופא, דמאי דרשינן זה ספר תולדות אדם, שזה קאי על הגט, ושצריך שתיים עשרה שיטין מדכתיב זה גימטריא שתיים עשרה. אלא כל דברי המדרש לא נאמרו

רחמנא והא איכא. אבל כאן שהיא הלכה למשה מסיני, ולא נתגלה טעמה בהדיא, אם-כן מי מפיס. וכי נלמד ממלאכת כותב בשבת לדיני כתיבת ספר תורה. הלא שם למשל גם אם כתב בסקרא שהוא גוון אדום חייב, כמפורש שם ברמב"ם הלכה ט"ו, והוא הדין כל כיוצא בזה, ובנדון דידן פסולים כל מיני צבעונים כדכתב הרמב"ם בהדיא בפרק א' מתפילין הלכה ה'. ואף אם תמצי לומר שההלכה למשה מסיני אמרה לשרטט, ולא פירשה במה לשרטט, מכל-מקום הדבר מפורסם וידוע לסופרים. וכל-שכן שהדבר מפורש בירושלמי ובמסכת סופרים ושאר קדמונים לסרגל בקנה, דמשמע שזה חלק מההלכה למשה מסיני. ועיין שם טוב פרק ב' מתפילין הלכה א' ד"ה ודע, לגבי כתיבה ביד שמאל:

ובני הרה"ג משה נר"ו הוסיף כאן, לגבי האמור לעיל ובנדון דידן פסולים כל מיני צעונים וכו' דלכאורה אי משום הא יש לדחות דשאני ספר תורה שאמרו על זה מפורש הלכה למשה מסיני כותבים בדיו, לאפוקי אדום וכדומה. אכן חילוק זה אמת, וכמו שכתב הר"ן בסוף פרק הבונה בשבת גבי חק תוכות, וכמו שכתבתי בבניין משה בהלכות מלאכת משרטט עכ"ל נר"ו. ועיין מ"ש בס"ד לעיל בתשובתי חלק א' סימן ט' בביאור שורש דין פיסול חק תוכות בסת"ם, שהוא אף לדעת הרמב"ם:

וכן מוכח ממה שכתוב בפירוש קדמון ממצרים על דברי הרמב"ם שם וז"ל, השרטוט הוא על שני פנים. יש שרטוט בלא צבע, כמו שעושים הסופרים בפנה, פירוש אלמצטרה [עיין לעיל הערה י' ד"ה וגם. יב"ן] ומעבירין עליה הנייר, כדי שיעשו השיטין. ויש שרטוט בצבע, כגון שמעבירים חוט של-סקרא על הקורה. והכל [דהיינו שני האופנים של-שרטוט. יב"ן] חייב עליהם משום משרטט ע"כ. הרי שגם במצרים אתריה דהרמב"ם כן היה פשוט לסופרים, ממילא כשהעלה את ההלכה למשה מסיני לשרטט, היה ברור לו שידוע לסופרים כיצד הוא השרטוט. והא דנקט פנה ונייר, מסתברא שהוא לאו דוקא, והוא הדין בכרזל על גויל וקלף וכדומה:

[והכי נמי מסתברא דשרטוט דכתיבה הוא בלא צבע, שהרי הצבע מכער את הספר, מה שאין כן גומא וחרין. ומה שהיום מדפיסים קוים במחברות וכדומה, הוא כדי לחסוך טורח השרטוט. מה שאין כן בעצים ואבנים ועורות, שפיר משרטטים בצבע, שהרי לבסוף מחתכים אותם לפי אותו שרטוט והצבע נעלם. ואף אם לא נעלם כולו, מוחקים אותו, או שהוא במקום החיבור ונסתר שם, באופן שלא יהיה בהם שום כיעור. איתמר. ועיין עוד לקמן ד"ה ומזה]:

כל כך, אם לא דמעיקרא לא שת אל ליבו שאינו מפורש במדרש. ואעיקרא, אף לפום מאי דקא סלקא דעתיה, הא קיימא לן אין למדין הלכה מפי מדרש. ואף שכבר כתבו כמה רבונות דהיינו דוקא היכא דמדברי חז"ל במשנה או בגמרא וכיוצא בהן מוכח בהיפך, מכל-מקום בנדון דידן מסתברא דחידושא רבה כי האיי דבעינן שתים עשרה שיטין בדוקא, וכתבת הגט היא מעשים בכל יום, בודאי הוה להו לאשמועינן בהדיא. וכיון שלא הזכירו זאת, הרי זה כמפורש דלא בעינן. ויש להעיר עוד כי אף הקב נקי לא קאמר אלא שבמדרש נזכר סרגול הגט, וקיצר בדבר. ודלא כדמשמע מהשגת המראות ישרים כאילו הקב ונקי יחס למדרש גם את עניין הגימטריא. איתמר]:

יט אין לעשות מחלוקת בכדי בין הבבלי לירושלמי, דקיימא לן דאפוי פלוגתא לא מפשינן. והרי"ף והרמב"ם סמכו על המקובל והידוע. ולא עוד אלא שהרי"ף ביבמות גבי סידור חליצה כתב בהדיא צריך לסרגוליה "במסרגלא", וכן העלה הנימוקי יוסף בשמו, כדלעיל אות ב' ד"ה איתא. ולקמן הערה כ' ד"ה ויש. ועיין עוד לעיל הערה י"ח ד"ה מכל-מקום. וידוע שהרמב"ם הולך על הרוב בדרך הרי"ף, והדעת נותנת שאילו היה חולק עליו בנדון דידן, היה לו לכתוב זאת בהדיא. הלכך אף אם תמצי לומר שמא לא היה כתוב בגירסת הרמב"ם בירושלמי תיבת בקנה, ומסכת סופרים ידוע שלא ראה הרמב"ם אותה, או על-כל-פנים לא סמך עליה להלכה (כיעויין מ"ש בס"ד בספר האותיות המשונות בתורה פרק חמישי דף צ"ט אות ז', ובקונטרס ספר תורה המנוקד סימן י"ד, ובמקומות נוספים). על-כל-פנים את דברי הרי"ף ודאי ראה וסמך עליהם:

[וידידי הרה"ג אח"כ שליט"א הוסיף כאן בזה"ל, ועוד, הרי מסכת סופרים נסדרה בזמן הגאונים כידוע, ואז כבר נקבע שההלכה בכל מקום כבבלי, ואעפ"כ כאן העלו במסכת סופרים דברי הירושלמי, משמע דפשיטא להו דליכא הכא פלוגתא. ויש לעיין אם יש במסכת סופרים דברים כירושלמי נגד הבבלי. ועוד י"ל שאין שום ראייה מהבבלי, שהרי לא הובא שם לשון ההלכה למשה מסיני (כמו שהובא בירושלמי ובמסכת סופרים) אלא באופן כללי כיעו"ש, והיינו מפני שהדבר היה פשוט וידוע להם. והרמב"ם נמשך אחרי הבבלי, גם-כן מפני רוב פשיטותו, ודוק עכ"ל יצ"ו]:

כ גם אם זו הפשטות לכאורה, עדיין אין הוכחה ללמוד ממלאכות שבת להלכות כתיבת ספר תורה, וכל-שכן לקבוע כן הלכה למעשה נגד מסקנת הפוסקים ונגד מסורת כל ישראל. בשבת פשיטא שזה נחשב מלאכה, מה לי בצבע מה לי בלא צבע, דמלאכת מחשבת אסר

ומחכם אחד שמעתי שדחה ראיתו דלעיל, מטעם שאם כן יוכשר כאן גם על-ידי שרטוט באמצעות חוט, שיניחנו על גבי הגויל או הקלף בשעת כתיבתו [וכן שולחן-אור שיש בו קווים], שכן כתב הרמב"ם שם בהלכה י"ז תְּרַשִּׁי העצים שמעבירין חוט של-סקרא על גבי הקורה כדי שינסור בשווה, הרי זה תולדת משרטוט. וכן הַגְבֵּלִים [כלישנא דקרא ובוני חירום והַגְבֵּלִים (הנזכר לעיל ד"ה ויש)], כמו שכתב בפירוש קדמון ממצרים. ועיין בדברינו על פסוק הנזכר, שהוא בהפטרות תרומה, שיש מפרשים כי הוא מלשון גְּבֹול וכו'. יב"ץ] שעושים כן באבנים כדי שיפצל האבן בשווה ע"כ. ברם לאו שמה מִיתָא, לפי מה ששמעתי מַרְבֵּים, הַבְּנֵי כִי החרשים והגבלים אינם מותחים חוט מלמעלה וחותרים לפי החוט, אלא מכניסים חוט לתוך אבק של-סקרא להטבילו, ואחר-כך מניחים אותו על גבי העץ או האבן, להשאיר בהם רושם לפי הקו שהם צריכים, באופן שהעץ והאבן נצבעים ממש. ואחר-כך מסירים את החוט, וחותרים לפי הקו. וכן היא דרך הבנאים עד היום, לעשות כך כדי ליישר את הבנייה או את הריצוף, שמותחים חוט ארוך אחד מכאן ואחד מכאן, ומגביה ומושך אחד מהם אותו באמצע כדי שיכה החוט לְמִטה וישפך האבק ויצבע קו ארוך:

על-כל-פנים הכי נמי מוכח דפשיטא ליה להגר"נ גשטטנר בעל שו"ת להורות נתן, שאין שום ראייה מדברי הרמב"ם לנדון דידן, מדכתב בספרו טל נתן דף ר"כ בזה"ל, כתב הרמב"ם פרק י"א משבת הלכה י"ז, המשרטט כדי לכתוב שתי אותיות תחת אותו שרטוט, חייב. חרשי עצים שמעבירים חוט של-סקרא על גבי הקורה כדי שינסור בשווה, הרי זה תולדת משרטוט. וכן הגבלים שעושים כן באבנים כדי שיפצל האבן בשווה. ואחד המשרטט בצבע או בלא צבע, הרי זה חייב עכ"ל. ויש לעיין למאי דמבואר בשלחן ערוך יורה-דעה סימן רע"א סעיף ה' ספר תורה צריך שרטוט, ואם כתבו בלא שרטוט פסול. ולא ישרטט בעופרת וכיוצא בו שצובע יעו"ש. וכתב בפתחי תשובה שם ס"ק ט"ו בשם הגרע"א דמדבריו משמע דאף בדיעבד אם שרטט בצבע פסול יעו"ש. ואם-כן אע"ג דכתב הרמב"ם דמשרטט בצבע חייב, מכל-מקום בספר תורה דפסול אם משרטט בצבע, י"ל דפטור. האמנם יש לומר דנהי דהספר תורה פסול, מכל-מקום כיון דעל-כל-פנים שרטט בצבע כדי לכתוב שתי אותיות חייב, כיון דעל-כל-פנים שרטט על מנת לכתוב שתי אותיות. ואע"ג דפסול מדין ספר תורה, כתב מיהת הוי, וחייב על השרטוט. אלא די"ל דהוי בגדר מקלקל, כיון דעל-ידי שרטוט זה קלקל את הספר תורה, דהא אותיות הללו נחשבים כאילו כתבן

ויש לדקדק כך גם מפירוש רבינו אברהם בן שלמה על פסוק (מלכים-א' ה', ל"ב) בוני שלמה ובוני חירום והגבלים דף ע"ב וז"ל, אנשים ממדינת [פירוש עיר] גְּבֹל, כמו שנאמר (אנשי) [זקני] גבל וחכמיה (יחזקאל כ"ז, ט') והם היו פוסלי האבן בקו ובמדה, כמו שפוסלין פנות הבית בקו ובמדה. ונותנין חוט של-סקרא בסוף מדתה, או משרטטין בשרטוט, ומשם יפסלו האבן וכו' ע"כ. מבואר כוונתו שישנם שני אופנים. א' שצובעים את המקום בחוט, ב' משרטטים. ואם השרטוט בצבע, מה ההפרש בין זה לראשון. שמע מינה שסתם שרטוט על-ידי חריץ. ואם תאמר שהכוונה באופן השני שהוא בלא חוט אלא על-ידי הידוק הצבע באבן, אם-כן מדוע כפל התיבות משרטטין בשרטוט. ודוק. וקרוב הוא ללשון הירושלמי משרטטין בקנה, וללשון הרי"ף מסרגלין במסרגולא, כדלעיל הערה י"ט ד"ה אין:

והסברא נותנת שאילו היה הרמב"ם פוסק דלא בעינן שרטוט דוקא בקנה כלשון הירושלמי ומסכת סופרים, אי נמי במסרגולא כלשון הרי"ף, לא היה מעלים זאת בשתיקה, וסומך על מה שכתב בהלכות שבת. אם מפני שזהו נגד מנהג הסופרים, אם מפני שהוא חידוש שחולק עליהם לעניין דינא, אם מפני שבהלכות שבת אינו עניין מצוי הלכה למעשה כבנדון דידן רק מה יהא הדין במי ששרטט באופן זה, אם מפני שיש לחלק בין הלכות שבת להלכות סת"ם כדקא אמרן לעיל ד"ה גם:

ומזה גופא שבכל הדורות עשו השרטוט בספרי תורה ומזוזות ומגילות בחריץ וגומא דוקא ולא בעופרת או בצבע וכל כי האי גוונא, לכאורה הוה אמינא דמוכח כמעט מפורש שקבלה היתה בידם דלא מהני. שהרי נקל יותר לעשותו בעופרת או בצבע, ומדוע טרחו ללא שום צורך. אך לאחר העיון, אין זו ראייה, דחזינן שגם בשאר ספרים שכתבו בזמניהם את כולם בכתיבת יד, חומשין משניות תלמוד הלכות וסידורים וכו', בעוד שלא היה דפוס שהוא מיושר ללא שרטוט, שרטוט בחריץ וגומא, אף שאין בזה הלכה למשה מסיני כלל ועיקר, על כרחין שזה לנוי הכתב, ועוד שיותר נוח לקרוא בו כשהשרטוטים אינם ניכרים. דהיינו אף שהם נראים, אך לא כצבע. ולא עוד אלא שבלבוש יורה-דעה סימן ער"ה סעיף ח', ובתשב"ץ קטן סימן קפ"ח כתבו מהאיי טעמא שלא לשרטט בעופרת וכדומה, לפי שאינו נוי לכתוב על זה יעו"ש. ולשון הפרישה ביורה דעה שם אות י"ז, עופרת וכיוצא בו, צובע ואין הכתב שעליו ניכר יפה ע"כ. ועיין עוד במקדש מעט שם ס"ק ל"ד, ולעיל ד"ה והכי. וכן בזמנינו סופרים הכותבים את המזמור למנצח בנגינות בצורת קני המנורה, משרטטים בעפרון את מקומות הפסוקים ולאחר מכן מוחקים את קני העפרון, כדלקמן אות ח' ד"ה שוב:

בו, ואז היה בא במקומו לפני הכתיבה. עוד י"ל דכיון דמלאכת שרטוט לא נזכרה בהדיא במשנה, לא רצה הרמב"ם להזכירה בין שאר המלאכות שנזכרו שם, הלכך הניחה לבסוף. ויש לדחות דכיון שאמרו בגמרא אפיק חד מינייהו ועייל שרטוט, הרי זה כאילו הגיהו כך את לשון המשנה, ואם כן היה לו להרמב"ם להזכיר את השרטוט במקומו. וכל-שכן לפי שיטת הירושלמי דהמעבד גופיה שנזכר במשנה, היינו משרטט, כדלקמן אות י' ד"ה ולחיוזוק. אלא שהרמב"ם אינו סובר כהירושלמי, שהרי השאיר את המעבד והוציא את המולח. ובלאו הכי בודאי הבבלי פליג על הירושלמי בזה כמובן למעיין, והעיקר כבבלי. שוב ראיתי להרמב"ם עצמו בפירושו המשנה שכתב בזה"ל, המולחו והמעבדו, אינן מנויות כשתי מלאכות, לפי שמליחת העור היא מין ממיני העיבוד, והזכירו להשמיעך שהמליחה עיבוד היא. ויושלם מניין השלושים ותשע בשרטוט, שהוא מאבות מלאכות. והשמיטו התנא בעת חיבור המשנה, לפי שהשיבו ממכשירי הכתיבה עכ"ל. למדנו מדבריו שני דברים. האחד, מה שבחר להשאיר את המעבד ולהוציא את המולח, היינו משום דהמעבד הוא העיקר, והמולח אינו אלא מין ממיני העיבוד. והשני, דמה שאמרו בגמרא אפיק חד מינייהו ועייל שרטוט, אין הכוונה להגיה בכך את לשון המשנה, אלא בכוונה הזכיר התנא גם את המולח, ללמדנו שהמליחה עיבוד היא, ובכוונה השמיט את המשרטט, ואנו מעצמנו יש לנו להוסיף אותו. ונמצא שאכן השרטוט לא נזכר במשנה כלל, ושפיר הניחו הרמב"ם לבסוף. אלא שלא זכיתי להבין פירושו הרמב"ם בזה, מפני כמה תמיהות שיש עליהם, ואכתוב חלק מהן. הלא בהדיא אמרו בגמרא היינו מולח היינו מעבד, דמוכח שעניין אחד ממש הם. וכן מוכח מדתירצו אפיק חד מינייהו ועייל שרטוט, דהיינו שאפשר להוציא אחד מהם, את המעבד או את המולח, כי עניין אחד הם. ולפירושו הרמב"ם הוה להו למימר אפיק מולח ועייל משרטט. ועוד, מהו זה שסיים הרמב"ם שהשמיט התנא משרטט, לפי שהשיבו ממכשירי הכתיבה, ור"ל שהוא בכלל מלאכת הכתיבה. וזה לא יתכן, שהרי אב מלאכה בפני עצמו הוא. ועוד, דכיון שכתב שאינן מנויות כשתי מלאכות, ולא הזכיר התנא מולח אלא ללמדנו שהמליחה עיבוד היא, ומאידך כתב שהשמיט התנא שרטוט, נמצא שלא מנה התנא אלא שלושים ושמונה אבות מלאכות, היפך מאי דקאמר ברישא ובסיפא ארבעים חסר אחת. ועוד קשיא לי טובא על מה שכתב בחיבור דאב מלאכה דמשרטט היינו שרטוט דכתיבה, הלא אבות מלאכות נלמדו ממלאכות המשכן, ולא מציינו שם שרטוט דכתיבה. כל זה כתבתי לפום רהטא עכ"ל. וכבר דן בזה בספר שלמי יהונתן (בן-צור) הלכות שבת מדף רח"צ, ועוד:

שלא בשרטוט, דהא בספר תורה אינו מועיל שרטוט של-צבע. ומכל-מקום אין בזה הכרח, דנהי דמדין ספר תורה נפסל, אכתי איכא עליו שם תיקון, כיון דעל-כל-פנים איכא כתב שראוי לקרותו. ואף שפסול מהיות ספר תורה, מכל-מקום איכא שם ספר עליו ללמוד בו, וצ"ע עכ"ל ספר טל נתן:

ולא עוד אלא שלא נודע מקור דברי הרמב"ם שגם בלא צבע חייב, כי לא נזכר בהדיא בתלמוד, ולדעת המנחת חינוך למד הרמב"ם זאת מדין שרטוט דספר תורה מזוזה ומגילה. שכן כתב המנחת חינוך במצוה ל"ב מוסך השבת אות ל"ו וז"ל, כתב עוד הרמב"ם, חרשי עצים שמעבירין חוט וכו', וכן הגבלים שעושים כן באבנים וכו', ואחד המשרטט בצבע או בלא צבע חייב. והרב המגיד לא רשם דין זה [מ]היכן הוא, ולמד הרמב"ם משרטוט המבואר בש"ס ואחד הוא וכו' יעו"ש. והיכן מבואר בש"ס אם לא לגבי ספר תורה וכדומה, אך הרי לא פורש אם בצבע או בלא צבע, על כרחין סמכו על הידוע והמקובל שנעשה בגומא או חריץ, ומזה למד הרמב"ם שגם לגבי שבת כך הדין, כי זה החידוש, דבצבע פשיטא טפי דחייב. ועל זה כתב המנחת חינוך דאחד הוא, אבל לא ללמוד בהיפך דהוא הדין בספר תורה כשר שרטוט בצבע:

[והעיר כאן ידידי הרה"ג אח"כ שליט"א בזה"ל, לא הבנתי, שהרי גם שרטוט בצבע לא נזכר בגמרא. דאחא דתנן גבי שלושים ותשע אבות מלאכות דשבת והמולחו והמעבדו, הקשו בגמרא (שבת דף עה:) היינו מולח היינו מעבד. ותירצו, רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו, אפיק חד מינייהו ועייל שרטוט. ופירש רש"י, לפי שדרך הרצענין כשהוא בא לחתכו, משרטטו תחילה כפי מה שהוא רוצה להאריך ולהרחיב ולקצר החיתוך, ואחר כך מעביר הסכין דרך השרטוט. וכן בעורות המשכן כשחתכום ע"כ. הרי שלא הזכיר רש"י צבע כלל. ואם תאמר דפשיטא ליה דשרטוט בעורות הוא באמצעות צבע, הנה הרמב"ם בודאי מפרש ועייל שרטוט, שרטוט דכתיבה, שהרי בחיבורו עשה אותו אב מלאכה. והלא סתם שרטוט דכתיבה, בלא צבע הוא וכדלעיל. ובזה נתיישב לי מה שכתב הרמב"ם בריש פרק ז' כשמנה אבות מלאכות, והשחיטה וההפשטה וההעבדה ומחיקת העור וחיתוכו והכתיבה והמחיקה והשרטוט ע"כ, דלכאורה קשה למה לא הזכיר את השרטוט לפני הכתיבה, שהרי הוא נעשה לפני כן. אלא י"ל שאם היה מזכיר את השרטוט לפני הכתיבה, דהיינו אחרי חיתוך העור, היה מקום לטעות שהכוונה לשרטוט העור לשם חיתוכו, אעפ"י שהזכירו אחרי החיתוך. ולא רצה הרמב"ם להאריך בלשונו יותר משאר אבות ולומר ושרטוטו כדי לכתוב

כח אין זה פשוט, כי דבר שאין לו דיני כתב יכול להיחשב כתב בכל גוונא, על דרך מה שכתב סברא נפלאה זו הגרמ"פ בשו"ת איגרות משה חלק ב' מיורה דעה סימן ק"מ דף רל"ה ע"ב לענין מזוזות שבגליון למטה נחקקו מהקלף גופו, אותיות שוקעות נבדק מד [דהיינו משרד דת כידוע, שהתחילו בזמנו לעשות כן במזוזות כאישור שנבדקו על ידם ונמצאו כשרות. יב"ן] דמה שהאותיות הם בחקיקה ולא בצבע כלל שהמזוזה פסולה לכתוב כן, פשוט שאין זה היתר וכשרות לאותיות נוספים. שכיון שהם על-כל-פנים אותיות, פוסלין המזוזה, דעל ההוספה ליכא דינים איך לכתוב וכו' יעו"ש"ב. ובמ"ש בס"ד בתשובתנו דל? סימן 206? (דין סת"ם ומגילה שנכתבו בהם תיבות נוספות) אות א' ד"ה ויש:

כצ פירוש בדבר הצובע, כנזכר שם בהערות המוציא לאור. ובגמרא שבת דף קד: ד"ו, דיותא. דהיינו שבאו לפרש כי ד"ו בלשון הקודש (הנזכר במשנה שם) הוא הנקרא בארמית דיותא:

כג הגאון בעל הלכות גדולות לא בא להביא ראיה לכך, ודבריו בזה וכיוצא בזה דברי קבלה נינהו, ודרכו לקצר בלשונו מאד כידוע. ובהמשך קא משמע לן דהלכתא כרבי יצחק, לאפוקי ממתניתא דמייתי התם בגמרא שמקילה שלוש כותבים ארבע אין כותבים. ועיין רמב"ם ומפרשיו בפרק ד' מיבום וחליצה הלכה ל"ה, ובשאר ספרים:

כד פשוט דמשמעות דבריו שלא הועיל כלום בשרטוט בדיו, דהיינו שהאיסור נותר בעינו:

כה עיין ספר חובת שרטוט פרק א' דף ז', שאסף וסידר מחלוקת הראשונים והמפרשים אם שרטוט דרבי יצחק מדאורייתא או מדרבנן:

כו סברא זרה לאמר שהוא חידוש מאוחר, ואין שום ראיה לכך מהגמרא. וידוע שזוהי דרך המשכילים הכסילים, חסרי אמונה. וכבר הרחבנו בס"ד בתשובתנו דלעיל חלק ג' סימן קע"ב מ"ד ויסוד, אודות מה שכתב רבינו חננאל בכגון דא, בסוכה דף מה: שהמסורת שהיתה בידי אביו ורבו, כך היה בידי הראשונים, ולכן מקשים בגמרא על תנא מדברי אמורא וכו' יעו"ש"ב:

כז לא נהירא, הן מצד עצם הפירוש, הן מצד סידור לשונו של-בעל הלכות גדולות שאינו עולה יפה לפי זה, והן מצד שהמה דברי נביאות להעמיס זאת בכוננתו. כל-שכן לפי הגירסא בספר הלכות גדולות שהיתה לפני רבינו שמחה, ששם הסדר הפוך בזה"ל, הלכה כרבי יצחק שאמר שתיים כותבים שלוש אין כותבים. ואם שרטוט לה בדיותא, לאו כלום הוא ע"כ, הרי שענין זה של-שרטוט בדיו היא תוספת בפני עצמה אחרי שהעלה

שבתי ואראה שמפורש הענין טפי במרכבת המשנה על הרמב"ם שם בזה"ל, המציא רבינו תולדה למשרטט, שרטוט חרשי העצים ואבנים. ואפילו בלא צבע חייב, דהא עיקר מלאכת השרטוט דכתיבה הוא בלא צבע יעו"ש. ר"ל דהא דכתב הרמב"ם שהמשרטט בלא צבע חייב, מיירי אפילו לגבי עצים ואבנים דבסיפא שהן תולדות, שאם רק לגבי כדי לכתוב דברי שא הוא אב מלאכה, הוה ליה להסמיך דין זה מיד אחרי כן. וכיון דבשרטוט כדי לכתוב פשיטא דמחייב בלא צבע, שהרי זהו עיקר מלאכת השרטוט דכתיבה, למד הרמב"ם מסברא דנפשיה דהוא הדין לגבי התולדות, דהיינו בעצים ובאבנים. ואמנם מדנקט המרכבת המשנה "עיקר" מלאכת השרטוט, מובן שיש שרטוט בצבע, אלא שהוא טפל, ומסתמא כוונתו שאין עושים כך בשביל נוי הכתב ושיותר נוח כך לקריאה, כדלעיל ד"ה ומזה. אבל אין ראיה דקאי על ספר תורה וכדומה, שהרי נקט כתיבה, משמע דמיירי בכתיבה בעלמא סתמא. ועיין עוד בספר תורת המלאכות להר"מ לייטנר חלק ז' (מלאכה כ"ט משרטוט) דף קמ"ו קמ"ז, ובספר שלמי יהונתן דף רצ"ט:

כל-שכן שאין שום ראיה מהרמב"ם שם, לפי קצת נוסחאות דגרסי התם באַצְבָּע או בלא אַצְבָּע, כמובא בילקוט שינויי נוסחאות שברמב"ם מהדורת רש"פ דף תשל"ז. ברם אי משום הא לא איריא, דמסתברא כי היא טעות אחד המעתיקים, שאם-כן היה לו לכתוב בציפורן, מאי אצבע דנקט, ועוד מהו ביאור הלשון הסתום הזה דנקט בלא אצבע. ועיין עוד בספר מי טל להר"מ קלמנסון מלאכת משרטוט דף רל"א מה שפלפל בזה. [ולעיל הערה י"ח לגבי שרטוט גט בציפורן]:

והאיר השי"ת את עיני לתרץ אל נכון מה שהשמיט הרמב"ם בקנה, לא מפני שהוא סבור שאפשר לשרטט ספר תורה וכיוצא בו גם בצבע, ואדרבה. אלא מפני שהבין את הירושלמי כפשוטו [וכן מצוי לפרקים שהרמב"ם תופס יותר דרך פשט התלמוד] דבעינן לשרטט בקנה דוקא (מטעם האמור לעיל הערה י"ח ד"ה מתוך) היפך ספר התרומה והמרדכי והטור שכתבו שהוא לאו דוקא, וממילא אית ליה לרמב"ם שאין הלכה כירושלמי בזה, כיון שבבבלי לא נזכר בשום מקום שבכלל ההלכה למשה מסיני לשרטט בקנה דוקא, אדרבה יש לדקדק להיפך מהא דאיתא בבבלי תענית דף כ. זכה קנה לכתוב בו ספר תורה, ולא הוסיפו לשרטט, וגם מסורת מקובלת מדור דור אצל כל הסופרים לשרטט בדברים אחרים [כנראה שמעדיפים אותם, מפני שהקנה חלש ואינו חורץ בחוזק] ולפי-כך השמיטו. ולעולם השרטוט הוא בגומא וחריץ כמקובל, ודוק:

המשרטט בצבע או בלא צבע חייב, דמשמע דסבירא ליה דשייך לשון שרטוט גם בצבע, דלא כרבינו שמחה שהוא לשון שריטה. אלא דמכל-מקום לעניין סת"ם מסתברא דאיהו נמי מודה דבעינן חריץ, כדלעיל הערה כ'. אבל לפי מה שכתבתי בס"ד שם בד"ה ולפי, יש הוכחה אחרת לכך מן הלשון, כפי בניין המלה. [ובדעת הרמב"ם נצטרך לפי זה לדחוק שלא נקרא כשהוא בצבע בשם שרטוט אלא דרך השאָלה]. ועיין עוד קונטרסי שיעורים מסכת גטין דף קנ"ב ד"ה ובה:

כמו-כן נוסף שם בברוך שאמר בשם ליקוטי הגהות, ואני הכותב ראיתי ממורי אבא, בימי מהר"י ב"ר מאיר כ"ץ ובימי מה"ר נחמן, שרטוט בסכין שאינו חד, אלא עב בחודו וכו' יעו"ש, הרי כולם מסכימים ונוהגים שהשרטוט בגומא או חריץ דוקא. וז"ל דעת קדושים יורה-דעה סימן רע"א סק"ה דף י' אמצע ע"ב, בבית יוסף [יורה-דעה סימן ער"ה ואבן-העזר סימן קכ"ה] הובא בשם רבינו שמחה ספק אם צריך להיות נשאר השרטוט גם אחר כתיבה, או די רק בשעת כתיבה שיהיה רושם שרטוט לפניו ליישר הכתב, ואחר-כך אין צריך רושם ניכר. ומשמע שם מסקנתו להחמיר דצריך להיות רושם השרטוט גם אחר כתיבה ועומד לעולם, דשרטוט הוא לשון חקיקה, דהיינו עומד ניכר תמיד יעו"ש:

ובמלאכת שמים כלל ה' סעיף ג', השרטוט צריך להיעשות על-ידי קנה או סכין או שאר דבר החורץ ועושה כמין שריטה בקלף. ולא ישרטט בעופרת או שאר דבר הצובע ע"כ. וביאר מקורו ונימוקו לכך בבינה שם סק"ד, כן מורה תיבת שרטוט, מלשון שרט וכו'. והבית יוסף ביורה-דעה סימן רע"א נסתפק בדבר. מיהו באורח-חיים [סימן ל"ב] מפשט פשיטא ליה בשם ארחות חיים ספר התרומה והגהות מיימוני דבעי דוקא מידי דחורץ. [לא ראיתי מפורש זאת בבית יוסף, אבל דברי המלאכת שמים קילורין לעינים, כי כן מוכח על-כל-פנים מסגנונו של-מרן בשלחן ערוך שם, כשהעלה דין זה, כמ"ש בס"ד לקמן אות ח' ד"ה ויפה. יב"ן]. וכן כתבו הלכות גדולות והרי"ף פרק מצות חליצה בגיטא דחליצה. והבית יוסף באבן-העזר סימן (קכ"ג) [קכ"ה] מביא גם מסקנת המרדכי שמביא גם-כן להלכות גדולות הנזכר לעיל ע"כ. ועיין עוד לקמן אות ז' ד"ה ובעיקר, ובספר בני ציון (לכטמאן) הלכות תפילין סימן ל"ב דף רמ"ו ד"ה ועל:

כט אם גם במגילת אסתר שייך לומר שהשרטוט הלכה למשה מסיני, יתבאר בס"ד לקמן אות ט' ד"ה ודע:

ל עיין לעיל הערה ה':

לא ואף לא במראית העין:

דברי רבי יצחק. ונמצא שלא בא כלל ועיקר להביא ראיה לזה מרבי יצחק. ועיין עוד אוצר הגאונים על מסכת גטין שם סימנים כ"ד כ"ו תשובת רב פלטי גאון:

כת אין שום הוכחה לכך, וכדלעיל הערה י"ט. ופלא שלדבריו יוצא שכולם נדחו, הבית יוסף וגידולי הקדש וסיעתם, כאשר יבין המעיין. ורק הוא צודק, והלכה כמותו נגד כל רבוותא. אתמהא ואתמהא:

גם בעל ברוך שאמר הבין שהוכרע הספק של-רבינו שמחה מדברי בעל הלכות גדולות, שהרי כתב מיד לאחר הביאו את דבריו בזה"ל, ונראה לי לפי קיצור דעתי, שמכאן משמע שיכול לשרטט בתפילין בבדיל או בעופרת בין שיטה לשיטה, אפילו לרבינו שמחה [דהיינו לפי מה שכתב לעיל מינה בדף ס"ג בשמו שאם שרטט בתפילין בין שיטה לשיטה, הם פסולים, זולת בארבע רוחות יעו"ש. יב"ן], אחרי דלא נקרא שרטוט אלא אם-כן עושה גומא או חריץ כדמשמע לשון שרטוט וכו' ע"כ, כמובא בקובץ ספרי סת"ם דף ס"ה. ואמנם נימוק זה דלשון שרטוט משמע גומא וחריץ, כתב אותו רבינו שמחה לעיל מינה מדנפשיה, ר"ל עוד קודם שהביא את דברי בעל הלכות גדולות, אבל מכל-מקום מובן למעיין כי לא הוחלט הדבר ממש אצלו ונשאר מסופק, כיון שלא מצא ראיה מתוך הגמרא או שאר גאונים לפשוט ספיקו, עד שמצא את מה שכתב בעל הלכות גדולות. ונמצא הכוונה בזה שנתחזקה לו הבנה זו מתוך דברי בעל הלכות גדולות, דהיינו דאית ליה שזוהי עצמה גם-כן סברת בעל הלכות גדולות. [ממילא מובן שגירסת ספר אחד בדברי בעל הלכות גדולות, המובאת שם בשולי ספר קובץ ספרי סת"ם, אם שרטוט לה בדיותא לית לן בה יעו"ש, תמורת לאו כלום הוא, אין לה מקום. מה גם שהיא היפך דברי כל הפוסקים בשמון]:

אמנם נראה לכאורה שהוכחה זו לא תיכון אלא לדידהו שקוראים שרטוט בשי"ן שמאלית, דממילא מוכח שזהו דבר החורץ בחוזק, וכדלעיל הערה י' ד"ה ולגירסת. [ואף שגומא אינה בחוזק אלא בלחץ ובדוחק, מכל-מקום שוב אין סברא לחלק ביניהם, העיקר שהמקום שקוע] והוה פשיטא ליה לרבינו שמחה [משפירא, שהיא מערי ארץ אשכנז] שגם הגאון בעל הלכות גדולות היה קורא כך. אבל לפי מסורת הקריאה שלנו בשי"ן ימנית, כאשר קיבלנו במסורת על-פה, ממרנן ורבנן חכמי תימן, ובכללם למדתי כן מפה-קדוש אאמו"ר זצ"ל, דאנן מבני יהודה דקפדי ודייקי לישנא, וגם כל המתעסקים בכתיבה בקהילותינו גורסים כך, צריך לומר דלאו מהאי טעמא קאמר בעל הלכות גדולות הכי, אלא קבלה היתה בידו. [וזהו דנקט הרמב"ם בפרק י"א משבת הלכה י"ז, אחד

בכל פרט ופרט, אם-כן אין צורך שנטרח עוד בזה, רק אעלה כאן שתי מרגליות מתוך דבריו:

האחת לגבי מה שכתב (בד"ה נמצא) שהעופרת אינה חורצת כי אם מותירה רושם לחוד כדיו, כתב על זה הרש"מ מנדלאוי יצ"ו, עופרת גם-כן חורצת, אך השריטה שיוצרת נמחקת מהר. כמבואר טובא בגידולי הקדש סימן רע"א ס"ק י"ד [יעו"ש בסוף דבריו דף י"א ע"ד, אם יכבוש ידו ועל-ידי עופרת מחודד] יעשה גם חריץ, מכל-מקום אסור לפי שצובע וכו'. ויש לדקדק כך מלשון רבינו שמחה, ששינה סגנונו ונקט בבדיל או בעופרת אעפ"י שנמחקה "השריטה" לאחר זמן, ולא נקט השרטוט, ושריטה היא ודאי חריץ ולא בצבע וכדלקמן בסמוך. יב"ן]. וכן מבואר בדברי רבינו שמחה וברוך שאמר ואור זרוע ומרדכי ובית יוסף באבן-העזר סימן קכ"ה, כגון בבדיל או בעופרת ואעפ"י שלאחר זמן נמחק השריטה. אמנם העופרת משאירה צבע אפור, ולשם מכוין מרן באורח-חיים דחושש רק מכתב על גבי כתב, אחר שתפילין לא בעו שרטוט, ולכן לא מעכב בהם שרטוט בחריץ דוקא. ועל כן חשוב כמי שלא שרטט וכו' ע"כ:

והשנית אודות מה שכתב (בד"ה והפרישה) דאף האליה רבה אורח-חיים סימן ל"ב ס"ק י"ג מייתי מלחם חמודות דאינו לעיכובא אלא שאסור לעשות כן לכתחילה, אחר האריכות העלה הרש"מ מנדלאוי יצ"ו, שדברי לחם חמודות נדחו על-ידי קסת הסופר [בלשכת הסופר סימן ג' סק"ג] וקול יעקב. ועיין עוד במנחת סולת על ברוך שאמר, שדחה זאת מדברי הברוך שאמר עצמו, בראיה שאין עליה תשובה. ומוכרח לומר שלחם חמודות וגם מהריק"ש לא ראו דברי ברוך שאמר. והפתחי תשובה ביורה-דעה סימן רע"א ס"ק ט"ו בשם שו"ת רעק"א מהדורא קמא סימן נ' וכו'. וראיתי שתמהו על שאני הקטן מזהיר על המכשול, והפטירו לי שהנה שרטוט בצבע כשר למשנה ברורה וכו'. ואני הקטן אומר שהמשנה ברורה [סימן ל"ב ס"ק כ"ב] לא הביא את דברי הלחם חמודות אלא לעניין כתב על גבי כתב בלבד, שהרי תפילין לא בעו שרטוט כמו שכתב השלחן ערוך שם. וכל טעם השלחן ערוך שכתפילין לא ישרטט בעופרת, הוא רק מצד כתב על גבי כתב, ולא דן מצד השרטוט גופא. וגם הדבר שמואל ודעימיה, מפקקים ודחו אלו הדעות. ועם זאת אכן בנגיעת העופרת מאות לאות, אם היא שחורה פסול, ולא כהעטרת צבי שהקשה עליו הפרי מגדים אורח-חיים סימן ל"ב אשל אברהם סק"ח עכ"ל. ויישר חיליה לאורייתא. ש"י מד"ן:

ובעיקר עניין החסרון בעופרת מצד כתב על גבי כתב, שיש מוכיחים מתוך דברי מרן בבית יוסף

לז דאף אם תמצוי לומר שתלתלים אינם מתקיימים לעולם, על-כל-פנים תפשוט מינה דלא סגי בשרטוט הנראה רק בשעת כתיבה:

לבג לאפוקי מדעת רבינו תם דסגי בשרטוט שיטה העליונה, כדלעיל הערה א':

לד ולענ"ד תרוייהו איתנהו. כי שני העניינים איכא למילף מינה. ועיין עוד קובץ ספרי סת"ם דף ס"ד, בביאור מנחת סולת אות ק"פ:

לה צריך לתקן על-שם דקות:

לו יישר חילו לתורה. ועיין עוד לעיל הערה י' ד"ה ומה:

לז אין מתקבל על הדעת שהבית יוסף יוסיף תיבת כגון בשתיקה, אלא מסתברא שכך היתה הגירסא לפניו. וכאשר דימיתי כן מצאתי בס"ד אחרי כן כשעיינתי בקובץ ספרי סת"ם דף ס"ד, שם הובא בברוך שאמר לשון רבינו שמחה שישרטוט בברזל, ובשינויי נוסחאות שבשולי הדף שם צויין כי בכת"י המבורג ובדפוס דובנא כגון. והרי זה כמבואר. וכן הוא כבר במרדכי שממנו העתיק הבית יוסף. ועיין עוד אוצרות ירושלם קובץ עשירי דף תש"כ סוף ע"ב:

לח גם אני הקטן כתבתי כן בס"ד בתשובותי עולת יצחק חלק א' סימן קל"ה אות ב' ד"ה וראיה, ללמוד שגרייה מהניא כשרטוט, מאחר שכתב הרדב"ז דמהני כפלים אעפ"י שאין נעשה על ידם חריץ אלא רושם יעושי"ב. ומכל-מקום יש לחלק דסוף סוף רושם זה הוא כעין חריץ, כי הכפלים בנייר קשה עושים בו כעין סדקים, וכדלעיל הערה ט"ו ד"ה והנה:

טו ועיין לעיל הערה י"ט:

נ נמצא במסכת יבמות, דף ל"ה ע"ב ברי"ף דפוס וילנא, סידור חליצה, ברישא וכו' כד כתב גט-חליצה, צריך לסרגוליה במסרגולא, ולא בדיותא וכו' יעו"ש:

נא עיין לקמן אות ז' ד"ה האחת:

נב עיין לקמן אות ז' ד"ה והשנית:

ז **נשתירה** אמנם לחלוחית דיו בקולמוס להשיב על יתר הדברים שהעלה הר"י שוורץ נר"ו (דלעיל אות ה'), הגם שנהניתי מאד מדבריו בכללותם, מצד היקפם ומבחינה למדנית וניתוח העניינים וכו' [זולת כמה פרטים שהיו לי הערות עליהם, וגם לא נראית לענ"ד המסקנא. והוא עצמו חזר להשיב לי, שלא עלה בדעתו כלל לכתוב דרך הוראה למעשה וכו'] אכן ראיתי (אחרי שכתבתי רוב ככל הדברים דלעיל ודלקמן) שכבר ישב הדק היטב על מדוכה זו הרש"מ מנדלאוי נר"ו להשיג

הוא העפרון העשוי בדרך כלל מעץ, ובתוכו מילוי של-גופית, חומר פחמי. השם עפרון בא מלשון עופרת, וזאת משום שבעבר השתמשו בעופרת לשם כתיבה. כלי כתיבה ידני הנפוץ ביותר, הוא העט. בעבר העט היה קולמוס כגון אצל הערבים, או נוצה באירופה, ובמאה התשע-עשרה הופיע חידוש, עט הציפורן וכו'. בימינו רוב העטים הם כדוריים וכו' ע"כ. ומדבריו לגבי קולמוס ונוצה, סיעתא למ"ש בס"ד בתשובתי עולת יצחק חלק שלישי (בדין כתיבת סת"ם בקולמוסים העשויים מפלסטיק) אות ב' ד"ה ועליה וד"ה ועתה, ואות ג' ד"ה והנה]. וראיתי בערי"ש חלק א' דף צ"א שכתב שיכולים לשרטט בעפרון, ונימק זאת מדיוק לשון השלחן ערוך דלעיל שכתב הטעם שנשאר מקום השרטוט צבוע, הא לא נשאר, כגון עפרון שנמחק אחר-כך בקל בין המלים ובין אות לאות, כשר. ולע"ד שרטוט בעפרון עדיף אפילו ממה שמשרטטין במכשיר אפילו שלא נשאר צבע, כיון שחק תוך הקלף, ונמצא כמו שממלא חק תוכות בדיו. וזה קשה יותר ממה שיש לטעון לגבי עפרון, הרי דיו של-גוף האות מונח על צבע העפרון ונשאר במקומו. וזאת לבד מה שיש לומר שצבע העפרון יש לו דין דיו, שהוא שחור. ולבד מה שיש עוד לומר, כיון שמוחק כל היקף המלים והאותיות, הרי לא נשאר כי אם רישום בלבד, ובטל ברוב הדיו. מה שאין כן בשריטה עמוקה, נכנסת האות עצמה בתוך השריטה, ולא שייך בזה גם-כן ביטול חומר דיו בחריץ עשוי, ואינו אלא מילוי. ולע"ד הוא גרוע מנקב שהדיו עובר עליו ולא נראית האות חלוקה לשתיים דכשר (כדלקמן סעיף ל'), שהוא בודאי נקודה קטנה מאד, שאם לא כן אי אפשר שיעבור עליו. ואופן זה אין לו תורת דיו. וכמו בחק תוכות שגם חלק מן האות ואפילו תיקון על-ידי חק תוכות פסול וכו' יעו"ש:

ויפה דייק מלשון נשאר דנקט מרן, ואמת הדבר. אך אכתי יש לדייק לשונו מקום השרטוט כדקא אמרן, וזה מורה היפך דבריו, דאדרבה בעינן שריטה עמוקה, ובעפרון דרך כלל הרי אי אפשר לעשות זאת. ותמהני דאזיל כל קביל אפכא ממסורת קהילותינו וגם כל קהילות ישראל, ומהבנת טובא מרבנותא דבעו גומא וחריץ, והוא לא הזכיר דבריהם כלל, ובא בטענה מדומה דהוי חק תוכות שאין לדבר שייכת לכאן, ולכן לא עלתה על לב-איש. ועיין עוד מ"ש בס"ד בתשובתנו דל?? סימן 206? (דין סת"ם ומגילה שנכתבו בהם תיבות נוספות) אות א' ד"ה יש:

גם כיצד אפשר לומר שיש לצבוע עפרון דין דיו, הרי הוא אפור בהיר ולא שחור. ואפשר שזהו הטעם שנקראה העופרת בשם זה, על שם (בראשית י"ח, כ"ז) עֶפֶר וְאֶפֶר. מלבד מה שהעלה מהרי"ץ בעץ חיים חלק

ובשלחן ערוך אבן-העזר סימן קכ"ה סעיף י' שהנדון רק מצד זה ומשמע דלא חש לרבינו שמחה דבעינן גומא וחריץ [מאחר שלא הכריע רבינו שמחה כך רק כתב "קצת נראה" לשון שרטוט גומא וחריץ] מלבד מה שתמהו עליו כדלעיל אות ג', ומלבד מה שגם מהרשב"א שהביא הוא עצמו משמע דבעי חריץ כדלקמן אות י"א ד"ה עוד, יש להוסיף דבספר מלאכת שמים הבין בפשיטות מדברי הבית יוסף שכוונתו לדון גם מצד כתב על גבי כתב, מלבד הנדון דבעינן גומא וחריץ, שכן כתב המלאכת שמים כלל ה' סעיף ג', ובבינה שם סק"ה, לא ישרטט בעופרת או שאר דבר הצובע, עיין בזה בית יוסף אבן העזר סימן קכ"ה ולחם משנה פרק ד' מהלכות גירושין הלכה א', דמהתם ילפינן להכא, דמלבד חסרון השרטוט החיובי, איכא עוד חששא לעניין כתב על גבי כתב. וצע"ג על האליה רבה סק"ג שלא הרגיש בזה כלל, וכן קשה על הבני יונה דף ב' ע"ב עכ"ל. ומה שסיים דמה שכתב בשם ימ"מ הלכות ספר תורה, לא ידענא מנו ע"כ, ברור שהיא טעות סופר וצריך להשמיט היר"ד שבתבת ימ"מ, והכוונה לספר מעדני מלך, וכבר העיר על כך בלשכת הסופר סימן ג' סק"ג:

ח) ותמצית דברי המלאכת שמים, העלה מהרי"ח סופר (מחבר ספר כף החיים) בקול יעקב הלכות תפילין סימן ל"ב ס"ק ל"א. כמו-כן בהלכות ספר תורה סימן רע"א ס"ק י"ג העלה דברי מהר"י מולכו בשולחן גבוה שם שהביא דברי רבינו שמחה שלשון שרטוט הוא גומא וחריץ יעו"ש. הרי אף שהמה ספרדים, ונקטי ואולי בשיפולי גלימיה דמרן הבית יוסף, מכל-מקום תפסו כן להלכה ולמעשה:

ונראה לענ"ד דהכי דייק לישניה דמרן בשלחן ערוך שם הלכות תפילין סעיף ו', לא ישרטט בעופרת מפני שמקום השרטוט נשאר צבוע ע"כ. דהאיי מקום השרטוט, נראה שפת יתר. והיה לו לכתוב בקיצור מפני שצובע, וכדנקט איהו גופיה ביורה-דעה ובאבן-העזר. אלא כוונתו שבתוך הגומא והחריץ שנעשה על-ידי השרטוט נשאר צבוע. מכלל דפשיטא ליה דבעינן גומא וחריץ. וממילא כך יש לפרש גם דבריו שביורה-דעה ושבאבן-העזר, כי ילמד הסתום מן המפורש:

ובזמנינו מצוי לכתוב על-ידי מכשיר חדש הנקרא עֶפְרוֹן, כי כן המציאו לו שם זה בעברית החדשה, על-שם החומר שבו הנעשה מעופרת. ומשתמשים בו בעיקר ילדים, כיון שצריכים הם פעמים רבות למחוק מה שכתבו, כי עדיין אינם בקיאים, לכן מעדיפים לתת להם אותו מאחר שנמחק בקלות. [וז"ל הר"י שוורץ בספר הכתב והמכתב פרק ראשון דף ל"ג, הכתיבה בימינו נעשית באמצעות כלים שונים. האמצעי הפשוט והנפוץ,

כתב סתמא דצריכה שרטוט כתורה עצמה, ורק לגבי ספר תורה ומזוזה כתב מפורש בפרק א' מהלכות תפילין הלכה י"ב הלכה למשה מסיני שאין כותבים ספר תורה ולא מזוזה אלא בשרטוט ובהקדמתו לפירוש המשנה, הזכיר רק ספר תורה. ובספר רנת יין סימן י"ב דף ק"ח ק"ט, הסביר זאת על פי דברי הגרי"ז בהלכות מגילה ששרטוט הוא דין כללי בכתבת התורה, ולא נאמר גם למזוזה בפני עצמה לפי שהיא נכללת בדין כתיבת התורה. וזהו מאי דדרשינן מקרא דדברי שלום ואמת דהרי היא כאמיתה של-תורה, לעניין דין שרטוט, דאינו תלוי כלל בדין ספר תורה רק בתורה עצמה, דתורה אינה נכתבת אלא בשרטוט. ועל זה הוא דבא הקרא דדברי שלום ואמת, דגם הכתוב במגילה הרי הם כדברי תורה שאין נכתבים אלא בשרטוט. באופן דהדין דדברי שלום ואמת דהרי היא כאמיתה של-תורה, לא נאמר כלל על עצמה של-מגילה, רק על הדברים הכתובים במגילה, שהם כדברי תורה לעניין שרטוט. אבל דין עצמה של-מגילה בכתבתה ותפירתה, מקרא דבספר (אסתר ט', ל"ב) הוא דשמעינן ליה וכו'. וכדבריו מוכח ממה שכתב הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה, שמנה את ההלכות למשה מסיני, ובכללן כתב בזה"ל, כותבין ספר תורה בדיו ומסורגל הלכה למשה מסיני. הרי להדיא אף שהביא שם הלכות למשה מסיני בהלכות תפילין ומזוזה, הזכיר בשרטוט רק ספר תורה. וזהו משום דנאמרה הלכה בספר תורה, ומזוזה נכללת בספר תורה מדין כתיבה של-תורה שלה יעוש"ב. וכן כתב עוד בבית אליהו (קובץ חידושי תורה) דף רמ"ו. אך זה קצת דחוק, שאם כן הוה ליה למנקט תורה, ולא ספר תורה. ועיין עוד שו"ת רבי משה פרוניצצאלו סימן ל"ד, אהבת תורה דף נ"ב, וחובת שרטוט פרק י"ג ריש דף צ"ז]. ואולי מדכתב כתורה עצמה, סמך שיובן דממילא הוא גם-כן הלכה למשה מסיני כמותה, ועיין בדברינו שם בפרשת ויקהל ד"ה וצריך, לגבי דעת הרמב"ם בקרי וכתוב:

אלא שהלבוש בהלכות מגילה סימן תרצ"א סעיף ב' כתב וז"ל, צריכה שרטוט, דלגבי ספר תורה גמור שרטוט הלכה למשה מסיני, לפי-כך במגילה צריכה נמי שרטוט, דכתיב בה דברי שלום ואמת וכו' יעוש"ש, והעתיקו השתילי זיתים שם סק"ה, משמע מדקדוק הלשון דבמגילה סבירא להו דאינו מהלכה למשה מסיני. ועיין עוד לעיל אות ד' ד"ה השרטוט:

(י) ולחיצוק עיקר נדון דידן ששרטוט הוא חריץ וגומא דוקא, נוסף בס"ד עוד כמה הוכחות. דבירושלמי שבת פרק ז' הלכה ב' דף נ"ב ע"א איתא, המעבדו. מה עיבוד היה במשכן, שהיו משרטטין בעורות. מה משרטטין לון, מסרגלין לון. ואתיא כהיא

א' דף כ"ה ע"א גבי פסוק צללו כעופרת (שמות ט"ו, י) עופרת נגזר מעפר, כי כל מיני מתכות אם יקברו בארץ יחסרו, וזה יוסיף ע"כ. ועיין עוד מ"ש בס"ד בעיני יצחק על שלחן ערוך המקוצר חלק יורה-דעה הלכות טבילת כלים סימן קל"ח אות ז':

ואעיקרא אין חובה לכתוב על גבי השרטוט ממש, כי היכי דנימא הרי האות נכנסת תוך השריטה, וסגי בסמוך לה [ואפילו באמצע בין שרטוט לשרטוט כשרן וכמ"ש בס"ד בתשובתנו דלעיל חלק א' סימן קל"ו, ובשלחן ערוך המקוצר חלק יורה-דעה הלכות כתיבת ספר תורה סימן קס"ה סעיף י' יעוש"ש ובדברינו לעיל אות ו' הערה ט"ו ד"ה ומכל. ורק מקצת מאות למ"ד, בשביל שהיא גבוהה, מוכרח שיעבור על גבי השריטה. אבל גם בזה לית לן בה, וכדבר האמור:

שוב ראיתי בשו"ת עטרת פז חלק ב' אורח-חיים סימן פ' שדן בעניין הנהוג בזמנינו בכתבת המזמור למנצח בנגינות על קלף בצורת קני המנורה, דהיינו בחצאי עיגולים, שאין הסופרים עושים שרטוט ממש דהיינו חריץ, רק רושמים את הצורה בעפרון ולאחר מכן מוחקים [משום נוי, כדלעיל אות ו' הערה כ' ד"ה ומזה. יב"ן], דשפיר דאמי, כיון שאינם אלא פסוקים בעלמא סגי בשרטוט המועיל ליישר את הכתב אעפ"י שאינו מתקיים יעוש"ב. הרי דפשיטא ליה נמי דהיכא דבעינן שרטוט מהלכה למשה מסיני, לא סגי בהכי, וזה ברור:

(ט) ודע כי אף במגילת אסתר שייך לכאורה לומר שהשרטוט בה מהלכה למשה מסיני, הגם שלא היתה עדיין בזמנו. כי בגמרא מגילה דף טז: למדו זאת מדכתיב דברי שלום ואמת (אסתר ט', ל') מכאן שצריכה שרטוט כאמיתה של-תורה יעוש"ש. ונקיטינן שאפילו דקדוקי סופרים ומה שעתידים לחדש, הכל הראהו הקב"ה למשה בסיני, כדאיתא התם בדף י"ט ע"ב. ואין לדחות כי רק הראהו לו ולא ציוה עליו כשאר דינים שהם הלכה למשה מסיני. דהא איתא בכרכות דף ה. מאי דכתיב ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם (שמות כ"ד, י"ב). לוחות, אלו עשרת הדברות וכו'. אשר כתבתי, אלו נביאים וכתובים וכו'. מלמד שכולם ניתנו למשה מסיני ע"כ. ואפילו קרי וכתוב שבנביאים וכתובים, ובכללן המגילות, מוכח בנדרים דף לד: שהן הלכה למשה מסיני, והארכנו בס"ד בנפלאות מתורתך פרשת ויקהל על פסוק את בריחו ד"ה ובהדיא, ובמגילת אסתר על פסוק וקבל היהודים ד"ה והגם:

אמנם הרמב"ם לא הזכיר בהדיא בפרק ב' ממגילה הלכה ט' ששרטוטה מהלכה למשה מסיני, אלא

אכן לא נתבאר בגמרא להדיא היכן היו משרטטין במשכן, ומה יסוד המלאכה. ורש"י כתב וז"ל, לפי שדרך הרצענין כשהוא בא לחתכו, משרטטו תחילה כפי מה שהוא רוצה להאריך ולהרחיב ולקצר החיתוך, ואחר-כך מעביר הסכין דרך השרטוט. וכן בעורות המשכן כשחתכום עכ"ל. ומפורש ברש"י שיסוד המלאכה הוא שרטוט המכשיר את החיתוך של-עורות, והיא ממלאכת העור. וכך היו עושים במשכן לפני חיתוך העור, מסמנים את מקום החיתוך:

אמנם יש להסתפק ביסוד תכלית המלאכה לשיטת רש"י, האם מטרת המלאכה היתה לשרטט קוים למען יוכלו לחתוך את העור בקו ישר. או שמא עיקר תכלית השרטוט כדי שהעור יהיה חלק במקום החיתוך, ולא יצאו קצוות שונות. והעברת הסכין דרך השרטוט, גורמת שלא תיתקל הסכין החותכת, אלא כל מקומות החיתוך יהיו חלקים ממש. ונפקא מינה לעניין אם יועיל שרטוט בצבע בעלמא, בלא חריטה בגוף העור. שאם תכלית השרטוט ליישר את ידי החותך שיחתוך בקו ישר, ודאי שמספיק סימון של-צבע בעלמא. אך אם מטרת השרטוט היא שלא תיתקל הסכין אלא תחתוך באופן חלק, לזה ודאי מסתבר שצריך שרטוט, שהוא חורץ בגוף העור, שאז הסכין תעבור דרך אותו חריץ בלא תקלה:

ולכאורה יש לפשוט ספק זה, מלשון רש"י שכתב בסוף דבריו וז"ל, ואחר-כך מעביר הסכין דרך השרטוט עכ"ל. מתוך שהדגיש שמעביר הסכין דרך השרטוט ולא כתב על השרטוט, משמע שתכלית השרטוט למען יצא החיתוך חלק בלא שיורי קצוות. וזו אינה ראייה כלל, דאף בשרטוט בצבע שייך לשון העברה. ואפילו לפי הבנתו דלא שייך לשון זה אלא בשרטוט חריץ, איכא למימר דרש"י אורחא דמילתא נקט, לפי שהדרך היתה לעשות שרטוט חריץ, ואין ממנו ראייה מה היא תכלית המלאכה. איתמר. ואף שבתחילת דבריו כתב רש"י שעיקר המלאכה היא למען יוכל לחתוך לפי האורך והרוחב שבו, ומשמע שעניין השרטוט לכוון את ידיו, מכל-מקום עיין היטב בלשונו שרק כתב שמשרטט לפי קו האורך והרוחב שחפץ להעביר דרכו את הסכין, אך עצם השרטוט אינו המסייע והגורם את קו האורך והרוחב כלל. ועיין היטב בלשון המאירי במשנה, שהעתיק את כל לשונות רש"י, וכן באור זרוע סימן ע"ג העתיק את לשון רש"י כהווייתו. ומשמע שהדברים המה בדוקא, ותכלית המלאכה למען יצא החיתוך חלק בלא קצוות וזנבות:

דאמר רבי שמואל בשם רבי אבהו, מותר לעשות אהלים מעור בהמה טמאה וכו' ע"כ. והקשה בספר מתא דירושלם וכי השרטוט הוי עיבוד. ותירץ משום שהיו משרטטין, היו צריכין להקשות העור, כדי שיקבל היטב השרטוט ע"כ. הובאו דבריו בספר תורת המלאכות מלאכה כ"ח דף מ' ע"ב. והוסיף דנראה לפי זה דחלוק הירושלמי על הבבלי, דלשיטת הבבלי (שבת דף עה:): מלאכת מולח ומלאכת מעבד בעצם חדא מלאכה היא, ולכן צריך להוציא חד מינייהו ולהכניס במקומה מלאכה חדשה, והיא מלאכת משרטוט. אולם לדעת הירושלמי משמע דשרטוט היא ממלאכת המעבד, ולכן מפרש דהך המעבדו פירושו המשרטוט. ובספר העתים סימן רל"א גם משמע דנחלקו בזה הבבלי וירושלמי וז"ל, הצד צבי והשוחטו והמפשיטו והמולחו והמעבדו וכו', היינו מעבד היינו מולח. רבי יוחנן ורבי שמעון בן לקיש דאמרי תרוייהו, אפיק חד מינייהו ואעיל שרטוט. ובתלמוד ירושלמי פירשו עיבוד, שרטוט. והכי אמרינן, מה עבודה היה במשכן, שהיו משרטטין, מסרגלין עכ"ל. ומקרהט לשונו משמע דהבבלי והירושלמי פליגי, דהירושלמי מפרש דהמעבדו היינו משרטוט, מה שאין כן להבבלי אפקינן חדא ועייל שרטוט יעו"ש. עוד שם בדף נ"ב בשם ספר חסדי אבות קונטרס גרם המעלות אות ל"ח ל"ט, דקושיית הירושלמי היא לאיזה צורך היה עיבוד במשכן, דלמכסה האהל די בנתייבש היטב ונתקשה. ותירץ שהיו משרטטין, בשביל שהיו צריכין לשרטט העורות לצורך חתיכתן, לזה היה צריך לעבדן מקודם, שיתקשו היטב כדי שהשרטוט יהיה ניכר, כידוע דכל דנתקשה יותר ניכר בהן השרטוט. ומזה ראייה לשיטת רש"י (בשבת שם) דשרטוט היינו לחתיכות העור, ולרמב"ם לכתובה וכו' יעו"ש. ומובן דשרטוט שייך דוקא כשעושים בו חריץ. [אמנם לפי פירושים אחרים בדברי הירושלמי הללו, ליכא הוכחה, כאשר יראה המעיין]:

ואפילו לדרך התלמוד הבבלי, מוכח הכי על-כל-פנים לשיטת רש"י. וכיון שכבר האריך בזה בספר שלמי יהונתן הלכות שבת מדף רצ"ו, אביא מקצת לשונו השייך לנדון דידן, וזהו:

במשנה שבת דף ע"ג ע"א איתא במניין שלושים ותשע המלאכות, המולחו והמעבד את עורו. ובגמרא דף ע"ה ע"ב הקשו, היינו מולח היינו מעבד. ותירצו, רבי יוחנן וריש לקיש דאמרי תרוייהו, אפיק חד מינייהו ועייל שרטוט. וכאן הוא המקור היחיד בש"ס בבלי למלאכת שרטוט, והיא המלאכה היחידה שלא התפרשה במשנה אלא בגמרא:

לעִיכּוּבָא. אבל אילו אפשר לשרטט בעופרת וכדומה משאר דברים הצובעים, מדוע לא שייך זה ביד של-עבד, הלא בזה אין לעבד צער:

והנה מתבאר מן האמור, שיש בשרטוט הגט שלוש דעות. להטור אינו אלא מנהג [וכן פסק מרן בשלחן ערוך שם סעיף י'], ולספר התרומה צריך מן הדין, ולהרשב"א אין צריך כלל. [אמנם מפורש בדבריו שבחלק א' סימן אלף ר"כ לחוש לכתחילה לדעת האומרים שהגט צריך שרטוט משום דכתיב ספר כריתות, אעפ"י שאין לזה עיקר מדינא דתלמודא, והוא קרוב לדברי הטור, וכך אפשר לפרש דבריו כאן]. וגדולה מזה דעת רש"י במנחות דף לב: ששרטוט הגט מדאורייתא. ומסתברא ממילא דלדידיה הוא לעיכובא. וצריך לדעת מה ישיבו לראיה מיד של-עבד, ובשלמא להטור שאין זה אלא מנהג. ולכאורה נצטרך לומר דלדידהו אין החריץ מעכב. ועיין לעיל אות ז' ד"ה ובעיקר:

שכתי ואראה שכבר קדמני בזה בספר חובת שרטוט פרק י"ז אות ד' [וכן לעיל אות ב' סוף ד"ה והדברים], כי אחרי שהביא דברי הרשב"א הללו, כתב דבישועות יעקב אבן-העזר שם סק"ז כתב לחדש הטעם שמשרטטין גט, הוא כדי שלא יוכל להזדייף. ושוב הביא לדברי רש"י במנחות דף ל"ב ע"ב דמבואר דגט צריך שרטוט מן התורה. וכתב דצריך לומר לדידיה דהך יד של-עבד איירי במשורטט עכ"ל. וצריך ביאור אם-כן מהו שכתב הרשב"א ואין משרטטין יד העבד:

ולכאורה היה נראה מבואר מזה דהרשב"א סבירא ליה דשרטוט דספר תורה ומזוזה הוא דוקא בברזל או בקנה, ואשר על כן לשיטת רש"י דגט צריך שרטוט מן התורה שפיר הוקשה להרשב"א, שהרי אי אפשר לשרטט יד העבד בקנה או בברזל, שהרי הוא חובל בעבדו. והיינו למאי דלא בעי בגמרא גטין דף כ' ע"ב לאוקומי בכתובת קעקע משום דאיסורא הוא, וכמו שכתב בישועות יעקב שם. אכן י"ל דרש"י סבירא ליה דמהני גם-כן שרטוט בעופרת או בדיו, ואם-כן שייך לשרטט גם-כן את יד עבדו. ושפיר כתב בישועות יעקב דלפירוש רש"י, הך יד של-עבד איירי במשורטט. [ידידי הראח"כ שליט"א הוסיף כאן, לא הבנתי מאי קא קשיא ליה מהו שכתב הרשב"א וכו', דפשיטא דלא ניחא ליה להרשב"א להעמיד המשנה בדבר רחוק כל-כך. רק ליישב שיטת רש"י, נדחק הישועות יעקב לומר כך. ועל פי רכנו למדנו שאין הוכחה גמורה דרש"י סבירא ליה דמהני שרטוט בעופרת או בדיו עכ"ל נר"ו]:

וכן נראה להוכיח מהמכתם מגילה ריש פרק הקורא [למפרע], דשרטוט הוא דוקא בקנה או בברזל,

מאידיך עיין בסמ"ג לא תעשה ס"ה שכתב גם-כן כרש"י שהשרטוט הוא בעור. ופירש וז"ל, כשרוצה לחתוך העור, משרטט תחילה כדי שיכוין חיתוכו עכ"ל. ומפורש בדבריו שעניין השרטוט הוא לכוון את החיתוך שיהיה ישר. וכלשון זו העתיק הסמ"ק בסימן רפ"א יעו"ש. ולפי האמת יש להוכיח מעצם שם המלאכה שנקראת שרטוט, שעניינה לכוון למטרת קו ישר. שכן בכל דוכתי בש"ס בדין שרטוט הנעשה בקלף לספר תורה מזוזה ומגילה וכיוצא בהם, היינו לחרוץ שורות למען יוכל הסופר לכתוב מיושר. ואם-כן ודאי שאף כאן ראוי לפרש שלשון משרטט היינו לחרוץ קוים למען יחתוך ביושר, וכלשון הסמ"ג והסמ"ק. ועיין עוד בירושלמי פרק ז' הלכה ב', מה עיבוד היה במשכן, שהיו משרטטין בעורות. מה משרטטין לון, מסרגלין לון עכ"ל. ובריש מסכת סופרים מוכח שעניין הסרגול הוא פעולה הנעשית בקלף למען יהיה הכתב מיושר עכ"ל ספר שלמי יהונתן, ויעו"ש עוד:

יא) עוד נראה לענ"ד בס"ד להוכיח כן מתוך דברי הרשב"א, ונקדים מה שכתב הטור באבן-העזר סימן קכ"ה, נוהגים לשרטט את הגט, וכתב רב האי לפי שנקרא (דברים כ"ד, א') ספר. והבית יוסף שם העלה על זה, דבספר התרומה (סימן קי"ב) כתוב, צריך לשרטטו. והרשב"א כתב בתשובה (חלק ה' סימן צ"ג) שרטוט אינו צריך, שהרי שנינו (גטין דף יט.) על הכל כותבין, על היד של-עבד. ואין משרטטין יד של-עבד. והדין נותן שבכל מקום לא הצריכו שרטוט אלא משום כתיבה תמה, ובגט אינו צריך כתיבה תמה ע"כ. מהשתא אי אמרת בשלמא דשרטוט הוא חריץ דוקא, אתיא שפיר ראית הרשב"א מדאין משרטטין יד של-עבד, כי יצטרך לשרוט ולפצוע את בשרו [ופשיטא דליכא למימר שהכוונה לכתוב תוך כף היד, שיש שם שרטוטים מעיקר הבריא. יען שאותם שרטוטים הם עקומים ועקושים. וכן מתבאר מהאחרונים שכתבו ששרטוט עקום הוא כלא שרטט, עיין ברכת המים סימן ס"ו, ומקדש מעט יורה-דעה סימן רע"א ס"ק ל"ה, ומאסף לכל המחנות הלכות תפילין סימן ל"ב ס"ק נ"א. וְכַך מן דין, אם כך היתה כוונת הרשב"א, מה ראייה הביא משם שגט אינו צריך שרטוט, הלא שאני התם שכבר יש שרטוט], הא ניחא עלה של-זית וקרן של-פרה כדתנן התם בגטין. וכי מותר לחבול בו ולצערו בעבור זאת. בפרט שמצויים עליהם רבים לכתוב בהן הגט, דעלה של-זית לאו דוקא אלא הוא הדין לכל עלה המתקיים כגון חרוב ודלעת, לאפוקי ירקות וכדומה, כדאיתא בתוספתא בגטין התם, ובתוספות שם דף כא: ד"ה על. [ועיין שו"ת הרשב"א שם ובחלק א' סימן אלף ר"כ שכתב שבעלה של-זית אין כדי לשרטט שתים עשרה שיטין, שמע מינה דאינן

[גם הבן יקיר לי הרה"ג משה נר"ו כתב להוסיף כאן בזה"ל, אף אם בעינין שרטוט המתקיים לעולם, הני מילי בספר תורה דכך היא ההלכה למשה מסיני, אבל בגט סגי בשרטוט כל דהו, וכמו שמצינו לעניין שבת כמו שכתב הרמב"ם. והטעם מובן מאליו, כי בודאי אין לדמות גט לספר תורה ומזוזה ומגילה. וכל-שכן לפי הסודות שנרמזים בשרטוט בספר תורה וכדלעיל אות ו' הערה ט"ו, שאין זה שייך בגט. וראיה עוד מכותב שלוש ורבע תיבות מפסוקי תנ"ך דסגי בשרטוט בצבע כמו שכתבו האחרונים, והכי נמי בגט. כן נראה לפום רהטא עכ"ל נר"ו]:

ומכל-מקום כדאי להוסיף דכתיבת גט, לאו מילתא זוטרתא איהי, כמו שכתב מהר"י עמוד בתחילת ספר פתח האהל דף ה', הקדמה והערה למסדר גטין. ידוע מאמר רז"ל בפרקא קמא דקידושין (דף ו.) כל מי שאיגו יודע בטיב גטין וקידושין, לא יהא לו עסק עמהם. וטיב ממש הוא השורש, כי צריך הגט כוונה גדולה לתת עדות ברורה בשעת הגט, שיופדרו זו מזה וזה מזו מטה ומעלה, לסדרו ולכתבו כדין וכהלכה בעדות נאמנה, להורות שהפירוד פירוד לגמרי. וזהו ספר כריתות, שני כריתות, מלמטה ומלמעלה. לפי שאותיות שם הבעל ושם האשה, משולבים למעלה באחיזתם. וכשנכתבים השמות כהלכתם בגט, אז הם נפרדים למעלה גם-כן, ותהיה מותרת לכל אדם וכו' ע"כ:

אי נמי הכוונה לאצבעות, שהרי בכל אחת מהן יש ארבע רוחות, וכל אחת מן הרוחות נחשבת שרטוט. דהיינו שהכתב מתיישר לפי התחלת חלל האויר סביב סביב. [ואעפ"י שזה נעשה מאליו, הרי אפילו בסת"ם אין מעכב שרטוט לשמה, כדאיתא במשנת הסופר סימן ג' סק"כ]. ועניין קרוב לזה, מצינו במדרש תהלים ע"ח ט"ו, רבי יוסי הגלילי אומר אצבע אלהים היא (שמות ח', ט"ו) כל מכה ומכה של-ארבע מכות, שהוא מרובע וכו'. רבי עקיבא אומר ראש אצבע, הרי עשרה יעו"ש. ואין לומר דאצבעות מיקרו ולא יד, שהרי אדרבה איתא ב?? שעל שם י"ד הפרקים שבאצבעות נקראת בשם יד. אבל זה יש לדחות, כי הגם שהכתב מתיישר על פי קצוות ריבוע הרוחות, אבל סוף סוף אין כאן גומא וחריץ של-ממש. ובפרט יורגש ויומתק צורך העניין, לפי הסודות הנשגבים דלעיל אות ו' הערה ט"ו. אמנם אפשר לומר דאין הכי נמי אסור חבול ולצער את העבד חנם לצורך גט, ברם הכא במאי עסיקין, בשעת הדוחק דליכא ברירה אחריתא, כגון שהזמן קצר כי נחוץ הבעל לילך לדרכו ואין מצוי לו עלה של-זית וכיוצא בזה, הלכך עושה בידו של-עבד שריטה חלשה באופן דלא פסיק רישיה שיפצע שם ויצא דם. וסגי

שכתב בטעמא דקיימא לן התם דף י"ח ע"ב תפילין אינן צריכין שרטוט, משום דתפילין נכתבין על הקלף, הוא החלק שבמקום בשר כשמחלקין אותו לשנים, והוא חלק דק מאד ושמא יחתוך בשרטוט. אבל מזוזה היא בחלק הדוכסוסטוס שהוא עבה, ואין בה חשש בזה עכ"ל. [וטעם זה לא יכון לפני נוסחאות הרמב"ם כת"י המדוייקים, שהדוכסוסטוס הוא הדק יותר. יב"ן]. וכן כתב בנמוקי יוסף בהלכות קטנות הלכות מזוזה (דף ה' ע"א לדפי הרי"ף) וז"ל, אין צריכין שרטוט, לפי שהקלף דק הרבה ושמא יקרע ע"כ. ולכאורה אי נימא דמהני שרטוט בדיו ועופרת, אמאי נחוש שיקרע בשרטוט ודוק, עכ"ל ספר חובת שרטוט:

אמנם יש מקום לדחות הראיה מדברי הרשב"א, דאיכא למימר דאית ליה כשיטת הרי"ף והרמב"ם שלא רק בדיו פסול השרטוט אלא אף בעופרת מטעם כתב על גבי כתב, כדמסיק הבית יוסף התם באבן העזר וז"ל, נראה לי שאם שרטוטו בעופרת, לא מיפסל בהכי משום כתב שעל גבי כתב, כדמשמע בפרק ב' דגטין (דף יט.) גבי עדים שאין יודעים לחתום, דאמר שמואל רושמין להם באבר. ואע"ג דאמרינן דרב אמר מקרעין להם נייר חלק, ורבי אבהו אמר במי מילין, ורב פפא אמר ברוק, לאו משום דפליגי אדשמואל, אלא כל חד נקט גוונא דמתחזיא ליה שפיר טפי. מיהו כבר כתבתי בסימן זה (בריש הסימן) שזה דעת הרא"ש ורבינו, ושאיין נראה כן מדברי הרי"ף והרמב"ם, אלא דאפילו באברא גופיה מיקרי כתיבה. ואם כן לדידהו הכי נמי אם שרטוט באבר לאו כלום הוא, דהוי כמו שרטוט בדיותא דפסל בעל הלכות גדולות עכ"ל:

ולאידך גיסא נראה לענ"ד בס"ד דלשיטת רש"י וסיעתו נמי אין הוכחה דשרטוט יד העבד בדיו ולכל הפחות בעופרת, דאיכא למימר שעושה בידו קמטים ישרים באופן שיש שם חריץ, כעין שרטוטי המצח [ועיין לעיל אות ו' הערה ט"ו ד"ה ובקדושת] דלא בעי שרטוט המתקיים לעולם, רק סגי בשעת כתיבה ליישור הכתב, כמו שמצינו בפוסקים דעות כאלה אפילו לגבי ספר תורה, כדבעינן למימר לקמן בסמוך אות י"ב ד"ה ומאי. ובגט מסתברא בפשיטות שידו כולי עלמא דסגי שהשרטוט קיים עד רגע מסירתו ליד האשה, ותו לא בעינן. וזה הרי יכול להיות בזמן קצר מאד. או כלך לדרך אחרת, שעל-ידי שיקשור על גבי ידו חוטים בחוזק ואחר זמן-מה יתירם, תיעשה במקומם גומא. ונתעוררתי לזה בעיקבות מה שענינו ראות אחר שחולצים תפילין של-יד, שניכרות גומות מחמת כריכת רצועות התפילין עליה, בזרוע ובקיבורת:

ולעומתם מצינו בכמה ספרים וסופרים שפוסלים כשנעלם השרטוט, כמובא בקול יעקב סימן רע"א ס"ק י"ג בתרא, ובשו"ת יבי"א חלק א' יורה-דעה סימן כ' אותיות ז' ח', ובהסכמת הגר"פ אפשטיין שבתחילת הספר שם, וביריעות שלמה חלק א' פרק ב' סעיף י' דף ט"ז:

ולפקצ"ד מכל-מקום יש לצדד להכשיר מכח דקדוק לשון הזהב של-רבינו הרמב"ם פרק א' מתפילין הלכה י"ב, הלכה למשה מסיני שאין כותבין ספר תורה ולא מזוזה אלא בשרטוט וכו' ע"כ. שמע מינה שזהו דין בשעת הכתיבה דוקא. שאם לא כן היה לו לומר שיהיו כתובים בשרטוט, דמשמע שיתקיים לעולם. וכלשונו דלעיל, נקט נמי התם בפרק ז' הלכה ד', ובריש פרק עשירי. מהשתא נהי דרבינו שמחה נסתפק בנדון דידן וחששו לו כמה פוסקים, הא מיהת רבינו הרמב"ם פשיטא ליה בהיפך. ובפרט ששינה מלשון ההלכה למשה מסיני כפי שהובאה בירושלמי כותבין בעורות, וכותבין בדיו, ומסרגלין בקנה (ועיין לעיל אות ו' הערה כ' ד"ה והאיר, מדוע השמיט בקנה). ואי הוה סבירא ליה דבעינן שרטוט המתקיים, למה שינה מן המקור דשמע מינה הכי. אלא הא גופא אתא לאשמועינן, שכך הוא פירוש לשון ההלכה, שהוא דין בכתיבה. ורבינו שמחה שהסתפק, הוא מפני לשון הירושלמי. וכן יש לדקדק מלשון מרן השלחן ערוך יורה-דעה סימן רע"א סעיף ה', ספר תורה צריך שרטוט, ואם פְּתָבו בלא שרטוט פסול ע"כ. ועיין עוד בדברינו לעיל אות ו' הערה ט':

ברם יד הדוחה נטויה לומר דמה שכתב מרן ספר תורה צריך שרטוט, היינו שרטוט המתקיים לעולם. ומה שכתב ואם פְּתָבו בלא שרטוט פסול, אתא לאשמועינן דלא תימא שזהו דין רק בספר ולא בכתיבה, ויועיל לשרטוטו אחר-כך, אלא זהו דין גם בכתיבה. ובדרך זו יש לדחות הדיוק מלשונות הרמב"ם הנזכרים לעיל, דלא אתא לאשמועינן אלא דבעינן שרטוט קודם כתיבה דוקא. הגם דשמא איכא למימר כי להמצריכים שיתקיים השרטוט לעולם, אין הכי נמי מועיל שרטוט אחר-כך אם על-כל-פנים כתב מעיקרא ביושר. ואכן בתוספות סוטה דף יז: ד"ה כתבה, ובדעת קדושים יורה-דעה סימן רע"א סק"ז, נסתפקו בזה. ברם בתשובות הרשב"ץ חלק א' שלהי סימן ב' כתב בפשיטות שהוא מעוות לא יוכל לתקון, וכן העלה החיד"א בברכי יוסף יורה-דעה סימן רפ"ח סק"ז בשם מהר"י זיין לפסול. וכן הוכיח בתשובות הרעק"א מהדורא קמא סימן נ' דלא מהני, הובא במקדש מעט יורה-דעה סימן רע"א סק"ל"ה. וכן פסקו המלאכת שמים וקסת הסופר, הובאו דבריהם בקול יעקב סימן

בהכי, שאין שיעור לעומק גומא וחריץ דבעינן לשרטוט, שהרי לא מצינו לכך שום שיעור, ועיין עוד לקמן אות י"ג ד"ה ואפילו:

יב) ומאי דכתבין (לעיל אות י"א ד"ה ולאידך) שיש פוסקים הסוברים דלא בעינן שרטוט המתקיים לעולם, הכי איתא במקדש מעט סימן רע"א אות ל"ד, כי מה שמשמע בדעת קדושים דבעינן שרטוט המתקיים גם לעכב דיעבד, וכ"מ בתשובות הגרעק"א סימן נ', מכל-מקום באהלי יעקב כתב דהוא רק למצוה, ומעולם לא שמענו בספר תורה ישן לבדוק אם ניכר שרטוטו יעו"ש. וכן העלה בשו"ת שבט הלוי חלק ב' סימן קמ"ח ד"ה סעיף ה', שמנהג העולם כמו שכתב המקדש מעט בשם אהלי יעקב דמעולם לא שמענו וכו' יעו"ש ב':

ואמרתי להביט במקור העניין שהוא בשו"ת אהלי יעקב למהריק"ש אמצע סימן י"ב, וראיתי כי לשונו שם כך הוא, מקום פנוי בלי שרטוט, על כרחין מקריא שיטה, אעפ"י שאין השרטוט ניכר בה. דאם לא כן, פרשה פתוחה שהניח שיטה חלק, יצטרך שיהיה השרטוט קיים לעולם, כיון שהוא הגורם. וזה אינו (כשרטוט) [דשרטוט] לא מעכב אלא בתחילת הכתיבה, אבל אחר-כך גם אם ישתוו פני הגויל ולא יִנְדַע בו מקום השרטוט הקודם לית לן בה, ופרשה פתוחה מיקרי. וכן נראה מלשון המרדכי, מדכתב דאע"ג דאין ניכר כל-כך ההפסק, מיקרי פתוחה. ואם-כן בנדון דידן שיש שיעור שיטה למעלה או למטה, פתוחה הויא במקום שאין בו פרשה. ואע"ג דבהגהות מרדכי מסיק רבעינן שרטוט ניכר וקיים לעולם, כגון לשרטוט בברזל, דשרטוט נראה קצת לשון גומא וחריץ, וכן משמע בבראשית רבה דקאמר קווצותיו תלתלים זה שרטוט וכו', נראה לי דהיינו דוקא למצוה, אכל לעיכובא אעפ"י שאינו מתקיים לעולם, שרטוט מיקרי. וכן משמע קצת מדתניא הלכה למשה מסיני מסרגלין בקנה, ומעולם לא ראינו ולא שמענו מי שבדק בספר תורה ישן לראות אם שרטוטו ניכר וכו' יעו"ש:

ויראתי לפצות פי, כי מי אנכי הדל באלפי. אבל תורה אמת כתיב בה, וכתלמיד הדין לפני רבותיו אשאל וכי לא ראינו ולא שמענו הוי ראייה. אתמהא. מילתא דלא שכיחא היא שיעלם השרטוט, ולכן לא חשו לבדוק, והניחוהו בחזקת כשרות. גם קשה לקרוא לזה מנהג העולם, מאחר שלא בא הדבר לידי הכרעה בספר תורה שהושוו פניו ונעלם שרטוטו להכשיר, רק לא בדקו. אבל לאו למימרא שאם נעלם יכשירו. וצ"ע:

ד"ה ומאי. [ויש גם מקום צידוד לצרף שיטת הרמב"ם בתשובה הוא וסיעתו, שמותר לקרות בציבור בספר תורה פסול, כנודע. ובמגילות כאלו, להודיע שעל-כל-פנים לא יקראו בהם בציבור להוציאם ידי חובה]. והיה י"י עם השופט. אבל ההוראה הכללית לציבור, צריכה להיות לאסור איסר:

גם צריך לפרסם ולעורר את הרבים, שכל הבא להזמין ספר תורה מזוזה ומגילה, וכן מי שכבר קנה, יתן דעתו להבחין בשרטוט אם הוא נעשה כדת וכדין. כי בלא תשומת-לב מיוחדת, לא ירגיש בכך. ובפרט נחויץ להתריע על כך תקף ומיד, כי לא נדע מה ילד יום. ואם לא נמחה כעת בזה, יוסיפו למחר פרצות כפי אשר יעלה ברעיונם ובדמיונם, ואז חס ושלום לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות (עיי' בראשית י"א, ו'). וכבר התרעתי על כך ברבים, בשערי יצחק שיעורי מוצאי שבתות קודש בחקתי ובהעלתך בשנתנו זאת ה'תשע"ו ב'שכ"ז:

ומצד דיני ממונות, אם המזמין התנה שיהא מהודר, פשיטא שהדין עמו, והוי מקח טעות. אך בסתמא שמא יש לדון לכאורה שיוכל הסופר לטעון קים לי ובפרט כשהוא מוחזק בדמים, כי לפום רהטא פשטות דעת מרן השלחן ערוך שחושש רק מצד צובע ולא מצד דבעינן חריץ. כיעויין ביורה-דעה הלכות ספר תורה סימן רע"א סעיף ה', ובאבן-העזר הלכות גטין סימן קכ"ה סעיף י"ד, הגם שיש מקום לדחות כפי כמה צדדים שהעלינו בס"ד לעיל. ונקיטינן שאין שום בעל-דין יכול לטעון קים לי נגד דין המפורש בשלחן ערוך למרן, כמ"ש בס"ד בשלחן ערוך המקוצר חושן-המשפט הלכות בית דין סימן רי"א סעיף ל"א. אמנם מסופקני מאד בזה, כי על-כל-פנים אדרבה מלשונו של-מרן באורח-חיים הלכות תפילין סימן ל"ב סעיף ו' יש לדייק דפשיטא ליה דבעינן גומא וחריץ, כמ"ש בס"ד לעיל אות ה' ד"ה ויפה. ובורא ארץ וחוצות, אשר בישראל גודר פרצות, הוא יעזרנו ויסייענו על מעשה רצונו לגדור אף את הפרצה הזאת, אכ"ר:

הצב"י יצחק בכמהר"נ רצאבי יצ"ו

רע"א אות י"ד, ושאר ספרים. ובתשובתי דלעיל חלק ב' סוף סימן ר"א, לעניין תפילין שנכתבו בלא שרטוט:

יג) הלכך לעניין הלכה למעשה, אחר כל הדברים והאמת דלעיל, נראה לענ"ד בס"ד דכיון דחזינן שבכל הדורות מימי קדם בכל תפוצות ישראל מימות עולם ומשנים קדמוניות עשו השרטוט שוקע דוקא, בין על-ידי חריצה במכשיר חד, בין על-ידי לחץ בחוט וכדומה, העיקר שיש גומא הניכרת במשמוש ונראית לעין, וגם כך היא דעת רוב ככל הפוסקים ראשונים ואחרונים, דבעינן גומא או חריץ, הן המובאים לעיל והן הנזכרים בשאר ספרים, וכל-שכן שעניין השרטוט הוא הלכה למשה מסיני, וכבר היה כן בלוחות הברית [ונמסר לאדם הראשון מפי הקב"ה אליבא דהתוספות], מי יהין להקל ראשו להיכנס לספק ולעשות לכתחילה להיפך. ולא עוד אלא שחזקנו והטעמנו את העניין על דרך הסוד (לעיל אות ו' הערה ט"ו) ברזים נוראים, דבעינן הכי דוקא. ואף לדעת רבינו הרמב"ם ומרן השלחן ערוך, אין הוכחה בהיפך. וכל זה אף לדין דלא גרסינן שרטוט בשי"ן שמאלית לשון שריטה, אלא בשי"ן ימנית לשון יושר שיטין:

ואפילו לעניין דיעבד, אי נמי לגבי שעת הדוחק, יש לדון משום מגדר מילתא, שלא לפרוץ חס ושלום גדר במסורת המקובלת והמוסכמת בידינו מדורי דורות, אך נשאר זאת להכרעת המורה-צדק אם תבוא לפניו שאלה כזו, שזו הוראה פרטית, וכדברים של-טעם שהובאו לעיל אות ב' ד"ה וידעתי. כי אף לדעת קצת פוסקים שמכשירים, דרך-כלל לא אמרו זאת אלא דוקא אם אירע, ולא כשיטה ובכוונה מראש. וגם יבדוק המורה-צדק ויצרף לזה נימוקים וצדדים אחרים לפי העניין שיובא לפניו, ובכללם אם ההפסד מרובה. וגם כשאין ניכר החריץ שקוע ממש, רק בשיעור משהו כדי חגירת ציפורן, יש מקום להקל, אף דמסתמא במשך הזמן יתפשט ולא יהא ניכר, וזאת בצירוף דעת האומרים דסגי כשניכר החריץ בשעת הכתיבה, כדלעיל אות י"א